

Krúdy Gyula

N. N.

Egy szerelem-gyermek regénye

Emléül ifjúságomnak

TARTALOM

A TÜCSÖK VOLT A DAJKÁM
HOL LAKOTT A TÜCSÖK?
A TÜCSÖK MŰVÉSZETE
A TÜCSÖK ŐSZI LÁTOGATÁSA
A KÉTLÁBÚ TÜCSÖK
A SZERELMES TÜCSÖK
A TÜCSÖK SZOMORKODIK
TÜCSÖK ÉS ANYJA
SÓVÁGÓ TÜCSKE
A TÉLI HAJNAL CSODÁI
AZ IGAZI TÜCSÖK
MILYEN A LYUK?
AZ ÖREG CSÓSZ VÉLEMÉNYE A TÜCSÖK APJÁRÓL
A KÖRNYÉKBELI TÜCSKÖK
A RÉGI SZÉLMALOM TÜCSKE

Újhold volt - farsangban -, és N. N., ennek a történetnek ismeretlen hőse, azzal töltötte idejét, hogy a városon kívül, egy kocsmában üldögélt, amely a „Fehér Farkas”-hoz volt címezve.

Sokan azt mondják, hogy elmúlt már a régi világ, midőn az emberek kedvteléseiknek éltek. A kémények nem füstölögnek oly őszinteséggel Magyarországon, és a szívek befásultak. Ámde akármint újhodik a világ - hiszen ez a természete -, mindig akadnak utasok, akik a vonatról lekéstek.

Ezek a lemaradt pasasérok (akiknek egyike N. N. is) tovább hordják régi, molyette bundáikat és szinte sírból feltámadt hangulataikat. A borbéllyal ugyanazt beszélgetik beretválkozás közben, és hajukat úgy fésültetik, mint harminc esztendő előtt. A nőkről megmaradt a véleményük, amelyet Vörösmarty úr könyveiből merítettek. A barátság szent fogadalom, és az élet célja: a temető... Bármikor találkozol velük, mindig egyforma a kedvük, s mindig ugyanazt mondják. Sokáig viselnek egy kalapot. A nyakkendőjükben a tű örökös. Az órájuk sohasem áll meg, bár rendszeren apjuktól örökölték. Legfeljebb a fejük hajlik közelebb a földhöz, és hosszabbban ásítanak. Nem csodálkoznak sem a télen, sem a nyáron. A kék téli este, hókertjeivel, mozdulatlan öreg fatörzseivel, a faágak között rejtezkedő fehér fészkekkel, újhoidas árnyékaival, mindentudó hallgatagságával éppen úgy nem zavarja meg a kedvüket vagy bánatukat, mint a nyári éjszaka holdfénye, boszorkányossága. Drága, boldog, csendes emberek, akik egykedvűen veszik tudomásul, hogy az erdőn kopog a favágó fejszéje, s messzire elhallatszik, valamint azt, ha meghalt egy barátjuk vagy ismerősük. Jégszürkeségükben - az élet vége felé - azután oly nagy csendben kezdenek üldögélni, mintha arra spekulálnának, hogy a halál nem veszi őket észre. Mindennapi emberek. Ó, hányszor néztem őket! Vajon miről gondolkozhatnak?

N. N., aki meglehetősen öreg ember volt, például azért járt a „Fehér Farkas”-hoz címzett kocsmába, a külvárosba, mert az a régi pesti vásárok idejében: vásárosok, útonjárók tanyája volt. Ebben a tisztátalan, félhomályos sötétben hangzott el sok élettörténet, amelyet utasok egymásnak elmondogatnak. N. N. kedvelte a változatosságot, két kalapja volt, amelyeket felváltva hordott.

Miután megismerkedtünk, egyet-mást elmondott életéből, mit följegyzék. Ha ugyan kíváncsi valaki egy hétköznapi ember ifjúságára.

A tücsök volt a dajkám

Mennyi mindenfélét tud énekelni a tücsök egy régi ház környékén, ahol a lakók a végtelen életre rendezkednek be?

Egy olyan sárgára meszelt, fehér ablakszárnyas, piros kéményű, sötétvörös cserépzetű, nagykapujú, négyszögletes oszlopú, hűséges komondorú, mélyen hallgató magyar házban, ahol például én is születtem, sohasem gondol senki az életnek a befejeződésére. Az egyik esztendő a másik után múlik tökéletes megszokottsággal. A forduló évszakok nem hoznak magukkal rendkívüliséget. Sohasem történik olyasmi, ami váratlan volna. Az élet egy befejezett, kész feladat, amelynek elviselésétől senki sem kíván idő előtt megszabadulni. Végigélik az emberek az életüket, mint az esztendő különböző évszakai tökéletes bizonyossággal következnek. Mindenkinek van tavasza, piros nyara, hosszadalmasan ásító ősze, megnyugtató tele. Élet, amely pontosan igazodik a kalendáriumhoz. Vannak fiatal napok, vannak öreg napok, jönnek és mennek ködök, szomorgó esők, májusok, novemberek, jó és rossz kedvek, ájtatosságok és káromkodások, betegségek és ropogó egészségek. Senki sem csodálkozik az életen, amint nem lep meg különösebben a tavasz áhítatos napsugara és nem váratlan az őszenek mogorvasága. Bolond az, akinek nem tetszik, hogy elmúlik a nyár. Okos ember megnyugszik a tél hótakarója alatt, az örökös némaságban, az emberhangtalan magányban. Az én ismerőseim olyan emberek voltak, akik örvendeztek télen a mindennapi tűznek, a fiatalosan lengő lángoknak, de a duruzsoló hóesésnek is odakünn a házon túl. Az én rokonaim a sárga házban kezüket dörzsölték reggel, ha sűrű köd feküdt meg a tájat, de gyorsan kitárták az ablaknak mind a két szárnyát, ha napsugár volt. Öröm volt a zuhogó, furcsa hangú tavaszi eső, de nem szomorkodott senki sem, ha megjöttek a csendes, halott gyermekek lépéseinek koppanására emlékeztető őszi esőzések. Nem volt olyan sűrű éjszaka, amelynek ne lett volna mondanivalója. Nem lehetett oly komor a tél, amely végleg elvette volna az életkedvet. És nem szólalhatott meg a tavasz ezernyi csengettyű-hangján, hogy megértetlenül maradt volna egyetlen csengőnek is a hangja. Boldog emberek között éltem, akikre szívesen sütött a nap. Nyár pirosa, ős fakója, tavasz lilája, tél fehére az élet színei voltak. Az udvarházban élet volt, amely mindig a külső természeti rendhez igazodott.

Tavasszal jobb kedvük volt az embereknek, mint ősszel. A tücsök, a dajkám is másképpen énekelgetett nyári estéken. Lehetett bármily körmönfont a gondolat: a szem, a lélek, a kedv, a szív, az étvágy s az egészség mindig az időjáráshoz igazodott. Minden ember körülöttem egy eleven kalendárium. Fontos volt a holdtölte, megjegyeztük a szél irányát, az eső mennyiségét, a közelgő felhők alakját, a naplemente látnivalóit, a dérnék és fagynak jövetelét, folyó áradásait, vagy az első hó beköszöntését. A zsebóra csak a delet jelentette. Maga a nagy élet: a természet, az évszak, az időjárás alakulásától függött. Nem a percnak élünk, hanem a hosszadalmas esztendőnek - amit körülbelül jelképez egy emberélet a maga tavaszával s őszével. Nem egy napra volt feltéve az életünk, hanem sok-sok napra, amelyekbe belekombináltuk a tavaszi napok röpkességét és az ős ásító hosszadalmasságát. Senki sem gondolt csupán arra, hogy mi történik a legközelebbi órában vagy holnap: az élet messzi-messzi távlatokra volt berendezve, mint a gondos asszonynak a kamarája, padlása. A perc eliramlik, mielőtt megfoghattuk volna szivárványos szitakötő szárnyát. De az élet tovább, soká, messzire ér, ahol az égboltozat a földre lehajlik. Addig kell mindenkinek élni, amíg ezt a távolságot eléri. Ezért nem féltettük az elosonó percet, az elsuhanó napokat, észrevétlenül jött és ment évszakokat. Mert még sokáig akartunk élni.

A fáradhatatlan tücsök volt a dajkám; aki oly hosszadalmasan énekelgetett a ház sarkában, mintha a legtávolabbi időkre helyezné a célt, midőn éneklését abbahagyja. Senki sem öregszik meg. Senki sem hal meg. Az élet körülbelül örökké tart. A betegség oly meglepően jött, mint a váratlan vihar. A halál, nagy ritkán, oly csodálkozást keltett, mint a vastag hóbunda, amely reggelre kelve, betakarta a tegnapi tájképet. Ám a halottak sem látszottak örökre elmenni. Csak egy kicsit félreálltak, megengedték, hogy örököljenek utánuk, osztozkodjanak maradékaik, s életük történetét apróra megbeszélhessék az élők. Elmentek, lepihenni egy kissé. Bizonyos, hogy húsz-harminc esztendő múlva visszatérnek, miután jól kinyugodták magukat. S előlről kezdik az egész életet.

Legalább ezt dalolta a tücsök nyárvégi estéken.

Hol lakott a tücsök?

Nyáron talán a kertben, ősszel valamely zugolyban a házban, amelyet hiába próbáltam megtalálni.

Néki sohasem volt bánata, mindig egyforma kedve volt. Jó kis zenész volt, aki hegedűje mellett elfelejtette a mindennapi eseményeket, amíg feladatát elvégezte. Pontos időben játszott, nem késett s nem jött korán. Nem gondolt arra, hogy érdekessé tegye magát váratlan elmaradásával vagy szokatlan érkezésével. De nem törődött azzal sem, hogy a ház lakói betegek az unalomtól, bánattól vagy örömtől, vagy józanok az élet egyhangúságától, fáradtak a hétköznapoktól, egykedvűek az elkerülhetetlen végzettől, reménységeseek vagy reménytelenek. Ő rágyújtott a maga nótájára, mintha fizetést húzott volna egy ismeretlen hatóságtól. Nem bánta: sírnak odabent vagy semmiségeken nevetgélnek. Kisbaba figyel zenélgetésére vagy mindenéből kiégett öregember. Csókszomjas fiatalok vergődnek illemszabályok zsarnoki képmutatásában, vagy élettől megcsömörlött férfiak feküsznek a kanapén, és hosszadalmasan nézik a levegőt. Vénasszony kotorja helyét a tűzhely közelében, mint a tyúk, mielőtt tojna, hogy majd babonassággal, mesékkel, furcsa mondanivalókkal népesítse be hallgatói közalgó estéjét, vagy megcsalódott férfi bámult a pisztoly csövébe magányos szobájában. A tücsök fáradhatatlanul ciripelt a ház zugában. Énekelt, midőn a ház hölgyei életbevágó leveleiket írogatták, vagy a költő munkáját rakosgatta össze cifra betűkből; öregember ásítózva verte ki pipáját, vénasszony orvosságot kevert, a vendég csörömpölve nyitott be a kapun, női szívet loptak ki az ablakon át, romlott kolbásszal megmérgezték a házörző ebet, feljött az égen a Kocsma-csillag, asszony siratta a dívány sarkában elköltözött szerelmét. A tücsök csak énekelt.

Énekelt azoknak, akiknek egyéb örömük sem volt már estéjükön, mint kovácsműhely csengő kalapácsainak hallgatása.

Elringatta azokat, akik már nem tudnak megnyugodni bús fejükkal semmilyen nő ölében sem. A szemük láz, a szívük seb, az ajkuk jég, az álmuk a börtönök lakóinak álmaival azonos. A boldogtalanokat mulattatta a tücsök.

Dalt mondott a hosszant hallgatónak, a csillagvárónak, a szótlan búsoknak, a panasztalan némáknak, a sötétlő kertbe meredő szeműeknek, az örület fantomjaival viaskodó dézsafejűeknek.

Ciripelt azoknak, akik évek óra várják, hogy a kapu előtt megjelenjen a levélhordó, valamely olyan üzenettel, amilyent csak egyszer lehet kapni az életben. Vagy megálljon egy kocsi, benne utazó, akit szívrepesve várnak a tunyán elmuladózó évek.

Danolgatott a tanyák, kerti házak, lugasok, toronyszobák magányos lakóinak, akikre sohasem nyitja rá senki az ajtót, bár ők ezt napjában százszor elképzelik. Himnuszt fűjt az ágyak sóhajtozó, nyögő betegeinek, a lábtörötteknek, a kuckókban guggoló bénáknak, a mankójukkal homokban író sántáknak, a végképpen megsiketülteknek és a mélézó figyelmező vakoknak.

Szép hangokat pengetett az életuntnak, aki csak akkor áll töltött vadászfegyverrel az ablaknál, midőn a hold merőlegesen néz le az udvarra, a kutyák veszettül ugatnak: hátha megjelenik az őszi éjszakában egy árnyék, amelybe bele lehet lőni a töltést, ahelyett hogy önmagába lőné?

A tücsök tehát mindenkinek a szívében lakott, aki nem volt az élet kiválasztottja, boldog ember... Talán nincs is boldog ember a világon. És így a tücsöknek igen sok házikója volt Magyarországon.

A tücsök művészete

Az álomtalanoknak dalolt csak a tücsök istenigazában!

A holdfény végiglépkedett a mezőn. Álmukban lehet látni a virágokat. Ilyen holdas estéken tapasztalhatni, hogy a növények is alusznak éjszaka, mert az éj mindenkinek a pihenésére van rendelve. Némelyik virág, amely napközben illatos, bujálkodó, méztől terhes, az éj óráiban szinte illattalan. A holdfény hideg, mint a másvilág. A felhők is megállnak az égen, mintha egyet szundítának, mielőtt végtelen útjukat folytatnák. Az álom sűrű, hangtalan. A csodálatos éjben, tán ilyenkor száll le Krisztus a keresztről az útszélén, hogy körülnézzen a közeli fálvakban. Köntöse elvegyül a holdfényvel. Ő maga csak egy árnyék, test nélkül, amint tovalebeg a mezőkön, fehérítő országutakon. Ilyenkor válik valósággá a vándorkatona meséje, aki nem találta meg a Krisztust a keresztfán, amely a falu határában emelkedett.

És boldogtalanul bolyonganak a holdkórosak. A tücsök fújja a nótájukat, mint valami másvilági karnagy, aki csupán azokra a különös éjszakákra kapott megbízást, midőn a holdvilág felszívja az emberek lelkét. Nesztelenül dugja ki lábát a takaró alól a feleség, hogy mellette alvó férje sem veszi észre. A záruk, ajtók, kilincsek valamely másvilági hangtalansággal nyílnak fel kezük érintésére. Senki sem tudja, hogyan jutnak ki a padlásablakokon át a háztetőre. Ámde valóban ott állnak a gerincen, a kémény mellett, és karjukat kitarják a néma hold felé. Minden zaj, lárma, kocsikerék nyikorgása felébreszthetné őket különös álmukból, csupán a tücsök ciripelése kedves zene nekik, amely nem zavarja álmukat. A tücsök a holdvilág cinkosa. Ha lunátikusát lát a háztetön bolyongani, nyomban szebben dalol, mint valaha. Hangja édesded, andalgó, ringató, mint egy trubadúr. Előbúvik csúnya feketeségében a kert bokrai közül, és közvetlenül a ház alatt dalol a tetőn lépegetőnek, amint az bizonytalankodva mendegél a legmagasabb kémény felé.

Ti nem hallottátok még a tücsköt, amint éjfél felé valamely különös, varázslatos, másvilágias zene hangzik fel hirtelen egyhangú dalában? Ilyenkor jár valaki a háztetön a holdfényben, és a tücsök előveszi azokat a hangjait, amelyek földi ember előtt titokzatosak, érthetetlenek. Egy elvarázsolt tündér énekel a kertben. Valaki, egy rejtelmes idegen, egy kósza, gyönyörű szellem szólal meg hirtelen a tücsök hangjában. Elképzeltetlenül édesded zene vibrál, olthatatlan, örök szerelem, kimondhatatlan vágyakozás, sóvárgás, epedés, boldogság peng, peng, flótázik... Amikor a tücsök egyhangú éneklése váratlanul megváltozik, és megtelik ismeretlen melódiákkal, vigyázz, szegény álomtalan barátom, ne jusson eszedbe az ablakon kibámulni a néma kertbe, mert tán valaki a nyakad közé zuhan a háztetőről.

A tücsök őszi látogatása

Én októberben születtem, amikor ritkán hallatszik a tücsök, de annál szomorúbb a hangja. A kovácsműhely esti harangozása nagy messziségből közeledik a leszálló ködben. Dúsan, füstösebben pipázik a kémény a dércsípte háztetőn, mint fehéredő, tömött szakállból bővebben omlik a pipafüst is. A ház mögött elterülő szőlős-, gyümölcsös-, veteményeskerten egy pillantással végig lehet látni, nincsenek kövér lombok, megtelt bokrok, széles szoknyájú szőlőtőkék, amelyek a kilátást megállítják. A fehér filagória közelebb jött a lakóházhoz, mintha a közlő téli hideg elől menekülne a gyengéd vékony lécezetű alkotmány a zömök oszlopú udvarházhoz, amelyben ama nagy fehér szelindekek, farkcsóváló komondorok, barátságos kemenceóriások tanyáznak, amelyek lángfogaikkal kettéharapják a Hideg lábát, ha az a ház belsejébe akarna nyomakodni. Reggelenként hűvös nedvesség csorog a fák kopasz gallyain, a szín zszindelytetőjére vetett sárga tökök gyorsan pirulni kezdenek, a cinkék a kertre nyíló ablakokig bátorkodnak, és halkán kocognak az üvegen.

Az ősz elkomolyodva fekszik rá a ligetekre, kopott pirosságú kerítésekre, hirtelen elhagyatottnak látszó gyalogösvényekre, elárvult folyócskákra, amelyeknek partjairól elszökdöstek a virágok és bokrok. A múlt században, melybe az én gyermekkorom esik, nagyon pontosan igazodott az időjárás a csillagászati évhez. Szinte napra ki lehet számítani, mikor kezdődik az ősz vagy a tavasz. Nem emlékszem abnormis időjárásra. A születésem napja körül (október második felében) komoly, esős, ködös, csípős ősz volt mindig. Az eső halhatatlan emlékezetességgel csörgött napokig a háztetőn. De nem volt ez azért kellemetlen idő, mert mindnyájan vártuk a hosszadalmas őszi esőket, melyek nélkül nem lettek volna teljesek az élet örömei. Szükség volt az esős, csörgő, juhászbunda-szagú őszi napokra, hogy megszokjuk kissé az otthonulást. Hisz alig egy-két hét előtt még a szőlőket jártuk, préposthangú nagy üres hordókat gurítottunk le a pincékbe, anyányi rozsdás kulcsokkal nyitottuk és zártuk a présházat, nagyokat visszhangzott a táj a napsütéses kakaskukorékolástól vagy jókedvű fehérnép rikkantásától, aki az almafán hintázott lengő szoknyájában, telt lábszáraival, hogy az őszi almákat kosárba szedje.

A padlás, amelyen olyan por és csend volt, hogy az ember könnyen elhihette, hogy éjfélkor itt kilép valaki a tűzfalból, és a pince, amelynek vakságát bolygó gyertyafény, némaságát boros szájjú pincemesterek döngő hangja, penésszagát boroknak kellemetes savanyú illata váltotta fel: a padlás és a pince az esős napokon nagy változásokon mentek keresztül. Ilyenkor csinálták itt a télire való rendet. Korán eljött az alkonyat, még napvilágnál kellett gyékényre rakni a télire való almákat, diókat a padláslyuk gyenge világosságánál. A pincét úgy lezárták estére nagy lakattal, mint valami börtönt, amelyben nagyon szökhethnékje van egy értékes rabnak. Az esőzés beláthatatlanul, napokra terjedt. A kutyáknak a bundája átázott, mintha többé sohasem száradna meg. A gyalogutakat mély sár fedte. Az országúton tengelyig süllyedt az eltévedtnek látszó utazókocsi. Azért kellett október közepéig elkészülni minden külső munkával, borbehordással, gőzmalommal, tanyával, mert őszkor a nyírségi országút csak vándorcigány ötpengős gebéjének vagy parasztfuvaros nyúzott bundás, mit sem érő lovának való. Most már otthon marad addig mindenki, amíg beköszönt a tél, a hó, a fagy, a szán talpának való országút. Csoroghat tehát az eső kedvére, a házörző kuvasz se megy túl a kerítésen, mindenkinek megvan a tennivalója a házban. Faragómunkák készülnek a színben, káposztát gyalul a zergetollas tiroli, aki a legnagyobb pontossággal megérkezett az esős napokra évről évre, ajtókat, ablakokat reparálják, kályhákat, kürtöket seprik, friss, tarkán szótt háziszőnyegekkel vonják be a szobák kőportól fehér pádimentumát, a felfogott esővízbe

faszenet tesznek, eljön ideje a korai lefekvésnek, az újságolvasásnak, a könyvforgatásnak, az atyafiságos levelezésnek, naplóírásnak, Rocambolenak és más hatvankötetes regényeknek. Az eső fáradhatatlanul kopogott a háztetőn éjfélkor vagy hajnalban, mindig nagyon nehezen virradt, mintha elszokott volna a világ a reggeltől, csak néha akadt látnivaló egy óriási köpenyeges, hallgatag, sapkás utazó alakjában, aki Isten tudná milyen okból vontatta magát a forsponttal a nyírségi országúton. Legfeljebb az üstfoltozó cigány tévedt be néha a kapun lobogó szemével, ezüstpitykés mellényével, füstös szakállával, és volt nagy mulatságuk az unatkozó, ázott komondoroknak. Vagy piros szoknyás, igézően karcsú, csengő-lengő cigányleány villantotta be a gyújtogató szemét a konyhába, házvégébe, és mindjárt készen volt arra, hogy keresztbevetett lábbal a földre üljön, és hosszadalmasan, jóízűen jövendölgesse. A falusi cigány inkább elbírja a kopogós fagyú, csontkemény telet, mint az őszi esőt. Ürge módjára bújjik putrijába, holott minden vágyakozása a szabad levegő, a csavargás, a céltalan kóborlás.

Ilyen volt a pontosan megérkező ősz a múlt században Magyarországon. Én nagyon szerettem. A köde, a csendje, a szomorúsága, a lemondó unalma, békésen elterülő alkonyata és mesemondásosan hosszú éjszakája az enyém volt, az álomtaláné, aki a leghosszabb regényeket olvastam vagy álmodtam ez évszakban.

És néha, midőn az eső meg-megállott, mintha szünetet adott volna az embereknek, hogy az agyukról, a lelkükről eltisztuljon az őszi köd, hogy kimenjenek a petróleumlámpás-szagú alacsony szobákból a szabadba, hogy eloszoljon alkonyati szomorúságuk, csendes egykedvűségük, ásító melankóliájuk, szalmatűzbe néző szemükről lemenjen az őszi füst korma: nagy csendben, szinte észrevétlenül megállott az eső, a kis lábak, amelyek a háztetőn kopogtak, elvándoroltak... ilyenkor valahol megszólalt a házban rekedt tücsök. Hej, hogy haragudott a gazda, amikor rájött, hogy a tücsök beköltözött a házába! - De én mindig boldog voltam, amikor szomorú kis pajtásomnak a hangját meghallottam. Bármilyen egyedül voltam, többé nem voltam árva. Leejtettem a könyvet, és fejem hátrahajtva hallgatóztam a rejtekhelyről hangzó tücsökciripelésre. Mintha messziről eljött volna valaki hozzám, és azt mondta volna:

- Ne félj, nem felejtettelek el!

A kétlábú tücsök

A Nyírség, ahol a gyermekkori ősök és az ifjúkori tavaszok elrepültek felettem, telve volt magányos tücskökkel.

Ez az álmos álmodozó, ködös, szeles, egyhangú vidék nagyon alkalmas arra, hogy magányos embereket neveljen, akik félig elvadulva, eldugaszolva, megecetesedve éledgélnek napjaikat. A Nyírség az a hely, ahol legtovább volt agaruk és vizslakutyájuk a tönkrement gavalléroknak, és ahol mindig-mindig emlékeztek a régi uraságra, elkótyavetyélt tekintélyre, ősi birtoka és fennhéjázó nemességre. Itt mindenki a múltjából akart megélni. Abból, hogy valamikor volt valami az apja vagy nagyapja. Furcsa, hetyke, legénykedő, virtuskodó Magyarország itt hortyogott, ásítózott, unatkozott, dologtalankodott, nyomorgott legtovább. Máshol már beletörődtek az emberek, hogy vége a régi világnak, dolgozni, tanulni, igyekezni kell, hogy megélhessünk. A Nyírségben még mindig a követválasztást várták, a takarékpénztár körül sompolyogtak értéktelen váltókkal, az öregek a fiák házasságától remélték sorsuk jobbrafordulását, vagy egy százesztendősi családi per eldőlését. A fantasztikus tervek, légvárok, szépen kicirkalmazott remények, édesded ábrándok jól kifejlődtek ezen a mocsaras, ködös, szegényes, kidőlt-bedőlt tájon. Mintha mindenkinek reskontó lett volna párnája alatt, amelyet egyszer okvetlenül kihúznak. Alig jutott eszébe valakinek, hogy dolgozni is kellene. Legfeljebb a vármegyét nyomorították meg, mert hisz az övék volt a megye. Szélmalmok mutogatták csonka vitorláikat a láthatáron, mint a vármegye régi hatalmát. Agarászbálokat tartottak, de egyik-másik zsidó birtokosnak jobb agara volt már, mint az elnöknek. Kártyáztak, ittak, vetélkedtek, cifra kocsin jártak, hajdút tartottak, párbajoztak, barátkoztak, hangosak voltak a kurjantásaik, de már mindenki tudta, hogy vége a világnak. Én mindig nagyon szerettem őket vadászkalapjaikban, macskanadrágjaikban, vadmagyarságukban. Csak el erről a ködös, életunt és fontoskodó, szomorú és hencegő tájról, bár ifjúkoromban többször megmutattam, hogy van olyan kemény öklöm, mint bármelyiknek közöttük. Tizenhat esztendősi koromban nehéz kardokkal, derékig mezítelenül párbajoztam a huszárlaktanyában, s nem is csodálkoztam, hogy ép bőrrel menekültem. (Bár eljöttem közülük, hogy csak álomban járjak vissza, legfeljebb az apám sírját látogattam meg néha, sokáig nem tudtam elhagyni virtusaikat, vakmerőségüket, attackírozásukat, lógós szomorúságukat.)

*

A városban még nádasházak voltak, amelyekben kis ablakok mögött epedő fiatal nők, mániákus vénasszonyok, bogarászó, elgondolkozó öregemberek laktak. S bár köztük éltem, sohasem tudhattam meg, hogy mit csinálnak a vályogfalak mögött. Az úri hölgyeket többnyire csak vasárnap lehetett látni az utcán; de néha estefelé is elsuhantak a házak mentén, amint látogatóba jártak egymáshoz. Ilyenkor nem volt szokás kalapot tenni, többnyire csak kendőt borítottak a fejükre, nem felejtették otthon a kézilámpást, osontak, halkán fecsegtek, vigyázva nevetgéltek, illedelmesek voltak, csak a kaput csapták be nagy zajjal, mintha végtelenül megörültek volna, hogy végtére hazaérkeztek. A szívbjajos öregemberek, az álomtalan betegek, a könnyforgató szomorúak az ablakaik mögött mit sem hallhattak a lábujjhegyen járó kisvárosi estéből. A sarki fűszeres ajtóján csörgött néha a csengő, mint a messze kalandozó élet. Az ablakok le voltak függönyözve, soha egyetlen lámpavilágot nem láttam a házakban, midőn éjszaka néha egymagamban bolyongtam. Sehol egy hang, sehol egy panasz, se sírás, se nevetés... Itt mindenki aludt, tán mert mindenki boldog volt? Istenem, hányszor jártam éjfél tájban a kisvárosi utcákat, a nádtetőt, girbegurba, gödrös, akácos, hosszant-hosszant alvó

utcákat, és sohasem találkoztam senkivel! A lépéseim kopogását egyedül hallgattam, füttyűrészésemre nem felelt senki, a vágyaim felé nem nyúl ki fehér leánykéz az ablakocskából, kisajtó nem nyikordul a kerten, hogy lopott csókkal megajándékozzon valaki. Magamban voltam, magamnak gondoltam mindenféle gyönyöröket, szívringatókat, elandalítókat.

Én voltam a tücsök.

És mindenki tücsök volt körülöttem, mert mindenki magának élt.

Hosszú, hosszú, kíváncsi estéken hányszor jártam be a várost, hogy valamit észrevehessek e nyírségi nagyfalu éjszakából! Csak egyetlen éjszakai regényt láthassak, amelyekről a szép szindarabok szólnak, költők énekelnek! Egy érzelmes hangot szerettem volna felfogni a nyíregyházi éjszakákból. Legfeljebb részeg emberrel találkoztam a Rózsa táján, aki öklendezve szidta a fekete szakállú Frid borát. A tornyok csodálatos nyugalommal nézegették az alatt elterülő házakat, udvarokat, mintha bizonyosak lehettek volna arról, hogy odalent nem történhetik semmi rendellenesség. Mindenki ágyában van, a részeg ember is hazavergődik, nagyot csattan a kapu a háta mögött, a Kocsma-csillag egyedül marad az égen, idelent kialszik az utolsó világosság is a csárdásleány pacsuliillatú, rossz kis szobájában.

A cigányok hegedűkkel hazafelé bandukolnak a szűk Holló utcán, mint dologtalan kísértetek. A „Veres Lámpás”-nál egymás között huszonegyest kártyáznak a leányok. Huray ügyvéd úrra nem vár a taligás a „Hársfa” előtt, Kálnay László döngő, recsegő, rikkantó hangja nem veri fel a Mátyánszky-féle vendéglőt, ahol Dalnoki Gaál Gyula nyugalmazott színésszel vitázott, kérkedett, gorombáskodott, kibékült, s véle nagyokat ivott, alszik Csapkay Gyula, a vaskereskedő. A gyaluforgácsos serházak, a gyanús kis kávéházak: a „Betyár”, a „Vörös Tehén”, a „Zabolch-vezér” oly csendesek, mintha már elrepült volna felettük az a hús esztendő, amely alatt a régi híres korhelyek a kocsmából a temetőbe vándoroltak. Mintha már mind megöregedtek volna a kaszírnök, akik kegyeiket szívesen osztogatták, dalt tudtak, csókot adtak... vajon hová lettek?

Egyedül barangoltam az őszi éjszakában, mint egy eltévedt vándorló. Szerettem volna szerelmessé tenni magamat? De kibe? A kantinos kisasszonyba tán, aki rám se nézett? Valamelyik zsidó kisasszonyba, kit nem ismertem? Az alispánnéba, aki után olyan sóvárogva néztem (a gömbölydedségére), mint azóta sem nőre?

Magányos tücsök voltam.

Csak jönne valaki, akivel néhány szót válthatnék. Ó, siralmas alvó, szomorú kisváros!

A szerelmes tücsök

A nagyapám negyven szivart szívott el napjában, meg is halt csaknem százesztendős korában. De kocsmába nem járt, inkább a cselédszobák körül settenkedett. S nem minden siker nélkül. A katonás, nyalka kemény tekintetű öregúr, aki még nógrádi kiejtéssel beszélt magyarul: nem kis eredményeket mondhatott magáénak a fiatal nőszemélyek körül.

Magam is ismertem azt a fiatalos, kellemetes leányasszonyt, aki három generációt boldogított szívével.

Így egyszerre szerette nagyatyámat, atyámat s engem. Hárman udvaroltunk neki egyszerre, s azt hiszem, mind a hármunkat szeretett.

Úrihölgy volt. Jellának hívták, francia nyelvre, illemre, táncra, zongorára tanította a városka fiatal hölgyeit. Nagyatyám bizonyára a copfos növendékleányok iránt sem mutatott ellenszenvet, de itt meg kellett elégedni Jellával.

Fene féltékeny volt.

Nagybátyám szegény volt, mint a templom egere, bár gavallérságában ezt sohasem mutatta. Szép szavakon, ritka bókokon, finom udvarlásokon kívül nemigen lephette meg egyébbel a hölgyeket.

Atyámnak erszényében ezerforintos bankók voltak, bár férfiaságban és úriasságban sem maradt el nagyatyám mögött.

Én tizenhat esztendős voltam, s költőnek készülődtem.

Jellának egy felejthetetlen napja volt. Egy vasárnapi dél, mikor is hárman együtt kísértük őt haza a templomból nádfödeles házáig. Hárman csókoltunk neki kezét a kapuban. Jella mindig büszke volt erre a napra, de nem így atyám, aki rátarti, gögös ember volt, és ezentúl ugyancsak megválogatta az alkalmakat. Jella leginkább irodájában szokta felkeresni őt az alkonyati órákban. Atyám sohasem járt Jella házához.

De azon a vasárnapon az utcákon kísértük Jellát, amely utcák messzire és sárosan nyúltak el, mint a hétköznapi élet; akácfélékkel voltak szegélyezve, amelyeket többnyire piros, hideg, szeles tavaszi alkonyatokon ültettek, midőn valaki született a háznál, és az akác együtt növekedett a gyerekekkel, amíg el nem hagyta; és ezek az utcák mind a temetőben végződtek. A Szent Mihály-temető, a Morgó-temető, a Vasúti-temető elrakosgatták a maguk utcáiból az elnyűtt, elfáradt lakosokat. Jött egy kis szél, befújt a padláslyukon, meglóbálta a régi csizmákat, száraz vadásztarisznyákat, felszárította az utat a temetőig, amelyen a kiszemelt öregembert el kell kísérni, így mentek el nagyon sokan a szomszédaink, ismerőseink közül. Ezért nagyapám mindig komoran s bozontos szemöldökét összeráncolva, haragtartóan nézett a temetők felé, és nem mert köhinteni, krárogni, amit pedig szeretett. (Atyámnak ez idő tájt csak a mesteremberek számlái okoztak némi gondot a temetővel kapcsolatban. Nagyanyám, miután elvált nagyatyámtól, temetőlátogató lett, és mindig talált valami javítani valót a családi sírbolton, ahol alig ismert, alig látott testvéreim is aludtak. Szegény atyámnak sejtelve nem lehetett arról, hogy hármunk közül - megtermett, életerős emberek voltunk - ő, legszálásabb, legkomolyabb, legrendesebb és legvigyázatosabb megy el elsőnek a Morgó-temetőbe.) Nagyatyám kissé már lehajtott sörtés, kerek, törökös fejét. Különböző öreges sajátságai is voltak. Dohogva káromkodott, ha erre a legkisebb alkalma nyílt. Abban az időben azt mondták a káromkodó emberekre, hogy katonás magatartásúak. Nos, nagyatyám valóban honvéd-

kapitány volt 48-ban, és a komáromi sáncokon a menyecskéket táncoltatta, amikor a német ágyúzott. Mintha egyebet sem tett volna a szabadságharcban: mindig csak táncolt darázsderékű, riszáló, hevült kebelű honleányokkal a bástyán - nem sokat beszélt különben a hadjáratról. Találkoztam az öregasszonyokkal, akik így látták még mindig őt a hetvenesztendős, dohányoszita-arcú, szürke bajuszú, de választékos ruházatú öreget. Trombita alakú kezelői, fehér mellényei, karcsú kabátjai, gombos cipői, strufflis nadrágjai kellő hatással voltak a nőkre. Nagyanyám, aki körülbelül negyvenesztendős korában vált el tőle (feltékenység szülte felháborodásában), élete végéig bolond, szerelmes rajongója maradt a férfiúnak, akit a családi körben: a *gróf* néven mindenféle rossznak elmondtak.

A *gróf* köhintett, és ifjú gazdasszonyával, egy Stuart Mária külsejű porleánnyal a város másik végébe költözött, meghagyván a sárga kúriában elvált feleségét s unokáit. Csupán a családi címet vitte el magával a megunt hajlékból. Ez pléhtáblára volt füstve: pelikán, amely önvérével táplálja fiókjait. Csillagok, kardot tartó kéz, ötágú korona a címerben, amely jelvényeknek megvolt a maguk jelentősége, amiről nagyatyám levelezést folytatott Nagy Istvánnal, a nógrádi levéltárossal. (Nekünk is volt családi pörünk, mint a legtöbb magyar familiának. A Bibics-féle milliókat szándékoztunk visszaperelni Arad városától. Ezért lett nagyatyám s atyám is ügyvéd; ugyancsak fiskálist szándékoztak nevelni belőlem is. Téli estéken, szél és tűz zúgása mellett megjelentek a Bibics-milliók, amelyek után a *gróf*-nak csak a kezét kellene kinyújtani. De a gróf még vár a perrel. Nagy Istvánnal levelez. S egyik esztendő múlt a másik után.)

Az ifjú gazdasszony, akinek vörös hajába, fehér húsába, piros slafrokjába, görögdinnye-ajkába távolról magam is szerelmes voltam, mint a legtöbb kívánatos nőbe szokott a tizenhat esztendős ifjú - nem nagyon gátolta nagyatyámat, hogy más nők után is „kivesse a hurkot” (mint mondani szokta). Igaz, hogy ezért messzire hangzó veszekedések és verekedések voltak a címerrel ékesített nádasházban. Stuart Mária visítását, nagyatyám basszusát a távolabbi szomszédok is hallhatták. Edényt tört - még hetvenesztendős korában is; egy csésze törött darabkáival volt telve a szobája, midőn névnapján unokái tisztelgését fogadta.

- Bizonyisten, bolond ez az asszony! - szólt röviden, és elharapta a szivar végét, hogy pattant egészséges foga.

Ámde e nagyszabású veszekedések sem gátolták nagyatyámat, hogy szerelmeit minél gyakrabban felkeresse. A galambmellű és kék bajuszkájú Fánika, a dohánytőzsdében, valamint a ropogós, derekas, kívánatos Sternné csaknem mindennap láthatták nagyatyám deres bajsztát. Nem panaszképpen mondom, hisz magam is próbáltam egyet-mást az életben: úgy sohasem láttam mosolyogni nőket, mint nagyatyámra ragyogtak fel Fánika, Sternné és mások, akikre már nemigen emlékszem. Fánika és Sternné éppen eléggé foglalkoztatták ifjúkori fantáziámat, s irigyen gondoltam nagyatyámra, aki bizalmasan közlekedett e nőkhöz, s azok nem haragudtak reá. Általában minden nővel úgy bánt, mintha legalábbis a szeretője lett volna. Megtapogatta, megsimogatta, megveregette őket. A fiatalokat tegezte.

A szemükbe nézett és olyan hangon beszélt velük, mintha mindig a legtitkosabb dolgokról volna szó. A nők arca felhevült, zavartan felelgettek, lesütötték a szemüket, láthatólag védekeztek nagyatyám szavai ellen... (Be sokszor lestem messziről a kalászhajú Sternnét, amint sokatmondó keleties szemeivel a bolt sötétjében nagyatyámra hallgatott! Vajon hová lettek azok a különös, varázsló szavak, amelyeket ez a dohogó, portorikószagú, káromkodó öreg honvéd a nőknek osztogatott, hogy elbűvölve hallgatták? Legalább ezeket a csodatevő szavakat hagyta volna nekem örökségbe, midőn százesztendős korában meghalt, miután Stuart Máriával halálos ágyán házasságot kötött!)

Ám térjünk vissza Jellához, ahol egykor hárman ütöttük a vasat.

Nagyatyám (atyám jelenlétében) szokás szerint öregesen dohogott. Szidott valakit, mint a bokrot.

Én tanulmányaimról referáltam Jellának. Míg atyám mindig szótlan, büszke megvető maradt.

De Jella boldog volt.

Nem tudom, hogy mennyit adott volna a lelki üdvösségéből, ha az egész város a szent Mihály utcára tódul, s mindenki a két szemével látja, hogyan udvarol három generáció egyszerre az okos nőnek.

Egyébként Jella olyan volt, mintha lovarnői ruhát, rugalmas trikót, repkedő szoknyácskát viselt volna valódi ruházata alatt.

Huray László ügyvéd úr hajtatott taligáján (bizonyosan a „Kiskorona” nevű sörházba), Jella alig várta, hogy elfogadja a korhely fiskális köszönését, mint egy királynő, aki jobbágyai hódolatát fogadja.

(Pedig Huray ügyvéd úr alatt leszakadt az ágy...)

Egyéb nem is történt vele életében. Minden dolga elfelejtődött tán, ha neve szőnyegre került, csak a leszakadt ágyra emlékeztek az emberek; tán azért nem is kapott feleséget.

A „Hársfá”-ban történt ez, ama városvégi fogadóban, ahol legjobban tudtak főzni a kocsin utazóknak, vásárosoknak, kupeceknek. Valami olyan különös jó szaga volt a „Hársfá” konyhájának, hogy utasember élete végéig nem felejtette el. Ha tíz esztendő múlva jött vissza a „Hársfá”-ba, akkor is emlékezett az orra arra a pompás illatra, amely itt egykor várta. Mintha éjjel-nappal lacipecsenyét sütöttek volna a tűzhelyen, fiatal hagymát ennének az ajtó mellett bicskáikkal a kupecek, a cipót reggel vették ki a kemencéből, és a piros borban játszik a napsugár. A „Hársfá” volt Huray uram tanyája, itt töltötte el életének nagy részét, a csárdás mondta el neki: mit olvasott a *Journal*-ban s a *Nyírvidék*-ben, a csárdásné, hogy mit beszélnek a piacon... Idővel saját szobája is volt a „Hársfá”-ban. Igaz, hogy közel a háztetőhöz, majdnem a padláson, ahol annyi bolha volt, mint Falstaff fogadójában, az őszi eső befolyt egy lyukon a köddel együtt, a szél koncertet tartott, mint megőrült muzsikus - de Huray ügyvéd úrnak ez egészen mindegy volt, mert ő „Hársfá”-beli szobácskáját már csak olyankor foglalta el, amikor, mint mondani szokták: Hekuba volt neki az egész világ. Itt feküdt napokig Huray tekintetes úr (aki különben szikár, asszony szemnek tetsző, legényes figura volt, sovány, mint a nyírségi agár, és a zöld nyakkendőket összevásárolta a városban), és csaknem kiesírázott, szakállt eresztett, a konyhából felszállongó ételillatokat szagolgatta, lutriszámokat álmodott, a csárdásnéval játszadozott, sőt peresfeleket is fogadott, ha nagyon sürgős volt ügyük. Egyszer meghízott itt az ágyban fekve, hogy nem ment fel a nadrág. Új nadrágot kellett varratni, hogy hazamehessen végre a „Hársfá”-ból.

E különös férfiúval történt aztán, hogy este korábban fektették le, mint arra megérett. Nyugalankodva forgolódott rozoga ágyában, dörömbözött, káromkodott - míg egyszerre leszakadt vele az ágy s a pádimentum. A földszinten találta magát a vendégszobában, ahová éppen nászutasokat kvártélyozott a fogadós. Huray ügyvéd úr a nászutasokra zuhant, s erről lett nevezetes további életében, amely nemsokára bevégeződött.

Jella nem mulasztotta el, hogy az összes üdvözléseket zsebre vágja a hosszú Szent Mihály utcában. Mint jól nevelt úrilányhoz illik: öregasszonyoknak előre köszönt. Mindenkit ismert. Barátságos volt a sáros kuvaszokhoz, amelyek a kapuk előtt tanyáztak. A félszemű Adolfnak, a helybeli cselédszerzőnek végtelen grandezzával bólintott.

Jella körülbelül harmincesztendő volt ekkor. Inkább fiatal asszonyhoz hasonlított, mint leányhoz. Hervadt és édes volt, mint a szőlő, amely a tőkén felejtődött. Arca itt-ott piros volt, mint a dércsípte ecetvirág. A haja mindig nedves a fésülködéstől. Olyan hangosan nevetett, mint egy vidéki primadonna. A szemével sok huncutságot tudott, és emberismerettel, tréfával, humorral volt telve a szája. Száz meg száz története volt vén emberekről, akik utána koptatták a lábukat a Szent Mihály utcán. De ő csak nagyatyámat szerette...

S néha engem. A temetőben.

A vidéki városban Jella volt a nagyvilági rafinéria, a hölgyi kacérság (amelyről a regényekben olvastunk) a beillatszeresített báj és a csengő humor. Ő olvasta Kiss József hetilapját: a „Hét”-et, a francia divatlapot tőle kérték kölcsön, zongorán játszott a legújabb zenedarabokat, emlékkönyvében mindazok a művészek s írók hagytak sorokat, akik valaha a városban megfordultak. Babérkoszorúk, emlékek, fotográfiák voltak szobájában. Rudnyánszky Gyula verseskönyvére húsz előfizetőt gyűjtött, sajnos, a költő elfelejtette megküldeni a könyveket, amiért Jella évekig levelezett a szórakozott poétával.

Hogyan szeretett Jella?

Borpiros őszi délutánokon megengedte, hogy a temetőbe kísérjem, ahol hozzátartozói feküdtek a magas, sóhajtó akácok alatt, amelyeknek kopasz gallyain nagyon szerettek hintázni a varjak a felszélben. A János bácsik, Milka nénik, Rozik és a többiek homokkővel vagy márvánnyal megjelölt halmok alatt nyújtózkodtak, emlékezetesen zörögtek a száraz falevelek és lehullott ágak a gyalogösvényen, a bokrok kopaszodó, tüskés gallyai összeborultak, egymásba kapaszkodtak, mintha az utat védelmeznék, amely a minden titkok megértéséhez vezet. A nap lemenőben volt a szélmalom mögött, s a temetőben nem volt látogató, a koszorúk elhervadtak, mint otthon az emlékezés, árny- és ködlovagok nyargalásztak a messziségben, a lutheránus torony nagyon távolra látszott innen, mintha az egész életet legnagyobb messziségből lehetne látni innen a Szent Mihály-temetőből.

Jella két gombot kinyitott feszes, bársonyos lovarnői derekán, közvetlenül a szíve felett, s megengedte, hogy keble havát megharapjam. Lehunyta a szemét, arca elváltozott. Letérdeltem, és ő mellém guggolt... De a harmadik gomb kinyitása ellen erős kézzel tiltakozott. Szomorúan mentünk haza a bealkonyodott temetőből.

Holdas éjjeleken a kertre néztem s azon gondolkoztam: vajon Jella ugyanannyit megenged a nagyatyámnak is?

Sohasem jöttem tisztába a lelkes, szentimentális, tréfás, érzelmes hölgygel, aki nem panaszkodott senkinek szenvedéseiről. Gyermekként bánt velem. Sokkal erősebb volt, mint én.

A tücsök szomorkodik

Talán már mondtam is, hogy nagyon szerettem az őszi estéket, amikor szomorkodni lehetett?

Gyermekkoromnak egy részét nagyanyámnál töltöttem, aki a legnyugodtabb asszony volt, kit valaha ismertem. Elvált férjétől, akit halálosan szeretett, meghalt egy fia, akiért csaknem mindenét feláldozta, hogy bolondos, korán végződő, katonatiszti életében kellően támogassa; egyedül volt, s mozdulatlan arccal kötögetett az ablaknál, késő vénségéig vállfűzöt viselt, alig állott szóba az emberekkel. Párizsból hozatta a ruháit, s majdnem mindig egyedül volt. Általában senkit sem szeretett (az elvált férjén kívül, de azt rajongva, mint egy cseléd vagy egy szent), közömbös volt neki élet és halál, az emlékezőtehetsége megállott a 48-iki forradalom eseményeinél, azóta - mióta a *gróf* a sáncokon táncolt - nem történt érdemleges esemény a világon.

E szótlán, büszke, boldogtalan öregasszony mellett töltöttem gyermekéveim egy részét.

Két szobája volt.

Az egyik szalon, amelynél különbet azóta sem láttam. Királyok házába illő bútorzat volt a meglehetősen alacsony szobában. Aranypiros fotelek, indiai kendők, kázmírok, selymek a székeken. A falakon híres hollandi festők olajfestményei. Rembrandt és mások függtek a vidéki ház falán. Majd tájkép, amelyen olyan messzire lehetett látni, mint az élet. Fára festett képek, amelyeknek értékét senki sem tudta, mert nagyanyám hallgatott. A díványon heverésztem, s órákig néztem egy erdei találkozást: cigányok és olasz csendőrök között. Tűz piroslott, cigánylány szoknyája világított, öreg cigány szeme fénylett, csendőr csizmája s ruházata imponált, vándorkocsi ponyvája alól kidugta fejét egy boglyas gyermek, és ujját szopogatva nézte az erdei vallatást.

A falakat mind elborították a nagyszerű olajfestmények. A sarokban embernyi kínai vázák az elmaradhatatlan fácántollal és száraz virággal. A legfőbb helyen egy halott gyermek fotográfiája, Jeney és társától, a fotográfia alatt reszketeg vonásokkal egy évszám. Ez volt Ilonka, nagyanyám utolsó gyermeke, aki korán meghalt.

A puffadt, mozdulatlan arcocská a halotti párnán, a félig lezárt szempillák a merev szemekkel, a halál: amely e fotográfiáról hidegedett, még ma is eszembe van, míg Rembrant-tollas, fátyolos, lengő asszony alakját elfelejtettem. - Ez a szalon csupán vaskályhával volt fűthető, ugyanezért nagyanyám télen szívesebben üldögélt a szomszédos kis szobában, ahol meleg, búbos, falusias kemence volt, telve sok-sok lánggal, piros színnel, kékséggel, zölddel, amelyet sokáig lehetett látni az eloltott lámpa felett a hosszú éjszakában. A szoba mennyezetére vetődtek a lángok árnyékai, és ott nagy álarcosbált rendeztek este és sötét hajnalban. Fekhelyemről lehunyó, álmodozó szemmel néztem a végtelen táncot, míg valahol, valamerre, talán a falban, valaki mindig egy cigányos, bús románcot füttyült. Mindig ugyanazt a melódiát, de csak két-három taktust... Aztán elhallgatott. Mi nem sokat törődtünk vele, mert egyébként nem alkalmatlankodott a kísértet.

Nagyanyám többnyire álmatlanul feküdt az ágyban, míg én egy kis török díványon gyorsan elaludtam. Bár egy fiatal cselédleány kuporgott a lábamnál, közel a kemencéhez, aki télen s ősszel ott aludt tarka rokolyája alá vont meztelen lábával, édesdeden, mozdulatlanul, mint a kenyér, álmában néha mélyen sóhajtott, és meztelen karjaival a levegőt ölelte át. Aztán egypár sírósat nyögött, mint a madár füttyent az erdőn, fekvést változtatott, s tovább aludt. Juliskának hívták, s a nagykállói börtönigazgatónak volt a leánya. Valami rossz fát tett a tűzre, azért

kellett szolgálatba lépnie. Kancsi volt, de bőre fehér, mint a kisasszonyoké. Néha észrevettem, hogy hosszadalmasan rajtam felejt a hibás szemét, amelyet nem tudott mindjárt levenni rólam, bár tekintetem már ott függött keresztbenéző szemén. Elvörösödött, mint a láng.

És tovább foltozott a függőlámpa alatt, hol nagyanyám példátlan komolysággal olvasta újságját, amelyet este hozott a postás, hidegen, esőtől nedvesen, míg én regényeimet bújtam. - Néha elővettük Petőfi díszkiadását, és a rövidebb verseket felolvastam nagyanyámnak és Juliskának. A hosszabbakhoz nem volt szabad hozzáfogni, mert úgyis lefekszünk addig, mielőtt a végére érünk. Juliska ilyenkor nem merte fölemelni a szemét, csak lángba borult arca árulta el, hogy hallja s megérti a verseket.

Nem sokat törődtem vele, mert akkoriban az volt a foglalkozásom, hogy szomorú legyek.

Még mindig jobban kedveltem a fagyos, őszi fákat, mint a nőket. A mezőket, amelyeken úgy közelgett a köd, mint egy északi regényben a melankólia. A tarkabarka cinkéket, amelyek az első hóval, a hideggel megérkeztek az erdőkből a kertekbe, és itt csodálatos tréfáikat elfütyölgették. A sármányt, amely aranyos mellénykéjében sütkérezett a jeges országúton, a varjakat, amelyek a fa tetejéről kiáltoztak az ismeretlen nyelven, a friss hó orgonavirágaival bevont fákat, a mélyen alvó zöldecsés vermeket, a meggyfán pirosuló cinkefogó tököt, a fénylő, iskolakerülő reggelt és a leguggoló alkonyatot, amely a füzesben letelepedett parasztasszony módjára. Sistergett, sustorgott az új bor a pincében, susogott a szél a fagallyak között, sziszegett a sötétség, amely az ereszről ereszkedett alá, sóhajtott valaki a padláson: mintha egy óriásnő borította volna a szoknyáját a világra, midőn bealkonyodott. A malom hallgatott, megállni látsszék a patak, a füst láthatatlanná váltott a kéményeken, az udvar idegen szellemeké lett, akik a sötétségben bizonyosan megtelepedtek itt, mint vándorlók. Hányszor csodálkoztam Andráson, aki kézilámpásával nyugodtan végigment a sötét udvaron, és sohasem tért vissza azzal a hírrel, hogy valamely különösséget fedezett volna fel az áthatlan, vastag sötétségben!

De Juliska éppen úgy félt, mint én, amint este lett a ház körül.

Ismétlem, hogy csupán otthon féltam én is, a négy fal között. Ha künn az utcán, akár a temető kertben, vagy szabad mezőn lepott meg a sötét: eszembe se jutott, hogy féljek valamitől. De otthon, midőn az udvarház ablakából rám meredt az éj, gyorsan zártam be a fatáblákat.

Juliska a kályha mellett ült, és mindig talált valamely tennivalót! Mily barátságossá tette az estét az ő tengerireszelése! Kis széken ült, amelynek egyik oldalában kés volt. A lehántott, lemorzolt tengericsutkákat a tűzre vetette és a tűz a kemencéből ilyenkor mindig biztatólag, bátorítólag, sőt szeretettel nézett ki. A lemorzolt tengerit majd megesszik a malacok, és a hízókat a tűz elégeti, megsüti nekünk. Így élünk.

Jó, egészséges illat volt a szobában, mert Juliska mindig hozott valamit magával, ami a mezők szagát ébresztette képzeletünkben. A nagyarcú napraforgó magvait ügyesen hámozta, majd kendert font, fehér ruhát varrogatott. Oly illedelmes és hallgatag volt, mint egy jó kis szellem, aki mindenképpen a háziak kedvében akar járni. Sohasem álmosodott el, mindig vigyázott az ibrikre, amelyben kávé vagy tea melegedett, hangtalanul ette meg vacsoráját, szelíden és barnán nézett, nagyanyám parancsait örömmel teljesítette, azt hiszem, leginkább akkor volt legfürgébb, midőn nyolc óra felé az ágyakat kellett felvetnie. A párnákat oly szeretettel paskolta, mintha azok is az ő gyermekei lettek volna, mint a köcsögök és fazekak, csészék, amelyeket különösen szeretett, s tisztán tartott, mint a kisbabát.

Juliska Nagykállóból, a szülei háztól, néhány ingecskén, szoknyácskán, iskoláslányos cipőcskén kívül: egy álmoskönyvet hozott magával. Ez az álmoskönyv volt az ő legnagyobb kincse. Mások őriznek mindenféle okmányokat, amelyek alá királyok írták valaha a nevüket, s ütötték pecsétnyomójukat. Ismét mások végrendeletek, adóslevelek, bírói ítéletek birtokában színezik a

jövendőt. A vidéki házak tele vannak álmodozásokkal. Az embereknek nincs egyéb dolguk: ábrándoznak. (Az öreg Suszternének csupán darabka papirosa volt. Ráírva ennyi: *Elismerem...* S egy meghalt püspök neve. Ez a darabka papiros varázserővel bírt. Késő vénségig a püspöki uradalom látta el minden jóval.) De nem utolsó álmodozók azok sem, akik takarékpénztári könyvekkel bélelik a derékaljukat. Mennyi mindent tudnak azok a könyvecskék beszélni!

Juliskának csak egy álmoskönyve volt, amilyent a vásáron is árulnak, ponyván s néhány garasért. Kis fametszetek, levélbélyeg nagyságúak voltak a könyvecskében: az álmokat rajzolta meg egy művész, akinek bizonyosan nagyon gyengén ment sora. Ott állott a fehér lepedős ember, a terhes asszony, a koporsó, az öklendező öregember, a táncosnő és mindenféle egyéb bolondságok, amelyekkel az emberek álmodni szoktak. A képecskék sarkában egy-egy numerus. A kellő helyen feltalálható volt az álom magyarázata.

Sokszor nézegettük esténként ezeket a képecskéket.

Juliska az öklendező öregemberrel szeretett volna álmodni... Miért? Ki tudhatná ezt manapság, ennyi esztendő után?

Nem kérdeztem meg Juliskát. Általában semmit sem kérdeztem tőle. Szomorú voltam, mint egy szentimentális kamasz. A szél fűtyült a háztető felett. És az őszi szél zúgásába helyeztem át egész életemet. Boldog voltam, ha az éji fűttyöt hallottam felszisszenni a háztető felett. Képzelt nők visongtak. Öreg halottak mormogtak. Koporsófedelek csapkodtak. Régi sírboltok visszhangoztak. Megvadult paripák vittek egy fogatot, amelyet riadt kísértet hajtott.

Bár az álom sokáig elkerült, jó darab idő múlva vettem észre, hogy lábamnál egy fiatal, egészséges leány halkán sóhajt álmában, a hátgerincén fekszik, és két térdével felemeli a teveszőr takarót.

Tücsök és anyja

Egyszer így szólt a tücsök:

- Ha elfelejtettem volna mondani, most vallom be, hogy én: szerelemgyerek vagyok.

Zabigyereknek csúfoltak a messzi gyermekkorban.

Anyám szegény pórleány volt. De a legszebb nő, akit valaha láttam. Hollófekete haja volt, igen fehér arca és könnyes, barna szeme. A lényéből valamely csodálatos melegség áradott. Ha a szobába lépett alacsonyítás, kövérkés, de finom alakjával; egyszerre felélénkült minden és mindenki. Napsugár és humor jött vele, bár mindig csendes és kevés szavú volt. Én tizenöt esztendőskorában voltam a szíve alatt, és a kőműveseknél dolgoztam, miután a szolgálatból - nagyanyám házából - ki kellett lépnie. (Ezt ma így mondják. Valójában pedig az igazság: elkergették a kis cselédet.) De atyám nagylelkűsége - valamint anyám csodálatos szépsége - nem sokáig engedte, hogy a tizenöt esztendőskor, jövődöbéli anyja annak a háznak a tégláit hordja, amely házat akkor nagyanyám a maga részére épített. Anyám csupán azért vállalta a nehéz munkát a kőműveseknél, hogy néha-néha láthassa atyámat, aki a házépítésre felügyelt.

Késő években, midőn lakkcsizmás, kacsafarkhajú és rézgombos fiúcska voltam: mindig megdobbant a szívem, midőn épülő házak mellett elhaladtam. A keskeny, lábnyi szélességű deszkákon, hidakon, meredek lejtőkön cipelték a házépítő lányok a köveket, téglákat, a maltert keverték... S így járt a magasban, szíve alatt velem egykor az édesanyám, elég egy tévedt lépés, hogy a nyakát kitörje a szegény munkásleány. Gyűlölettel néztem a házra, amelyben én is laktam, hisz anyám verejtéke, kínja, sóhajtása volt beépítve a kockakövek közé. Talán ezért nem szerettem a szilárdul megépített falakat? Ezért kíváncsi voltam el oly ifjan a szülői háztól? Csak az vigasztalt, hogy nehéz munkájukban a kőművesleányoknak mindig jókedvük volt.

S egyszer, midőn Juliskára néztem hirtelen - egy szomorú este, ismét születésemmel foglalkoztam gondolataimban -, hirtelen az jutott eszembe, hogy ilyen lehetett az anyám tizenöt esztendőskorában, mint ez a leány. Barna, mint a fiatal Szűz Mária és szelíd, mint egy eltévedt galamb, amely idegenbe került, s mindenképpen kedvében akar járni az embereknek? Olyan csendes, szelíd volt anyám, mintha mindig cselédi sorban volna a háznál. Pihenni sohasem láttam őt. Versenyt dolgozott a szolgálóleányokkal. Hajnalban kelt (mikor Juliska és a többi cselédek), a nagymosásnál első volt, a konyháján forgolódott, mindenkinek csak jó szava volt, s szabad idejében az „Illik? Nem illik?” könyvecskét forgatta. Bár vendég ritkán fordult meg a házuknál - többnyire vörösbor-arcú falusi urak, azok közül is az öregebbek, mert atyám féltékeny természetű volt -, anyáskám sokat adott a társadalmi szokásokra. Mégis: nevelőbe nagyanyámhoz adtak, az udvari házba, ahol atyám kívánságára ifjúságomat töltöttem.

S e naptól, egy estétől kezdve úgy vonzódtam Juliskához, mint senkihez a világon. Elfelejtettem a lovarnő alakú Jellát a rizsporos nyakával, szappanszagú arcával, olcsó parfümjével és fess lábszáraival. Ma már úgy képzelm, hogy nélkülözött anyai gyengédséget s melegséget kerestem a fiatal leánynál, mintha az anyám lett volna.

Ez pedig így történt:

Már havazott odakünn, beköszöntött a tél, az ablakon át mindenféle csodálatos dolgokat lehetett látni.

Az ősi, sárga ház, színes üvegfolysójával, köpcös, állandóan füstölgő kéményeivel, piros cserepeivel, külön pincéjével, padlásával, fehér ajtós nagy szobáival, fénylő, fehér rámás

ablakaival - ahol anyám és atyám laktak, mint választékos uraságok ebben a szegényes világban - a hóesésben olyanforma lett, mintha egy Jókai-regényből metszették volna. Ennek a háznak világos, barátságos ablakai melegen füstölgő kéményei, szeretetteljes tűzhelyei, puha ágyci, hófehéren terített asztalai: azok a csábok, amelyek után a szegény vándorlegény botorkál a behavazott éjszakában. Itt örömteljes minden szó. Atyám előkelő nyugalma, anyám szívélyes, csöndes magatartása, a cselédeknek családtagsága - anyám többnyire szegény rokonait vette a házhoz, akikkel tegeződött, s akiket öltöztetett, akikkel együtt imádkozott, és mesét mondott -, a konyha bősége és vendégszeretete, a kamra kifogyhatatlansága, a csibuknak finom dohányból szálló jóillatú füstje, a falba épített üvegszekrényeknek narancs-, tea-, kávé-, olaj-, konyakszaga... Ott állott a hatalmas Beregszászi-féle zongora, amelyen atyám vasárnap délutánoként régi zenedarabokat kidülledt szemmel, pontosan eljátszott a sárgult kottalapról - azután a kaszinóba ment, miután jó családapa módjára eleget tett kötelességeinek.

Az ősi házat belepte a hó, hogy az üvegajtót sem lehetett kinyitni. A cseléd-rokonok nagy viháncolással, szinte ujjongva csinálták meg a gyalogutat az udvaron a kútig, az istállóig, a fűskamráig, a kapuig, amely gyalogutakon anyám végighaladt papucsában, és a cselédleányok örvendeztek, ha mindent rendben talált.

Mindig nagyon szerettem a gyalogutakat, amelyeket a havon találtam. Vajon ki ment először végig itt, aki az utat megcsinálta? Manapság gyermekes dolognak tartom az efféle gondolatokat - régen eltévedtem az élet keskeny gyalogútjáról -, de ifjúkoromban szerettem hosszasan megálldogálni a gyalogösvényeken, mezőkön, réteken, havas tájakon... vajon merre, hová mentek innen a lábak, az emberek?

Megfigyeltem, midőn leesett a hó, az első gyalogút a kocsmába vezetett. S nem a templomba.

A kocsmának külön csillaga van az égboltozaton: a Kocsma-csillag. Ezt a csillagot nézték azok az emberek, akik az első gyalogutat kitaposták a friss havon a kocsmá felé. Hogy hajladozik, tréfálkodik, görbül és megpihen ez a gyalogút, mint valami nóta. Tapossák ezt az utat gyermeklábak, asszonytalpak és vaskos férfilábbeliek. Mennek-mennek a kocsmá felé: az örömhöz, a felejtéshez, az újjászületéshez. Kocsma? Csak vidéki ember tudja, hogy mi vagy te igazában, a petróleumlámpásoddal, amely tán még a bederesedett ablakon át is visszahívogat a temetőből; kéményeddel, amely mindig úgy füstölgő, mint a szójárása egy tarka, ráncos szoknyás, barátságos nőszemélynek; ajtóddal, amelynek nyílásával a friss éjszakai hideggel idegen, víg, okoskodó, vidámkodó, nyiladozó emberek nyomulnak be, mindegyiknek más és más verki a kabátja alatt, amelynek zenedarabjait lejátszadazza a kocsmasztal mellett - okoskodik, vidul, ugyanazokat a dalokat énekl, végül hazamegy, a temetőbe! Kocsma! Mily vonzó vagy te a boldog, mosolygó családi körben, mint egy másik csillag, ahol az emberek más nyelven beszélnek, ahol a gondolatoknak más irányuk van, ahol a hangulatok, színek, meggyőződések oly csalogatók, mint a lidércek! De mily csodálatos mennyország vagy te, kocsmá, akkor, ha a levegő a mellre telepedik az otthon négy fala között, a kedv az asztal alá gurul, mint egy leszakadt nadrággomb, a szem elkomorodik, mert semmi megnyugtatót nem lát a földi létében, sem asszonyban, sem gyerekben, sem holnapban nincs többé reménysege, legfeljebb a halál kopogtat éjjelenként az ágydeszkában, amit szűnnek is szokás nevezni.

Azok találták meg a csillagodat, kocsmá, az égboltozaton, akiknek sok okuk volt arra, hogy benned bízzanak és reménykedjenek! - Sohasem csodálkoztam, midőn az első hó lehulltával azt tapasztaltam, hogy a gyalogút a kocsmá felé kanyarodik. Ment, ment a gyalogösvény s rajta az emberek, akik felejtetni kívántak múltat és jelent, mindent... Mily jó szaga volt a zsidóleánynak, aki a borodat az asztalra helyezte! A kocsmáros szakállának, beszédének, okoskodásának és az utasembereknek, akik a messziségből jöttek, ahol az ég a földre hajlik, és a messziségebe utaztak, ahol a tornyok s hegyek köddé, szürkés-kék párázattá válnak! A végeszakadatlan

keréknyomnak, amely az egész világot végigfutja, egy kis állomása minden kocsmá, amely felett nyugodalmasan állong a csillag, az útszéli lámpás, az utasok megpihenője, nyelvek, gondolatok feloldozója. Aztán megint tovább fut az út az ismeretlenségbe...

Egy este a Juliskával a kocsmába mentünk borért.

Nagyanyám borai a pincében valamely megtisztulási folyamaton estek át, nem volt szabad hozzájuk nyúlni, mint a gyermekágyas asszonyhoz, bármiként csalogat.

Juliska kis lámpást vett a kendője alá, hidegszájú kancsót a másik kezébe, és én elkísértem őt a nagybajuszú Juráshoz, a kocsmároshoz, mert nagyon félt. Este volt, nyolcra járt. Apró pelyhekben havazott, mintha most szabná a szűcs azokat az apró fűtű, fehér gubákat, amelyeket falusi emberek oly kérkedve viseltek. Az utcákat hó fedte, és a házak a kertek alatt oly mélyen aludtak, mintha teljesen bevégezte volna itt mindenki napi teendőjét. Még csak messzire sem nyikorgott valamely titkos ajtó; kamara, ahol fiatal nő fekszik, s hozzá a gazda lábujjhegyen belopódzkodik; konyhaajtó, ahol üde cselédleány alszik, mint a szakajtóban a téli alma; istálló ajtaja, amely mögött az állatok párázatában vackán a szolgálégény a hatókrös gazda leányával álmodik... A gyalogút szinte elárvultán kanyargott a kocsmá felé, és felette csillag szikrázott az üvegtisztaságú égboltozaton. Dideregve, fénylően, mint a cigányleány szeme, állott a csillag. A kocsmában vadul, mintha a világ vége közeledne, dolgozott már délután óta Dombi Gyula bandája. A nagybögő recsegett, mint egy táncban kifáradt vénember. A cimbalom vadul pengett. Egymással versenyzett hegedű és síp. Huray László mulatott odabent, persze hitelbe, s ugyanezért mindenki, még a kocsmáros is félreapta a sapkáját. Ha már hitelbe megy!... A cigányok minél hamarább leitták magukat. A nagyanyám bankóforintosának nem is nagyon örült Jurás, mintha bolondnak tartaná azt, aki ma este is fizet, miután ökelme is részeg volt délután óta. Nem tudom, manapság is divatban van még a vidéki részegeskedés, amelyben a kocsmáros együtt issza le magát a vendégével? Nyolc-kilenc órára mindenki ittas volt egy-egy városvégi kocsmában, csupán a bevetődő kucséber volt józan. A rendőrök télszagú bundáikban, a kocsisok havas vállukkal, a cimbalom- és bőgőhordozók jókedvűen melegedtek a tűznél. Az égboltozaton szikrázott a Kocsmá-csillag, és jó útmutatással szolgált mindenkinek, aki szomorú vagy jókedvű volt. A kocsmáajtó oly boldogan nyikorgott, hogy örökre el lehetett felejteni hangjától az otthon, sötétben síró asszonyokat, gyermekeket. A gyaluforgácsot, amely a padlásablakból lógott, csak sejteni lehetett a sötétségben. A korhelyeket szállító talyiga vagy fiáker oly otthonosan helyezkedett el a kocsmá udvarában, mintha a világ kezdete óta itt lett volna a helye. A lovak aludtak, s a kocsisok a vendég kontójára ittak.

Természetesen: be akartam nyomulni Juráshoz, ahol barátaimat sejtettem.

Ekkor Juliska megfogta a kezem:

- Én egyedül nem megyek haza, úrfi - szólt komolyan, és olyan szorosan állott mellém, mintha ikrek volnánk ez éjszakára s azután is.

Tél volt, este volt, a városvégi házak kék árnyékaikat vetették a hóra, mintha ez az éjszaka az ő idejük volna. Míg az udvarból, mint a mennyország hangzott Dombi bandája és Huray László rekedtes hangja.

- Ma nem hágy el, úrfi - szólt komolyan Julis. - Hazavisszük a bort, és otthon csendesen megisszuk.

Ágaskodtam, legénykedtem, vidultam és szomorodtam. Mily jó szaga lehet odabent a kucséberkosárnak! Mily örömteljes mámore a szamorodni bornak! A kolbásznak és a hurkának íze, a piritósnak fokhagymája, a részeg cigányoknak a humora. Jurás gazdának szép fekete

bajusza, a szivarfüstnek illata, sarokba somfordáló házőrző ebnek télszaga, beszédeknek és daloknak értelmetlensége, a kocsmárosné arcának pirossága... Ámde a kezemet fogta Juliska.

- Mingyárt jövök a borral - súgta, mint egy cinkostárs. - Aztán a kerteken át megyünk haza, mert arra rövidebb az út.

*

Az égboltozat csillagos volt.

Amint a kertek alatt haladtunk, kis átjáró hidakon, sövényekkel szegélyezett gyalogutakon, magányosan búsongó jegenyefák mellett, kerítések mentén - ahol most mindenütt halotti némaság honol - a kertek mélyeket álmodtak, mint öregemberek ifjúságukról, gyümölcs-szedésről, szerelemről, szeretkezésről, titkokról, amelyeknek rendszerint tudósai a kisvárosi kertek: Juliska a csillagokat magyarázta:

- Van ám Favágók csillaga is. Az ott kelet felé, amely olyan árván, egymagában ragyog. Némely vidéken vontatók csillagának nevezik, de nálunk Favágók csillagának mondják, mert mifelénk ők a legszegényebb emberek. Mindig csak felemelik a fejszét, mindig csak egyet sújtanak vele. Soha egyebet nem tesznek. És mást nem hallanak, mint a fa kopogását. Mikor nagyon megöregszenek, akkor rájuk szól a vén fa, amit éppen kivágni akarnak:

- Elég lesz már a fejsze emelgetéséből, szomszéd - szólal meg a fa.

A favágó hazamegy, lefekszik, és panasz nélkül meghal. Hát az ő csillaguk az amott, a szegény favágóké, akik már hajnalban elindulnak az erdőbe.

Melegen hangzott a vállkendő alól Juliskának oktató hangja. A sötétségben hozzám simult, mert azért mégiscsak nő volt, aki félt az úton álló néma fáktól, hirtelen kanyarodó gyalog-ösvényektől, amelyek a sövények mögött rejtőzködtek, mintha a maguk meglepetését tartogatnák az úton járóknak. A kis hidak elszoktak attól, hogy ilyen időben terhet vigyenek. Szinte felköltetni kellett őket lépéseinkkel, mint a vámszedőket, midőn leeresztették a sorompót. A kertekből ismeretlenül hajoltak ki a fák téli gallyai, mint a megöregedett szomszédasszonyok könyökölnék az ablakukba, és a fiatalságot szidják.

A hidegtől vagy a félelemtől: az elhagyott helyen magamhoz szorítottam Juliskát. Ő oly gondoskodva nyújtotta a vállát lehajló fejemhez, mint az anya beteg gyermekének. Percekig tartottam átölelve. Ő csendesdeden állt, nem védekezett, nem türelmetlenkedett. Csendesen, nyugodtan csókolta vissza az arcomat. A nagykendője alól elővette a boroscancsót, és így szólt:

- Igyon egy kis bort, mingyárt melegebb lesz a szíve.

Úgy adta a bort, mint bibliában a nők a vándorlónak.

Estére, midőn nagyanyám elaludt, az ölébe vette a fejem, és sokáig turkált a hajamban, simogatta a hátam, mint valaha szent anyám, amíg gyermek voltam.

Különös jó illata volt ennek a fiatal nőnek. Mint a téli almának a kamra polcán.

Leguggolt a lábamhoz, és esténként hosszú-hosszú meséket mondott, suttogva, titokszerűen, félig alva, mintha az éj mesemondása jött volna száján. S ő maga talán nem is tudta, hogy mit beszélt.

Persze többnyire zsványokról, betyárokról beszélt, akik ott rothadnak a nagykállói régi vármegyeház börtönében. Rozsdás láncokat, húszfontos vasgolyókat, kulcsa vesztett lakatokat viselnek: a rabság rendeit, amelyeket tán már a nagyapjuk is hordott. Ott öregedtek meg a börtönben, és többé eszük ágában sincs, hogy kíváncsizzanak a szabad mezők után. Minek is mennének vissza az emberek közé. Kötelességük volna újra gyilkolni, mert azok réges-régen megcsalták őket, akiket szerettek. A tűzhelyek mellett, amelyeknél melegedtek, mások ülnek, az asszonyok szívében más arcképek élnek, a házőrző kutya új névre hallgat, a hold másként világít... Vajon minek is mennének vissza? - Ámde Sóvágó visszament. S ezt így mesélte Juliska:

Sóvágó tücske

Sóvágó harminc esztendeig volt a kállói várnak állandó lakója.

Mint afféle régi tömlöctöltelék, napközben szabadon járkált a városban, de ő nemigen élt szabadságával. Kistermetű, ragyás vörhenyes férfiúcska volt, leginkább a hervadt ecetfavirághoz hasonlított. Naphosszat pipázott egy bizonyos rendes helyen a vármegyeház udvarán. Szemhunyorítás nélkül nézegette a jövőmenőket. Tisztelettudóan köszönt a vármegye urainak. Unalomból segített a többi raboknak a vízfordásban. Az alispánnénak ő vágta az aprófát. Nagyon hasznavehető volt a disznóölésnél. Vendégeskedés idején értett a nyársforgatáshoz. Komái, jó ismerősei laktak Kállón, akiket néha, vasárnap délután meglátogatott. Sohase volt vele semmi baj a börtönben. - Egy egész családot irtott ki, valami hat-hét embernek vagdalta össze fejszével a koponyáját, amiért életfogytiglan a vármegye lakója lett.

A harmincadik esztendőben valami bolondot álmodott egy éjszakán, alig várta a reggelt, amikor a várnagy szabadjára eresztette, a kapufélfától sem búcsúzott, elindult Kállóból. Ment haza, a szülőfalujába, Pazonyba.

- Megbolondult vénségére - mondták a vármegyén, mikor eltűnését észrevették, aztán nem sokat törődtek vele. Csak egy öreg porkoláb aggódott, hogy valamely baleset érte az öreg rabot. Csak nem esett tán a kútba!

Sóvágó pedig ment, mendegélt, vitte a bolond álmot.

Harminc esztendő óta nem látott országutat.

De az országút harminc esztendő alatt sem változott.

Ugyanazok a nyurga ákácok, tüskés bokrok szegélyezték kétfelől az utat, amelyek azelőtt is várták már az életunt vándorlegényt, hogy hurkot vessen a gallyra, amelyen a varjú szokott károgni; a tüskék meg azért voltak a világon, hogy megtépjék a szegény ember amúgy is rongyos gúnyját, mert hiszen az urak kocsin jártak.

Tavaszkor és ősszel itt halad a szennyes víz, csúf béka köp undok nótával a vadvirág levele alól a ropogós menyecskék után, kígyó tekergőzik a vizes füvek között, ki tudná merre s hová megy, tarka bankamadár fut bóbítás fejével a korhadt fűzfatorzsek között, mintha egy cifrálkodó öregasszony meglátogatná megvénült, az élettől visszavonult barátnőit.

Sóvágó otthonosan érezte magát az országúton, amelyen legénykora óta nem járt.

A pocsolyában most is a nap nézegeti magát. A keréknyom, a sár ugyanaz, mint harminc esztendő előtt. Most is szaladnak a kocsikerekek, végtelen vonalat vonva az úton. A kocsin emberek ülnek, akik ugyanazt gondolják, amelyeket apáik, nagyapáik gondoltak. A magas fák megritkult gallyaira a köd teregeti ki szegényes ruházatát. A keresztútnál a vándorszínészek és cigányok színes rongyait fűjdogálta a szél. A feszületen mezei virágból való koszorú szárad, mintha örök élete volna annak a kéznek, amely a megváltó emlékét megkoszorúzni szokta.

De Sóvágó ismerte a nádast is, amely az országút egyik oldalán elterült, rejtélyesen, sugdolózva, visongva, nyiladozva s összeborulva, örökre hallgatva. Betyár korában járta ő ezt a magyar rengeteget, amely lápon, ingoványon, zsombékon, vadvizén, az örök csend tájain, az emberfiától nem látott szigetek pászitjain, kiismerhetetlen utakon nőtt olyan sűrűn, olyan messzire terjedve, mintha soha véget nem érne... A farkas, a betyár, a róka, a vándormadár csak addig volt bizonytalanságban, amíg a nádason kívül volt. Amint bemenekült az öles, buzogányfejes nyughatatlan erdőszélig: mentve volt az élete... A látszólag holt, szóvalan nádast

kellős közepéből kanyarogva, szökén szállott fel a füst. Majdnem mindig ugyanazon a helyen, vagy ötven esztendő óta... Vajon miféle betyárok heverésznek mostanában a nádasbeli tűzrakás mellett? Legyűrt süvegük alól megismerné szilaj szemük az öreg Sóvágót, ha az nagy hirtelen közöttük teremne az általa jól ismert úton?

Sóvágó csak ment, mendegélt. Kiöregedett abból, hogy vadmadár kiáltása legyen az altató dala. Mindent megismert ő azóta, mióta fiatalkorában a pásztortűzben csupa rejtelmességeket, titokszerűségeket látott a virrasztó éjben. Már tudja, hogy a pásztortűzben duruzsoló, hintázó, sistergő, forgolódó öregemberke, aki egyik lábáról a másikra ugrik, leveti meg felveszi báránybőr bundácskáját, a lánggal a levegőbe dobálja túri süvegét, mindig csak hazugságokkal traktálja a szegénylegényeket. Harminc esztendeig nézett ő a sötétbe, volt ideje kigondolni mindent, életről-halálról.

Nem hitt már a hegyeknek sem, amelyek az országút másik oldalán az ördögszekeres, sápadt napraforgós sóhajtozó kukoricaszáras mezőségből kiemelkedtek. Az a tokaji Kopasz, a maga nagy bolond fejével, kéklő mentéjével, a lábán ezüstsarkantyúként fénylő Tiszájával: már csak annak lehet iránytűje a sárga őszben, akinek még ismeretlen a hegyvidék. Sóvágó tudja, hogy a hegyek között hideg szél üvöltözik, a fák kegyetlen hallgatagok az ember kétségbeesett panaszára, a szilfa csak akkor tanul meg beszélni, midőn akasztófát faragnak belőle a szegénylegény számára.

Hová ment hát Sóvágó a két rövid lábszárával, amely elszokott a hosszadalmas járás-kelestől, erdőkön való andalgástól, nádas feje felett futó széllal való versengéstől? Miért nem tért le az egyenes útról, amelyen egyszer csak bizonyosan felhangzanak a háta mögött a pandurlovak patkói - öreg vásárosok riadt fecsegései az útszéli kocsma pihenőjénél -, mezőkön ögyelgő falusiak árulkodása az esti ködben, midőn a faluházánál pohár bor felhajtása után megtörli bajszát a lovagló csendbiztos?

Sóvágó a falujába ment.

Nem volt vele semmi gyilkos szerszám, a lelkében sem haragvó indulat. Csak ment, mint álmában megy az ember, akarata ellenére, valamely ismeretlen szándéktól vezetve.

Őszi idő volt.

Korán beesteledett a kis nyírségi faluban, amelyet Sóvágó a magáénak mondhatott. A kis házakból lopva jött egy-egy kis világosság a göröngyös falusi útra, hisz nem szokott itt este járni senki, még a bakter se. A szérűkbe, istállókba, kocsiszínekbe eltalál mindenki, ki hová való. A kutya sötét éjszakában is megtalálja a vackát, a legény a szeretője keblét, a gazdasszony a kotlóstyúkjait, öreg ember a ház végét, gazda a pince bejáratát. Falun kell a sötétség, mert csak a sötétben mer forni a bor, érni a tök, nőni a gyerek, álmodni a leány, ölelkezni a gazda. A sötétben pihennek jóízűt a kertek, fák, állatok és emberek. A kimerített kút megtelik vízzel, pirossággal a mező, és az őszi cinke még hajnal előtt elindul az erdőről, hogy téli vendégszereplését elkezdje az emberek között.

Mire ahhoz a házhoz ért Sóvágó, amelyet keresett, döngő léptei már a magányos sötétben hangzottak. Sötét volt a ház, aludtak lakói. Sóvágó letelepedett a ház előtt a padkára, és hosszan elüldögélt.

Mit, mit nem gondolt magában a vén zsvivány?

Egyszerre csak elkezdett ciripelni, mint a tücsök.

Megtanulta a tücsök hangját a börtönben, volt hozzá elég ideje.

Addig ciripelt, amíg a házból felelgetni kezdett a házitücsök, így énekelgettek egymásnak darab ideig, amíg az igazi tücsök léprement. Mindközelebb jött Sóvágó uramhoz, amíg Sóvágó hirtelen megfogta a kalapjával. A keblébe rejtette.

Aztán még azon az éjszakán, anélkül hogy bárkit is felköltött volna a házban, hogy egy jellel vagy híradással élt volna, poroszkált vissza Kállóba. Ismerte őt az éjszaka, ő is az éjszakát. Nem is történt semmi bántódása.

Reggelre beállított a vármegye házára, és még vagy tíz esztendeig nyugodtan viselte a rabságot. Nem ment el, pedig már küldték is. Ott halt meg börtönében, csendesen, panasz nélkül. Vénségére az ő házából való tücsök ciripelt neki minden este, mielőtt álom ereszkedett volna a szempilláira.

*

Ezt mesélte nekem Juliska egy este, olyan halkán, olyan suttogva, mintha a legnagyobb titkot bízna rám.

- Mert kell ám, hogy mindenkinek meglegyen a maga tücske, akinek éneklésére, dalolgatására, altatgatására elfelejti az egész életét.

- Akarsz az én tücsköm lenni, Juliska? - kérdeztem.

- Akarok - felelt ő.

Ettől a naptól kezdve szerettük egymást.

A téli hajnal csodái

Télen sötétben fölkelni, amikor még a kályhából virrasztva és meghitten nézegetnek ki a tűzszemek, s a szoba levegője álomporral van teli, a hajnali álmok csalódottan menekülnek el a szoba sarkaiba a gyertya lángjai elől, mint szeretők, akik hiába jöttek el a találkozóra: a hajnalban való fölkelés olyan különös, megmagyarázhatatlan érzést ébresztett bennem, mintha hosszú útra indulnék. Messze, messzire, célját s végét nem látva az útnak, csak megyek, mintha többé sohasem szándékoznám visszatérni álmos ágyamhoz.

Talán azért jutott eszembe a hajnali utazás, mert gyermekkoromban egyszer valóban utaztam hajnalban. Miskolcra, egy bágyadt szagú fogadóba, félálomban az omnibusz piros bársonyülésén. Tél volt, a házak kék és fehér bundák alatt aludtak, a vasúti állomás piros és zöld lámpásai fáradhatatlanul égtek, valamerről a reszkető sötétségből kell megérkezni annak a vonatnak, amely engem elvisz. Atyám komolyan, hódprémes sapkában és bundában ült mellettem az omnibuszban. A kerekek csattogtak a miskolci kövezeten, egy kávéházból, mint varjúcsoport, akkor mendegélt hazafelé a cigánybanda, cigarettájuk tüze fénylett, hangjuk mormogott. A kocsi sarkában aranyos sapkában üldögélt a vörös bajuszú portás, aki hajnalban fokhagymás, füstölt húst evett - mert ilyen szaga volt. S a házak bezárt fehér ablakai, amelyek mögött emberek aludtak, elmaradoztak.

És most újra utaztam, hajnalban, el a nagyanyám házából, el az ákácok kis városból, el a rizspos Jellától, pomádészagú nagyanyámtól, öreg síroktól a Szent Mihály-temetőben és el a Juliskától. Ő fájt legjobban, mert lábamnál virrasztott egész éjszaka, hogy el ne mulasszam az órát, amelyben indul a pesti vonat... Pestre! Már majdnem meghaltam, úgy vágyakoztam Pest után.

Juliska, mielőtt felköltött volna, hozzám simult. Aztán az is elmúlt, mint egy álom.

Hirtelen tettvágy, akaraterő, ambíció, bátorság lepte meg félénk szívemet. Indulni s menni... Új emberek, új életek kerülnek az utamba, a régi ház füstölgő kéményével, alvó eperfaival majd elmarad a hátam mögött. Ismét jön a vonat, mint gyermekkoromban. A piros bársonyülésen mogorva utasok mérgesen üldögélnek, de a kalauz külön fülkét nyit, mert egy forintot adok majd kezébe.

Gyorsan öltözködtem.

Juliska csöndesen, nesztelen, hangtalan nézte készülődésemet. Sohasem mondta, hogy szeret. De ebben az órában, midőn arcomat a mosdótátra hajtottam, hogy hideg vízzel üsse el álmodom: úgy éreztem, hogy e szótlan leány a hátam mögött végtelenül szenved.

- Csak meg ne szólaljon - gondoltam magamban, amint gyorsan készülődtem az útra.

Juliska szótlán maradt.

Félrevontam a függönyt, és az udvarra, a kertre néztem. Már belépegetett a vándorlegény a nagy kőoszlopos kapun át az udvarra, és fehér füstöt fújt a száján. Minden lélegzetével több és több fehérség terjedt el a gömbákácok, orgonafák és kőrisek között. A láthatatlan pipás telefüjta szürke füstjével az alvó kertet, a kutat, a háztetőt. A fehér kerítés, amelyről gyakran azt gondoltam sűrű éjszakákon, hogy besötétedéssel elszökik az udvarból, valahová a pajtásaihoz, már láthatólag a helyén állott. Minden visszatért a helyére, ami távol volt a fekete éjszakában. Sőt új vendégek is érkeztek a hajnallal. Hópelyhek, amelyek táncoltak, forogtak a levegőben, mintha még nem merészelnének leereszkedni a földre. Szálldostak, mintha a

helyüket keresnék az ismeretlen udvarban. A fagy, mely éjszaka beköszöntött, kérges csizmájában, ropogva taposta az udvar göröngyeit.

- Milyen jó, disznóöléshez való időjárás! - sóhajtotta a hátam mögött Juliska. - Ahová maga megy, ott nem ölnek disznót. Mi pedig a jövő héten leszúrjuk a hízót. Legalább azt várja meg, úrfi.

Máskor tán felkacagtam volna Juliska szavain, de most e furcsa hajnalon: különösen hatottak rám gyermekes hangjai. Valóban, úgy látszik, drágalátos események elől szököm meg botor módjára. Hisz itt most következik a tél, amely telve van örömmel, szánkó és csengő hangjaival, piros tüzekkel. Most jön az a várva várt időszak, midőn valóban megváltozik az egész világ képe. Jön a csörgősapkás, kurta farkú február, amelynek fénylő, sötétpiros ablakai mögött nagybögő mormog, klarinét rikolt, és hegedű táncol; farsang van, és a hegyek és a disznók piros vére folyik a fehér udvarokon; a nők ezerfödros szoknyája fellebben a tánc viharában, és lábszárait, harisnyakötőit mutogatja a dáma; életveg mosoly, fénylő, meleg szem, ringató illat a bálterem - míg kívül a mély, hallgatag tél, amely a Nyíren ilyenkor szokott komolyra fordulni.

Juliska észrevette elgondolkozásomat. A hátamhoz simult, mint egy meleg, puha kendő. A fülembé dudorászott a téli szél hangján, amelyet olyan jó meleg kályha mellől hallgatni:

- Ne menj el csillagnak, aki jár. Én sokszor néztem éjszaka a csillagokat. Mindegyiket ismerem. A legboldogabbak azok, akik mindig a helyükön maradnak. Egyformán, nyugodtan, szenvedés és öröm nélkül, mindig csak fölkelnek esténként, és reggelig nézegetnek a barátaikra... Most hófelhők borítják az eget. De lehet, hogy később, amikor elmúlik a hóesés, kivillan egy-két csillag.

Már láthatólag szürkült az udvar. Az éjszakai hóesés a maga különös bundáiba öltöztette a fákat, háztetőket. Valamely ritka, fehér bundát hozott az éj magával nagy messziségből. Kedve lett ártatlannak és vidámnak felöltöztetni a világot. A kútra sapkát nyomott, mintha bolondját járatná. A háztetőkön elfödte a foltokat. A fák sovány, mellbeteg karjait bepólyázta. Tiszta fehér lett a bünösök útja a gyalogösvényen. Szűz lett minden leány, aki a frissen esett hóba belépett. Édesded érzések lephették meg az életuntat a meleg kályha mellett, amikor odakünn mély havával beköszöntött a tél. Télen mindenki szeretne újra gyermek lenni, pipázó hóembert építeni az udvar sarkába, hogy megrémüljenek tőle a nőcselédek, szánkón rohanni, egészségesnek lenni, hangosakat kacagni az elnémult tájon. Az ereszek jégcsapja fénylik, mint a fiatalok szeme. A kémény füstölög, mintha ezentúl örökre ez volna a hivatása. És a nagy álomból, amely a világot átkarolja, a disznó visítása hangzik, amelyet éles késsel torkon szúrnak, hogy örömet okozzon az embereknek. Mily jó szaga van a füstnek, amely a disznóra szórt szalmából felszáll! Mily karcos a bor, amelyet jegesen öntenek le az emberek a torkukon a csapzott bajsok mögé! Mily örökkévalónak látszik az élet, midőn a disznótör elkezdődik, és mindenki egy gombot kinyit a mellényén!

- Vajon hova mennél? Idegen, hideg szívű emberek közé, amikor itt mindenki téged szeret? - folytatta Juliska. - Lehet, hogy találkozol még leányokkal, akik szeretnek - ámbátor azt hiszem, te sohasem hiszel a nőknek! - de úgy senki már nem szeret, mint én szerettelek. Én voltam a te ifjúságod. A szöghajad puhasága az én tenyeremben marad, mert én simogattam, amikor álmodtál. A lélegzetvétele, az alvásbeli sóhajtásod, a nyögésed, a mosolyod, a révült nevetésed és a haragos felkiáltásod, amelyről nem tudsz, mert álmodban történt: amikor királyleányokkal beszélgettél vagy korhely cimboráiddal barangoltál, kétkerekű kocsin hajtottál, kútba estél, szűzleányt öleltél, öregasszonnyal szeretkeztél, lidércen lovagoltál vagy embersár-

ban nyakig ültél: álmodban én virrasztottam feletted, anélkül hogy tudtad volna. Megfordítottalak, midőn a szívedre nehezedtél. A homlokodat simogattam, amikor felnyögtél.

Forgattalak, dörzsölgettelek, a talpadat csókoltam, és a lebontott hajammal fedtem el az arcod a gonosz lidércek ellen, amelyek éjszaka a szobába lopóztak. A füledbe sugdostam, a nyitott szájadba beszéltem, a szívedet simogattam. A riadt hangodat fogtam a két meleg karommal, midőn hideg tűzzel álmodtál. Én voltam a te második anyád... Hisz rokonod vagyok, anyádnak unokatestvére vagyok. Most megmondom, ha eddig nem tudtad volna...

Csak lehajtottam a fejem, mert komoly voltam.

- Én melegítettem meg az ágyad, amikor nagyon hideg volt. Énekeltem neked, mikor szomorú voltál. Ébren vártalak, mikor éjjeli bolyongásból jöttél. Megmosdattalak, midőn elaludtál. Talán rossz nők szagát éreztem meg rajta... Nóták voltak a hajfürtjeid között, amelyeket én nem ismertem, ledér festett szájú nők nótái: megtisztítottalak tőlük. Idegen nők szappanjától, izzadságától, verejtékétől volt néha szagos a kezed: megmostalak tőlük. A halovány, beesett arcodon olyan kísértős látományok nyomai látszottak, amelyeket Szent Antalnak mutatott az ördög a pusztában. Kisütött hajú, lepkekedvű, de orvosságot ivó nők árnyékai vontak ráncot a szemed alatt. Melléd feküdtem, és az én egészségemből, az én fiatal véremből küldtem egészséget a te gyöngülő véredbe. Ha azt akartad volna, hogy a szívemet vágjam fel, mert látni akarsz: nem sokat gondolkoztam volna, szívesen kibontottam volna a szívemet előtted.

Mint egy távoli szép mese, egy régen olvasott rege, amelynek semmi köze sincs a valóságos élethez: úgy hanzgottak a fülemben Juliska szavai. Csak el, el a nagyvilágba... Költő akartam lenni Pesten.

- Minden éjszaka véled álmodtam, s mindig betakartalak. Ha valami mást kezdtem volna álmodni, amelyben te nem voltál benne, hirtelen felébredtem, megráztam a fejem... Menj, menj, te rossz álom. Én a kedvesemmel akarok lenni álmomban is.

Szürkült, szőkült, derengett odakünn a világ. A zsebóráim sietett, mert este előreigazítottam. Nem feleltem, de menni készültem...

- Tehát elmégyesz, s én többé nem látlak. Hiába jönnél vissza, engem már nem találsz ennél a háznál, ahol csak azért voltam szolgálóleány, mert téged szerettelek. Mostam, sűröltam, fát vágtam, és rongyos kis szoknyámban szaladtam: mert estve a te lábaddal fekhettem le. Gondolj csak anyádra... Elmegyek messze, és sohasem találhatsz meg, bármikor keresnél. Pedig egykor keresni fogsz. Majd súgok neked valamit, miért?... Olyan lesz a hajad, mint a sirály szárnya, a kedved, mint a kéményben a szél, a szomorúságod, mint a sír. Mikor keresni kezdel, engem, az ifjúságodat... Nem gondolsz álmatlan éjjelen többé a nőkre, akik betöltötték életedet, akik miatt szenvedtél, nyugtalankodtál, szaladgáltál, türelmetlenkedtél... akiket úgy hordoztál darab ideig a szívedben, mint bálványképeket... akik nélkül nem tudtál volna élni... akik végül mind megcsaltak, kiraboltak, lelkiismeretfurdalás nélkül elfelejtettek... mindenki elhagy, mind elfelejt, kíváncsi kis lábaikon új utakra mennek, újabb szerelmet úznak mohó, falánk kis szívükkel, a férfiak új mondanivalójára kíváncsiak... szeretők, szerelmek: tüzek és fagyok a férfi életének az országútján... időrabló oktalanságok, megkívánt borok, óhajtott mámorok... nadrágok és szoknyák... veréb- vagy fülemilehangok... éjszakák, amelyek elmúlnak... De én örökre a tiéd maradok.

- Hisz nem az enyém voltál - feleltem búsan.

- Igaz. Először a pócsi Szűz Máriaé és egy útszéli fáé... De azért mindig megmaradok neked. Már nem láthatsz, nem foghatsz, nem csókolhatsz, hisz öregasszony leszek én akkorára, midőn ismét eszedbe jutok. Elbúvok előled, soha fel nem találhatsz, mert azt akarom, hogy mindig így

láss, mint most, mint tegnap... Hogyha másképpen nem: az emlékezésedben ismét a tied lehessenek.

Így beszélt-e Juliska, vagy hallgatott az egész idő alatt?

- Pedig keresni fogsz, és az Útonjárók csillaga lesz a te csillagod. Keresni fogsz a mezők illatában, a rozsföldek hajlékonyságában, az őszi reggelek ecetfavirág pirosságában, midőn egész éjszaka az Útonjárók csillaga ragyogott a fejed fölött, és reggelre egy ismerős tájra értél, ahol az én lábnyomaim voltak. Keresni fogsz, mint öregember az ifjúságát, de már akkor nem találsz meg, sem a téli reggelekben, amidőn a fák gallyain oly friss a hóprém, hogy megcsókolni kívánná az ember, sem az őszi délután messze hangzó, tülök módjára bűgő csendességében.

- Jáрни, kelni, bolyongani fogsz... Keresel engem... Vagy legalábbis a magzatot, akit már a szívem alatt hordok.

Eltakartam az arcom a két kezemmel, hogy ne lássam Juliska fájdalmát...

Mire ismét körülnéztem, azon a helyen, ahol az imént Juliska állott - anyám állott. Ő volt Juliska - öregebben, szelídebben, megbocsátóbban. A barnasága, andalgó mosolygása, kimondhatatlan melegsége szinte megvilágította a szobát, mint a karácsonyfa.

- Itt akarsz hagyni minket, fiam? - kérdezte olyan halkán közeledve, mint a galamb kering az udvar fölött, mielőtt leszállana.

Hozzám lépett, és megsimogatta az arcomat. Sohase volt még ilyen jó illata a tenyerének. A gyermekkori meggybefőttök illata maradt a tenyerében, amely befőttökkel egy téli betegségemben traktált. A hangjában csörgők, mesemondások, dédelgető turbékolások voltak. A két karjának az ölelésében erő, amellyel egykor ölében és hátán hordozott, midőn tizenöt esztendőskoromban egy betegség folytán mozdulatlanul feküdtem, mint egy fadarab.

- Hová, merre mégy az ismeretlenségbe? Mit látsz ott messzire, ami elvisz tőlünk, holott itt mindnyájan szeretünk?

- Nem tudok felelni... Már a kapu előtt vár a kocsis, már megyek. Isten veled, anyám!

*

A hóesés elállt. A felhők eltakarodtak az égről. A még félálomban levő pályaház felett, a messziségben, egy kis csillag pislogott. Vajon: az Útonjárók csillaga?

A nagy némaságban, amilyen a téli hajnal, a szüzesség csendességében, az álom mélységében, a hótakarta utca néptelenségében felnéztem a csillagra, amely a félig alvó állomás kéménye felett álmodozott. Ráfüggesztettem a szemem, mert hittem benne - hisz róla beszélgettünk. Felé küldtem a gondolatot, mint az álom után, amely ott rezeg egypár percig a szempillák előtt, az ébrenlétkor. Róla gondolkoztam, mintha egész éjszaka róla duruzsolt volna mesét egy hang, amely hangban benne van az egész gyermek- és ifjúkorom, a rőzseláng, a kedves iharfa pattogása, a fosztóka, álompor-hintése, kocsiszínek és őszi kertek merengése, pincék sustorgó éledezése és mély, nagy tél üveghangú hallgatása... Abba az egy kis csillagba költözött minden a földről, ami eddig volt s történt velem. Olyan messzire, amilyen messze az a csillag van.

A kétkerekű talyiga olyan gyorsan vitt, mintha időt sem akarna adni, hogy még egyszer mindent meggondoljak. A hetykeségre, virtuskodásra nevelt nyírségi ló hosszú ügetésben emelgette lábait; a rövid szőrű gubában, a ló farkánál üldögélő kocsis röviden vette az utcafordulókat, mintha isten tudja, milyen nagy publikum gyönyörködne az ő hajtási művészetében. Nagyokat ugrottak a könnyű kerekek, mintha utoljára akarnák megmutatni, mily könnyedén és frissen tudnak vinni.

Végignyargaltunk a Szent Mihály utcán.

A „Szarvas”-kocsma felett újra megjelent a kis csillag.

De most már másképpen láttam őt.

Mintha emberi alakja lett volna. Mégpedig egy vásáros asszonyhoz hasonlított. Mézeskalácsosnéhoz, perecesnéhez vagy lacikonyhásnéhoz hasonlított, akiket gyakran elnézegettem mindig útban levő szekereiken, télen hetyke, kecsgeorrú, kecskecsacs-puha, cifrázva varrott csizmáikban, tulipános bundáikban, friss, egészséges jókedvükben, kíváncsú menyecskeségükben, ropogósságukban, fáradhatatlanságukban... Láttam őket éjszaka utazni juhászbundák alatt a szekereiken, midőn ló és kocsis alszik a hosszú útban. Láttam őket állomások várótermeiben pénzüket olvasgatni, jókedvűen tréfálkozni. Láttam őket a vásárokon, ahol mindenkinek jókedve van, vevőnek, eladónak, a mézeskalács-huszárnak, a perecnek, az álmoskönyvnek, a planétahúzó madárnak, panorámásnak és szappanosnak... Amíg feljön a csillag az országút felett, az Útonjárók csillaga. Akkor valamennyien összepakolnak, sietve elindulnak, arra, amerre a csillag vezeti őket. Otthagynak kedves, behavazott házikókat, barátságos tereket, szeretetre méltó tornyokat, víg embereket, tréfás kocsmákat, üres ládákat: egy egész napot, amilyen napokból az élet van összerakva.

És mennek új városokba, új vásárokra, új emberek közé, mindig frissek, soha el nem fáradnak, jó étvágyuk s egészségük van, mindig hangosan beszélnek, soha nem búsulnak (még a rossz vásáron sem), soha sincs egy percük, amikor kételkednének magukban, erejükben, jókedvükben, az életben... S a gyerekeik, akik születnek, éppen úgy kívánják a vándoréletet, az utazás szabadságát, a levegő változásait, az emberek napról napra való jövését-menését, a haragtalanságot, a néma búbanatnélküliséget, az élet gyors és gondolkodás nélküli lefolytatását: mint maguk a szülők.

*

Nem néztem hátra - csak tíz esztendő múlva, amikor elfáradtam.

És eliramlottak az évek, mint a folyam habjai, a fák levelei, amelyek oly gyengéden legyezgették arcunkat, mintha nem akarná elmondani azt a nagy titkot, hogy nemsokára el kell válnunk; az esztendők sorban meghaltak, mint a jóbarátok, akiknek nagyszerű tulajdonságaival csak akkor jövünk tisztába, midőn a föld alá tesszük őket... Öregszülőkként megbocsátottak a karácsonyok a tékozló fiúnak, és kancsi mosollyal csalogatott az új esztendő. A házak kisebbek lettek, a fák túlnőttek a tetőn, az udvarban nem visszhangzott a kiáltás, az ostordurranás, néhány lépéssel be lehetett járni a kertet, amelyet gyermekkorunkban végtelennek láttunk. Még a tornyok is alacsonyabbak lettek a városban, a kerítések kidőltek-bedőltek, rossz szagú a város vége, ahol azelőtt mindig a tavaszt éreztük, és a nagyszerű szélmalom úgy összezugorodott, mint öregasszonyka. A sikátorokban fűjdogáló szél, amely nagybőjtben csaknem a falhoz lapított: alig érezhető. A Bujdos-liget, amelynek óriás fái úgy álldogáltak a szemhatáron, mint a fosztóka mesemondásaiból való vitézek, a liget kis sétány, amelyen unatkozva szállnak át a madarak. Az égbolt magasságában kerengő felhők többé nem viszik magukkal a képzeletet. Az öreg doktor bácsi, aki örökéletűnek látszott, meghalt egy tavaszi napon. Még Sárny úr is elbandukolt a temetőbe, pedig sánta volt.

Szakállam volt, mint akár egy falusi uraságnak. És bolyongásaimban elvetődtem a Sóstó-fürdőre, ahol egy nyáron pihenni és megnyugodni akartam. Ezek a kis fürdőhelyek, amelyek a régi Magyarországon csaknem minden város határában előfordultak, igazi pihenői voltak azoknak, akik a nagyvárosok zajgása elől menekültek. Mily boldog, egészséges emberek lehetnek azok az emberek, akik a nagyvárosok zörgetegét nyaranta a még lármásabb tengeri

fürdőikkel, divatosan megszállott üdülőhelyekkel tudják felcserélni, és nem lövik főbe magukat a megérkezésük estéjén! Én a nagyvárosból mindig olyan helyre futottam megpihenni, rejtőzködni, ahol senki se alkalmatlankodik ismeretségével - az Isten háta mögé. Ismertem sok kis magyar fürdő kopott evőeszközeit, csizmás pincéreit, savanyú borait, dohos szobácskáit, töredezett zsalugátereit, ólálkodó csizmahúzóit, elmélyedt, esős délutánjait, melankolikus estéit (amikor a fürdővendég ráér a hosszú levelek írására), megváltó énekes madarait a hajnalodásban és a séták boldog élveit. A Sóstó a világegyetem legcsendesebb fürdőhelye volt. Olyan összetört és szomorú voltam ez idő tájt, hogy csaknem visszaborzadtam még erről a helyről is, amikor egy pipacskalapos asszonyt pillantottam meg a vasúti állomáson. Szerencsére, a pipacsos elutazott a vonattal, s így megnyugodva foglaltam el szobámat, amelyben bizonyosan régi idő óta nem lakott senki, mert a vaksi tükör akasztott ember arcát mutatva. Az ablakomból az erdőre lehetett látni - mennyi mindent mondtak a fák két lépésnyi távolságból az éj csendességében! Út ment az erdőn keresztül, amerre a fürdővendégek szoktak sétálni, ugyanezért azt képzeltem magamban, hogy ez az út téli időben valóban gyönyörű, midőn legfeljebb piros képű vadászok szánkója nyargal erre, vagy falusiak széles talpú szánjai tűnnek el a ködben, zúzmarában. Valaki énekelt egyszer az erdei úton, valami nő, s ezért se mentem többé erre. Inkább a tó partján üldögéltem és hosszan bámultam a balerina-ruházatú szitakötők után, amelyek elszállottak a messzi szikes pusztaság felé.

Mindenki földszinten lakott, és reggelenként a nyitott ajtókból, ablakokból elmondogatták egymásnak a fürdővendégek, hogy mit álmodtak az éjszaka, miként viseli magát beteg lábuk, kelésük, májuk, szívük: a Sóstó vize minden betegséget gyógyított. A fürdővíz megráncolta a bőrt az ujjak hegyén, és a betegek ezt a gyógyulás jelének vélték.

A kalapskatulyákban, az ódon bőröndökben, a kapott utazókosarakban itt nem mutatkoztak a nagyvilág tarka rongyai, a divatszalonok remekei, a parfümök változatai. Éberlaszting-cipős tiszteletesnek, környékbeli kisbirtokosnak, hegyes orrú falusi tanítónak, kendős asszonyságok, vérszegény leánykák forgatták a kölcsönkönyvtár megkopott Jókai-regényeit. Mindenki a vasárnapot várta, amikor Nyíregyházáról megérkezik Benci bandája és vele a látogatóba jött férjek és apák, valamint a pikémellényes városi gavallérok, Juhász Etele babos nyakkendőjével, szőke oldalszakállával, Leveleki Molnár Gusztó vadkacsa-tollas kalapjában, Kálnay László úr hetyke kedvével és táblabírós bölcsességével, Csapkay Gyula vaskereskedő, aki addig fel sem állott az asztal mellől, amíg az teli-teli nem lett üres boros- és szolyvai-vizes üvegekkel, akkor egy másik asztalt és új cimborákat rendelt... És mind eljöttek ők a régi hírességek, ifjúkorom hősei, akiknek a mulatozásban való fáradhatatlanságát, mulatozáson kívüli bölcsességét, erélyességét egykor csodáltam.

Hajnalban még a nagybógót ölelgették, kertek alatt jártak, olyan régi nótákat daloltak, mintha a nagyapjukkal koccintának - nappalra pedig ki rendőrkapitány, ki kereskedő lett, és okosan végezte a dolgát. A régi Magyarország bölcsei voltak ők, akik a korhelyevesre mindig vizet ittak.

A sóstói falusi asszonyságok és kisasszonyok a cigányok zenéje mellett sokáig ébren voltak, álmodozva ingatták a fejüket, cserélgették lábukat, és a nagyvilágra gondoltak, amely a keringők hajlékonyságából, a muzsikák ropogásából, Benci fehér kendőre illesztett hegedűjéből áramlott feléjük. Ah, bizonyosan van valahol messze, az erdőn túl egy olyan világ, ahol az emberek mindig oly szerelmetesen és önfeláldozóan élnek, mint a valcerben... vannak valahol férfiak, akik mindig térdeplő helyzetben foglalnak helyet a hölgyek előtt, és életüket kínálják egy csókjukért... élnek valahol nők, akiknek nincs gondjuk a tyúkültetésre, az ebédfőzésre, a gyerek számárköhögésére, akiknek csupa dal, ünnep és ragyogás az életük... A keringők nem hazudnak.

A tölgyfák sűrű lombjai között megbocsátólag, csendesen nézegettek alá a nyári csillagok. Az Öreg asszonyok hosszadalmas elbeszélésekbe kezdtek fiatalokukról, a konyhán nagy lánggal égett a tűz, a savanyúvizes üvegek dugaszai nagyokat pattantak, mintha sohase lenne vége az életnek.

Amíg a töméntelen nyíri vinkó megtette a magáét, a gyengébb gyomrú férfiak csillagvizsgálatra tűntek el a tó irányába, Bakai klarinétos előbátorkodott a banda félhomályából, és Kálnay úr füléhez illesztve hangszerét, teli pofával fújta a recsegő dalokat, egyik-másik úriember kigombolta mellényét, és öklendező szemmel nézett körül: kit hívjon ki párbajra, amelyet holnap reggel kell megvívni nehéz kardokkal a huszárlaktanyában - de papiroson való elintézés nem fogadtatik el... A legbölcsebbek még az enni- és innivalókon is vitatkoztak, borok és sörök minéműségén, a kisüstön főttek elkészítésén, a jeles hazai konyhaművészeteken, de már itt is paprikás lett a hangulat, amint Csapkey Gyula kijelentette, hogy káposztalevesre igenis lehet bort inni, mégpedig vereset...

A zenekart élvező öregasszonyok tudták tapasztalatból, hogy a multság most kezd vadulni, ezért sietve hajtották csirkéiket a vendégszobák felé. S a nagybőgő hajnalig brúgott álmaikban. Hétfőn reggel olyan volt az egész, mint egy álom. Milyen messzire van a vasárnap, amikor ismét eljönnek a hangszerekkel a tündérek, a pepitanadrágos gavallérok, a gyönyörű dalok és az élet talányainak könnyed megfejtései! Jön egy hosszú hét, amikor mindig csak betegségekről, éjjeli álmokról, kelésekről, nyavalyákról lészen szó, nyögések, sóhajtások, perlekedések hangzanak a zsalugáterek mögül, számlát kell fizetni, és mindennap közeleg az augusztus, amikor haza kell menni a tündérhonból... A gavalléroknak tán sohasem kell hazamenni és sohasem betegek ők, úgy halnak meg, mint a csillag lefut az égről, új csillag jön helyére.

*

Teliholdas éjjelen, darvak, gémek, vadludak, vándorrécék éjszakáján, amikor a nádasokból idáig hangzik Vencel vadász puskázása, a csillagok alig bátorkodnak ki házikóikból, a fürdőhely svájci házikói, földszintes épületei kék függönyök mögé rejtőznek, mintha az alvók nyugalma őrizgetnék, csend van, éj van, egy tölgyfa alatt ég az üveges gyertyatartó és ott fekete árnyékok arról beszélgetnek: hogyan kell boldognak lenni a hosszú életen át... teliholdas éjeken magányosan bolyongtam a tó körül. Barátom volt az útszéli vadkörtefa árnyéka, még nem felejtett el a mogyoróbokor, amely alatt a pázsiton egykor szundikáltam, a nádas szelíden susogott, mintha jó barátját a vadrécét várná, a denevér, amely a víz felett elcikázott, mint útját tévesztett szellem, merőlegesen állott meg fejem felett, mintha jelt adna valakinek, mint egy sötét rakéta, hogy itt bujkálok a nádasban, az éren, a csendben, a fájdalmas magányban... ha valaki megtalálni akarna: itt keressen, a mohos hidacsokán lépjen át, ne ijedjen meg az árokban bukfencet vető varangytól, a félálomban jelt adó szél szisszenésétől, a tó másvilági csillogásától, a síkság felett kísértő vadludak más országbeli hangjától, a messzi akácfák kísérteties álldogálásától, az éji szunyogok muzsikálásától, amely úgy hangzik néha, mintha haldokló felett vonnák a végső zenét... Itt vagyok. De senki sem jött utánam. A csillagok tekingetnek alá. Vajon hová lett az én csillagom?

Lássuk, tudnám-e még, hogy hol van az Útonjárók csillaga?...

Midőn utoljára emeltem fel hozzá a tekintetemet, a „Szarvas” kocsma felett állott, amely „Szarvas” kocsma körülbelül egy vonalba esik a lutheránus toronnyal. Ha kissé világos volna az éjjel, a vasúti állomás felé, ahol kivágták az erdőt, szerelmeseknek való cserjések, földönfutó, tövistől elkeseredett bokrok váltják fel a némán élő és a világból megvetéssel távozó tölgyeket, ahol mindig úgy kiáltozik a szél, mint a hetivásár: a vasúti állomás felé látni a

horizonton, a lankás úton a lutheránus torony gömbös fejét. Mint egy kék mutatóujj álldogál a messziségben a torony és ott van felette, a nyírott gubás felhők között az én csillagom. De most alszik a csillag, mintha elfáradt volna a sok járás-kelésben. (Az Útonjárók csillaga együtt jár az útonjárókkal.) Vajon mit csinál ma éjszaka az a sok szegény lélek, aki a keresztutaknál, ócska szélalmoknál, egyik határból a másikba mendegélve: hiába pillant fel az égboltozatra? Ő talán már el is felejtette, hogy a világon vagyok...

Asszonyi alak állongott a tóparton, a bujkáló holdvilág remegő fényénél. Állongott, mint a régi költők verseiben, a régi írók regényeiben, amikor az érzelmes nők a holdas éjtől tanácsot, életprogramot kérnek... Elhagyták ágyaikat, kertekben, ligetekben merengtek, és elmerültségüket oly szent védelemnek gondolták, hogy nem féltek még éjfélkor sem az erdőn. A múlt században, mikor jóval ifjabbak voltak az emberek... Mikor a holdas éjszakát az úri társadalom felhasználta érzelmességére, néha együtt, máskor külön is bolyongtak szerelmesek, ábrándosok, kalandorok. Csak az hiányzik, hogy megszólaljon valahol a tóparton Virágfi Aladár fuvolája: „Elbolyongok sötét éjjel...” kezdetű dalt fűjvén, amely daltól a másnapi beőzést is elfelejtették a nyíregyházi hölgyek, és mindnyájan leginkább meghalni szerettek volna a fuvolás éjszakán.

A tó felett valaki a nevemet kiáltotta. Nem kétségbeesetten, sem riadtan hangzott ez a kiáltás, csak úgy mintha valakit álmunkban keresünk az erdőn. Meg-megállunk, és elmondjuk a nevet.

Nyomban megismertem Juliska hangját.

Kövérébb, asszonyosabb lett, az arcán bizonyosan szőlőpiros vonalacskák, ráncocskák láthatók, mint a bővérű, jól táplálkozó falusi asszonyságok arcán, de most csak a szeme látszott, amely a régi alázatossággal nézett reám.

- Későn este érkeztem meg, mert útközben eltört a kocsikerék - kezdte. - Ámde bizonyosra vettem, hogy megtalálom még ma este, mert hallottam, hogy a Sóstón ferdőzik.

- Ugyan kitől hallotta? - kérdeztem.

- Abból a faluból, ahol most lakom, a tanítóné itt nyaral. Természetesen nyomban megírta, hogy maga itt időzik, mert téli estéken sokszor beszélgettünk magáról.

- A faluban?

- Bujiban. Szüleim meghaltak, kis magyar birtokot örököltem, falusi asszony lettem, és nem történt velem semmi, mióta nem láttam. Még ha történt volna is valami, azt most mind elfelejtettem.

Szürke porköpenyegben, fécántollas barna kalapban volt, amint vidékünkön a falusi úriasszonyok a hetivásárra járnak. Nem látszott fáradtnak, bár körülbelül tíz órát kellett utaznia azon homokos, kerékmarasztaló, mély utakon, amelyek a Nyírséget keresztül-kasul szelik, s rajtuk óraszámra napraforgót és kukoricát látni. Néha felugrik egy nyúl, miután elunta hosszú füleit billegetni a kukoricásban. Máskor éppen harangoznak a faluban, és napsütötte arcú, sötét szemű asszonyok vetnek haragvó pillantást a sárból tákolt, náddal épített garád megül az utazó kocsija után. Vad kutyák akaszkodnak a lovak elé minden falunál, és az otthonülő parasztok alkalmat találnak köpési ügyességük bemutatására.

- Hát hogy és mint van? - kérdeztem darab idő múltán, midőn a múltakat átgondoltam.

Juliska mosolygott. Vállat vont.

- Mingyárt visszajövök, csak a kocsisom után nézek. Csak Szent György napja óta van nálam, körmére kell nézni.

...Az éj hátralevő részében a hold közelebb jött a tölgyfák csúcsához, mintha arról akart volna meggyőződni, hogy valóban mindenki alszik a Sóstón. Aludt is mindenki, csak mi voltunk ébren a földszintes, hosszú épület eresze alatt, ahol a vendégek kopott padokon üldögelni szoktak, midőn az ereszről lecsurgó eső a fák előtt árkocsát vont, amelyben kedvére való karikákat szerkeszthet.

A fák között mint álomkép mutatkozott az alvó tó és a szikes kopár síkság, az őszi szeleknek, téli viharoknak e nagyszerű versenytere, de most állt az éj; állt a zsebóra, állt a csend. Olyan halkán beszélgettünk, mintha valaki kihallgatná szavainkat. Pedig csak az asztmás tanító forgolódott valahol ágyában, és olykor hosszadalmasan köhögött, mintha valami kínzó emlék jutott volna eszébe.

Juliska fonott kosarat állított kettőnk közé a padra, és a kosárból mindenféle elemózsiát szedett elő, mint a vasúti állomásokon, nagyvásárokon szoktak a falusiak, mikor megéheznek. Tarka kendőjében a cipő úgy illatozott, mint a soha véget nem érő boldog egészség. Falusi ház illatát eregette a hideg sertéspecsenye. A só olyan fehér volt, mint a tél, amely bizonyosan boldog és hosszú Bujiban. Pirult a paprika, mint az ünnepnapok neve a kalendáriumban. A szarvasagancsos kés kopott és éles volt. Falusi étvágy, gondtalan jóllakottság áradt a kosárból. Akik ilyen kosárral utaznak: nem is veszíthetik el az életük nyugalalmát. És a kulacsban kotyogó bor édesded és üde volt, mint a lugasszőlőből való bor. Sohasem ettem ilyen jóízűen, Juliska fürgén megtörölgette a kezét, leseperte szoknyájáról a morzsákat, és megelégedetten, hálásan nézett rám, mert ennivalóját velem megoszthatta.

- Hát most mondja el maga, hol járt annyi esztendő alatt, hogy még hírt sem adott?

Elgondolkoztam, hogyan magyarázzam meg az egyszerű, jóságos teremtsnek az én furcsa, eszméletlen életemet? - Én... én idegen voltam Pesten... Vezetek férfiak, vezettek nők, hogy kiismerjem magam a városban. De mégis többnyire nőktől tudtam meg például, hogy merre van a Kacska utca, a „Zöldvadász” vendéglő, a divatos- és kalaposbolt a Belvárosban, a ráctemplom a Tabánban, a vasúti töltés a Zuglóban, az újpesti határcsárda, a császárfürdői sétány, az óbudai Flórián-szobor, a Jánoshegyi út... Különösen egy asszonyismerősöm vette fejébe, hogy úgy kell ismernem a főváros külső területeit, mint a legöregebb bérkocsisnak. Három esztendőn keresztül vitt sétálni olyan utcákba, amelyekről fogalmam sem volt addig. Kis vendéglőkbe estünk be. Erdőkbe jártunk, amelyek messzire terültek el a főváros határában. Vajon hol tanulta e drága nő ezeket a rejtélyes utakat? Egyik férjétől, akivel ugyancsak végigjárta ez utakat. Midőn már nem volt több tanulnivaló, a tanítónő szabadjára engedett.

Juliska fölkapogott.

- Tehát asszonyok nevelték Pesten?

- Valóban, amit tudok az életről, azt mind asszonyoktól tanultam. A jó barátnők egymástól átvettek, olykor elkérték egymástól a recepteket is, amelyek az általam szeretett ételek elkészítési módját tartalmazták, s annyit meséltek életükről és mások életéről, hogy ezeregyéjszaka kevés volna meghallgatásukra. Úgy bántak velem, mint a városba tévedt szegény ifjúval. Egyik ruhával ajándékozott meg, a másik finom cipővel lepott meg, kvártélyt és ebédet adtak, megismertettek férjeikkel és barátaikkal és rokonaikkal, fitogtatták tehetségemet és előkelő, befolyásos férfiak pártfogásába ajánlottak. Sok életrövidítő küzdelemtől menekültem meg, hogy életemet és nyugalمامat felajánlottam a nőknek.

- Legalább hűséges volt?

- Bizonyos ideig, amíg a meghatottság malasztal töltötte el a szívemet. Álltam hátuk mögött vigasztaló szóval, bátorító tekintettel és bánatot felejtő sokféle hazugságokkal. Várakoztam

utcasarkokon és templomok ajtajában, elmulasztottam értük az álmomat, barátomat és röpke kalandomat, életunságomat és a vagyonszerzés tennivalóit. Kóborló lovagként járkáltam előkelő külsejű házak ablakai alatt, csodálom, hogy le nem ütöttek a dühös szeretők és a férjek. Mindig olyanformán léptem be egy-egy vendégszerető házba, kiválasztott fogásra akasztottam a kabátomat, megbarátkoztam a cselédekkel és házi szokásokkal: mintha végre megtaláltam volna azt a helyet, ahol majd csendesen megöregszem. Én valóban ragaszkodtam a házakhoz, amelyek befogadtak, a házigazdák gyöngéihez és a háziasszonyok becsületéhez, és a ház nyugalmához irányítottam magaviseletemet. Nyugodt szívvel állok bármikor a másvilági bíró elé, hűtlenséget nem követtem el, sohase hagytam volna el megszokott karosszékemet. Ámde a sors azt akarta, hogy megint csak vándorútra keljek, ismét csak keressem a forrást, mint a zarándokok, akik keresztül-kasul vándorolnak Magyarországon a búcsújárókkal... szerencsére, nekem csak Pesten kellett kutyagolnom egyik városrészről a másikba, hogy az igazságot és az embereket megismerjem.

- Tehát búcsújáró volt?

- Az is. Egy-egy asszony imáadásában hónapokig bolyongtam és mindig csak reá gondoltam. Esti és reggeli imámba foglaltam nevüket, és ki tudná, hány veszedelemből mentettem meg őket hő főhászkodással. Nyugodtan alhattak, mulatozhattak, végezheték mindennapi dolgaikat, Táncolhatták a homlokukat, foltozhattak régi fehérneműt, és szöhetek pletykát barátnőjükkel: egy szív, egy férfi mindig rendelkezésükre állott a városnak egy messzi pontján. S így tulajdonképpen jótékony életet folytattam, amiért a másvilágon elnyerem jutalmamat.

- És hogy nevezték? Hívta valaki Tücskének?

- Neveztek Kutyulinak, Bimine, Apucinak, de Tücsöknek nem mondott senki. Általában minden új szerelem kezdetén új nevet kaptam a szerelmi keresztelőn. Egy mélyhangú, bajszos, negyvenesztendős asszonyka állandóan Bátyámnak mondott. - Csak annyit ismételhettek, hogy boldoggá tettem őket, midőn nevüket elfogadtam, és szeszélyeiket tiszteletben tartottam. Egyik korán reggel kavicsot dobott az ablakomra Füreden, és mindig jó reggelt kívánt. A másik nem tudott aludni menni, amíg mindenféle mesékkel el nem altattam. Elvittem őket mesemondásaimban Casanova Jakab Hadnagy utcájába, a granadai éji szállásra, a zuglói Páskál-malomba, Alagra, egy vadszőlővel benőtt fogadóba, bécsi derbyre, nizzai lóversenyre, előkelő kártyaházba, komédiásnak öltözőjébe, cigánylány putrijába, örültek házába és Indiába. Minden az övék volt: amit átéltem és olvastam. Egy változatos élet szenvedélyeit és örömeit, szokatlan gyönyöreit és titokzatos szavait ismertettem meg velük. Altatóitalukba hangulatot adtam, amitől Kelet háremeibe, kikötővárosok matrózkocsmáiba, vagy szűz hegyek méla fenyveseibe álmodták magukat. Néha úgy beszéltem velük, mint egy félkarú zsoldoskatonára, aki Európa minden börtönét meglakta, máskor illedelmes és választékos voltam, mint egy táncmester. Nagy társaság kellős közepén trónoló úrnőknek odavetve, természetes hangon mondtam jelentős szavakat; elhagyott erdei utakon nem akartam észrevenni, hogy csókra szomjaznak...

Juliska nem szűnt meg csodálkozni szavaimon. Bujiban, az ő falujában bizonyosan nem beszélnek ennyit a férfiak. Tekintetén látszott, hogy nem érti meg minden kifejezésemet (holott valóban nem akartam a férfiak azon fogásával élni, hogy hiszékeny nőknek ismeretlen fogalmakat fejtegetnek, amelyekről talán maguk is csak aznap olvastak a lexikonban vagy az álmoskönyvben), arca elváltozásain nem mutatkozott féltékenység, csak gond és aggodalom, mintha képzeletében követné annak a férfúnak veszélyes lépteit, aki mellőle egykor elment az ismeretlen nagyvilágba.

Aztán, mikor végleg elhallgattam és elgondolkozva a messziségbe néztem: vajon nem felejtettem ki valamit életemből, elmondtam-e mindazt, amit a holddal szoktam beszélni, amit a szélben hallok dúdolgatni, amit az álomtalan éjszaka síri sötétjében szoktam gondolni, amit elalvás előtt végigfuttatok a gondolataimon, amit napfeltekor érzek tavaszkor? - azt láttam, hogy semmit se mondtam el Juliskának magamról, csak üres, élettelen szavakat. Pedig ha valaki megérdemelné, hogy minden titkomat közöljem vele, mindent, amiért szomorú és fáradt vagyok, amiért gúnyosan mosolygok, amiért néha a szívem a torkomon ver, és régi dal tolakszik a szájamra - Juliska megérdemelné, hogy beavassam őt a misztériumba, amely az én életemet éppen úgy körülengi, mint akár másét.

És Juliska, bár nem volt művelt hölgy, és csak annyit tudott az életről és halálról, mint egy falusi tücsök, csalódottan mosolygott, mintha megbántottam volna. Talán észrevette, hogy hazudtam neki...

Jó darabig csendesen ültünk.

A nyári hajnal ébredezett a messzi mezők felett. Kis utazók (hangok, sejtelmek, érzelmek), akik lefeküdtek az éj beálltával ott, ahol a sötétség érte őket, akár mezők kellős közepén, akár bokrok alatt, akár a tó partján, s a fülükre gyűrt süveggel egyet szundítottak, mint a vándorlók szokták, mielőtt tovább vennék útjukat: nyújtózkodtak, ásítottak, a levegőben megpróbáltatták a lábukat, vajon jól érzik-e a szelet, amely hirtelen végigfut a síkságon, amint a holdvilág elérte a tölgyfák magasságát. Az álmából ébredő vándorlegény mindig a lábát emeli föl először a levegőbe; részint, hogy szemügyre vegye lábbelijét, részben a szél erejének kipróbálása szempontjából. Vajon egész nap harsog a szél a falombok között, üvölt az országúton, zsindelet és kéményt tör a falvakban, felfogatja a fazekasok kocsiját? A hajnali szél mindezt előre megmondja. S ezért lábamat csendesen fölemeltem, midőn Juliska szólni kezdett. Lássuk, merről fúj a szél.

- A gyermekét nem is kérdezte, pedig nagyra nőtt! - szólt Juliska, és csendes, hamar megbocsátó szemrehányás volt a hangjában.

...Némelyek érzelmes dalokat hegedülnek a nőknek, mások borízú hangon dúdolgatnak fülükbe, egyesek a tenorista arc- és torok gimnasztikájával férköznek a női szívek közelébe. Voltak, akik a bolondok tarka köntösében bukfenceztek... Ám minden színjátéknak vége lett, amint egy nő gyermekéről kezdett beszélni.

- Fiú?

- Az.

- Hát most beszéljen maga nekem a fiamról.

*

Olyan szép, mint általában a szerelemgyerekek. Ostora van, amellyel nagyokat durrant a konda után. Pártfogója az öreg csősz, akitől nemzeti történelmünket tanulja, amikor beköszönt az esős időjárás és kezdetét veszi a kukoricahántás. Az öreg csősz Milánóban szolgált és tudománya rengeteg.

- Nem fél a lótól, sem a bivalytól. Végigjárja a háztetőt, kulcsot készít, és eddig földhöz vágott mindenkit a faluban. A könyvhöz nem sok türelme van és hamar megunja a leányokat. Télen csikot halász a Tisza kiöntéseiben a jég alól, mindig a szénásszekér tetején ül, leereszkedett az elhagyott pusztai kútba, hogy megnézze az ördögöt, amelyről a vénasszonyok beszélnek, nyáron a csőszkunyhóban alszik, átússza a Tiszát, a kovácsnak segít szilaj ló patkolásánál,

szóba ereszkedik ijesztő külsejű vándorlegényekkel, a nádasban vadkacsatoját szed, földhöz vágja a parasztleányokat, nem engedi, hogy Gyugyilinak nevezzem, mint csecsemőkorában, Györgynek kell szólítanom, hogy meghallja a szavamat.

És még sok történetet mondott el Juliska sohasem látott fiamról. Az erdőn, a tájon megérkezett a nyári hajnal, mint egy csengő-bongó komédiáskocsi. Egy pinty kezdte félálomban... aztán rágyújtott nótájára a madársereg, amely eddig láthatatlan volt. Fényfoltok tűntek fel a szürke tó vizén, mintha egy játékos gyermek katonatükrével játszadozna az erdőszélen. Kocsikerék pergett a távolban. Az öreg Sziszkay doktor hálóingben kihajolt az ablakon, és kinyújtotta füstölgő pipáját.

- No, lumpok és cigányok - kezdte recsegő reggeli hangon. - A hasatokra süt már a nap.

- Én ma visszamegyek Bujiba, amint megfürödtem a gyógyforrásban - szólt Juliska, és áhítatosan nézett a fürdőház felé, ahonnan már gőzölgés szállott ki a magas ablakon. Falevelekkkel volt tele a sétány. A kocsiszín felől utazókocsi lovainak szerszámcsergése hallatszott. Hegyes bajuszkája alatt hegyesen füttyült egy kis kocsis, amint csizmáit kefélte. Az erdei úton messziről hangzott a kerékpörgés, mint az útra kelő élet.

Az igazi tücsök

Körülbelül déltájban érkeztünk Bujiba.

Addig végigkocsiztunk a nyírségi országutakon, amelyek lomhán, rezignáltan kanyarognak mindig ugyanazon ákácok alatt. Ahol szőlők vannak, Oros felé, onnan sárgarigó kiáltott a bricskára a kéklő, jó szagokkal teli gyümölcsösökből. A nagyfejű, bámész napraforgók táján seregély csapat röppent fel a földekről. Az árkok felett szarkamadár lappangott ingujjában. A határkocsma környékén rengeteg veréb csipogva beszélte el, amit az utasoktól hallott. Az agarászok már hazafelé mentek a fáradtan utánuk nézegető mezőkről. Őrgébics kiáltott ránk éles hangján egy száraz fáról: hová mentek? És a napraforgók nagy bolond fejüket csóválni látszottak, amint együtt láttak bennünket Juliskával, a kis kocsi sárga ülésben.

Juliska útközben elmondta, hogy legjobb barátnői az elszegényedett Ónodi-kisasszonyok, akik egy kidőlt-bedőlt vén udvarházban laknak, egész nap cigarettáznak, és a legelőkelőbb hölgyek a vármegyében. Tőlük tanulta, hogy utazás közben zöld fátyolt kell kötni a kalapra, valamint számos cukrászsütemény receptjét is. Általában sokat beszélt a szegény Ónodi kisasszonyokról, akikhez muzsikaszóval szoktak beállítani a nyíregyházi fiatalemberek. A minap egyik úgy leitta magát, hogy két napig észrevétlenül aludt a lucernásban. Éjfél táján fölébredt, és kopogtatott az udvarházon. A kisasszonyok nyomban fölkeltek ágyukból, és tovább folytatták a mulatságot. Cigány hiányában a falusi mester zongorázott nekik. Ugyancsak az Ónodi-kisasszonyoktól tanulta, hogy a férfiakat keresztnevükön kell szólítani. S ugyancsak az Ónodi-kisasszonyoknak köszönhető, hogy Juliska eddig minden kérőjét elutasította. A kisasszonyok mindegyiken találtak valamely kifogásolni valót.

- És sokat beszélgetünk magáról, ha együtt vagyunk - fejezte be Juliska.

Juliska háza, amely a falun kívül feküdt, földszintes, fehérre meszelt tanyaház volt. Olyan volt, mint a legtöbb nyírségi tanya, amelynek kis ablakából a gyenge fénysugár messzire elkíséri a síkságon az utazót. Szilvafák borultak össze a ház mögött, mint örök hűséget fogadott barátnők. Macska hevert a háztetőn, a láncos kutya röviden végzett velünk, mintha megsértettük volna.

- Lassú tűzön, fokhagymával párolva a rostélyost - szereti így? - kérdezte Juliska, amint a kocsiról leszálltunk.

Félig paraszti, félig kopott úri bútorokkal volt megrakva a ház. Egy pipatórium mutatta, hogy Juliska ősei nemesemberek voltak, mert jól kiszítták pipájukat.

Általában a jóság illata érzett a házon. A függönyök, amelyek az ablakokon lengtek, tisztaságukkal mutatták, hogy kíváncsi kéz ritkán vonja őket félre. Kanapé horgolt terítői szabályos helyükön voltak. És a kőporral fehérített padlón bizonyosan mezítláb szokás járni. Ecetszagú légyfogó az asztal közepén. A falakon rezes acélmetszetek, mint a legtöbb magyar házban, amely a múlt századból jött át a jelenbe. Gonosz szavaknak és indulatoknak nyomait semmi sem mutatta e halk helyen, amelyet az ajtófélfára írott G. M. B. betűk őriztek egyik vízkeresztől a másikig. Ismétlem, vannak még házak Magyarországon, ahol az embernek nem jut eszébe, hogy éjszaka meggyilkolják; valamint arra sem gondol, hogy hány esztendeig ült börtönben a házigazda, a padló alá vérfoltos fejsze van elásva, fojtogató kötőfék a szénakazalban, hamisság a kút vizében, és gyötrelmes álmok száradnak a mestergerendán. Itt jó emberek laknak, mint a kályhalyuk is mutatja, mely nyáron is tisztára volt seperve. Az asztalfiókban régi csíziós könyv mellett kártyacsomag feküdt, amelyből esténként megnézetik a

jövendőt. De öreg biblia is fekszik az ablakpárkányon, amelyben minden vigasztalás megtalálható a nehéz órákban.

Mintha sohasem járt volna erre ördög, amely kénzsigot ereszt magából.

- És egy polcon - akár csak az anyám házában! - pirosba és aranyba kötve fekszik Kisfaludy Sándor regéskönyve és a lap a Szent Mihály hegyi remetével nyílik. Anyám nevelését mutatta még egy könyvecske, amely a múlt században a vidéki házaknál sűrűn feltalálható volt, címe: Illik? Nem illik? Boldog Magyarország volt, akkor az emberek legtöbbet az illedelem kérdésével foglalkoztak.

S a keskeny, magas hátú ágyak, amelyek az ablakok felé feküdtek, olyan lezártaknak látszottak, mint szekrények, amelyekben a ház kincseit, az álmokat őrizgetik. Mit álmodhat Juliska ebben a keskeny ágyban, midőn eljönnek a hosszú téli éjszakák?

- A fiú kinn csavarog valahol az éren, a réten. Legutóbb Toldi Miklósról mesélt a mindentudó császár. Toldi Miklós módjára farkast fogna - monda Juliska, midőn az ebédet egy seprőnyél módjára hajladozó öregasszony segítségével feltálalta. Gyermekkorban érzett illatok szálltak az ételekből. A kenyérnek íze a múltból való. A kerti bor kancsójában a nagyanyám üldögélt, és fáradhatatlanul mesélt.

- A mi vidékünkön rövid a tél, de sűrű a tavaszi hó. A hóesésben gyakran hallani fecskesicsérgést, és a barackvirágon csillog a hópehely. De azért nem panaszkodhatom a természetre. Kis birtokomon minden megterem, amire szükségünk van. Ha ruházkodni nem kellene, félre is tehetnék valamit. A városban rabló kereskedők laknak. Egyen még, mert hosszú a nap. És este is sokáig hallani a kutyaugatást, amitől majd nem tud aludni.

Ebéd után egy nagy diófa alá ültünk, ahonnan messzire lehet látni a tájon. A piros fejű kakas vezetgette népét a dűlőúton. A cselédek csendesen cammogtak. A kerten könnyed hervadás. A házon szakállnövesztő csend. A közeli kukoricásban valaki ment, mendegélt, mintha a szél ingadozna álmában. A réten egykedvűen állott a nyárvégi délután, mintha sohasem menne tovább.

- Kár, hogy az ős esős és komor vidékünkön, különben rábeszelném, hogy maradjon itt. Félek, megszökne egy reggelen, mikor ismét csak arra ébredne, hogy az ereszről locsog a víz, a kerten köd, bánat a messziségben, a kocsiúton térdig ér a sár, és lámpát kell gyűjtani reggel, mikor a fiú az iskolába indul.

Juliska sóhajtott és tovább foltozott. (Ő anyám iskolájában tanulta, hogy a nőnek illetlenség munka nélkül ülni még akkor is, ha férfival beszélget.)

- Pedig semmi se fontos, csak az, hogy életünket meghosszabbítsuk. Ez pedig csak ilyen helyen lehetséges, ahol örökös csend van. Itt senki sem dühös, mindenki keveset beszél, sokat alszik, a házi patikában mindenre tudunk orvosságot; és ritka a bolond ember. Eleinte én is azt hittem, hogy az eső kopogásában éjszaka a halál lépked. Pedig a halál egy alacsony, vézna, idegen parasztember, aki szemére húzott kalappal szokott néha a faluba menni. Itt soha meg nem áll. Ilyen kis házban észrevétlenül lehet élni. Az akácfa őszi időben sírdogál ugyan a kemencében, olyan jajgatást végez, mintha öregasszonyokat égetnének. De télire ő is megszokja sorsát. Amikor szánkón hozzák a fát, és a fűrészelés a színből úgy hangzik, mint életünk egyhangúsága: akkor kezdődik itt igazán a gyógyulás. Nem is merem rábeszélni, hogy megpróbáljon egy falusi telet. De ha megtenné, tíz esztendővel tovább élne. Nem gondolna a nőkre. Legfeljebb boros fejjel, este, a tűz előtt jutna eszébe a múlt, amikor én irigység és harag nélkül mindent meghallgatnék, s másnapra elfelejtenék, hogy újra elmondhassa kalandjait. A csósz már tíz esztendeje hallgatjuk téli alkonyaton, pedig csak Milánóban járt.

Így szólt Juliska, és fölemelte az arcát, amely ebben a percben olyan volt, mint a szentképecskéken látható, amelyeket imakönyvekben hordanak a katolikus nők.

- És a tücsök... - mondta csalogatólag, halkán - a tücsök, amit maga szeret: nálunk mindig énekel. Szent György napján kezdi, mint a békák és Szent Mihályig szünet nélkül hegedül, amikor néha megszólal karácsonyig... Kezdi a padláson, mikor még nem fogyott el a téli dió, és folytatja a violák között ablak alatt. Nyaranta bejárja az udvart. Elmegy az istállóba a zsíros lószerszámokhoz, a kamrába, a pincébe, mikor forrni kezd a bor; a ház hasadékaiból rászól a leányokra, akik téli almát hoznak kosarukban; s egy észrevétlen órában, amikor a félhold vere-sen kel s hosszú őszi szelet jósol, beszökik a házba, elbúvik a kemence mellett, és mindaddig szolgáltatja az esti zenét, amíg elkezdődnek az álmatag tollfosztások, szép mesemondások, amelyek évről évre szebbek lesznek. Minél öregebb leszünk, annál inkább hiszünk a mesékben. Én téli délutánokon mindig azt vártam, hogy megáll egy idegen szán a tanyaház előtt, és a nagyreszelő-hangú kocsis havas bajusza mögül Csákány Juliska lakóháza után tudakozódik. A szánban az én királyfím ült.

Kiáltás hangzott fel a ház előtt, mint a daru szokott kiáltani.

- Itt van a fiam - szólalt meg Juliska.

Eleinte szürke és közömbös volt, mint egy idegen fiú, akivel az országúton találkozunk. Azt hiszem, szeplős volt az arca, mint a pulykatojás. De mire a közelembé ért, két nagy barna szem tapadt rám, falusi félénkséggel, zavarodottsággal.

Végignézttem a fiút.

Az idegenszerűsége lassan lemúlt, amint lépésről lépésre közeledett. Egy darabig távoli rokonomnak látszott, akivel már találkoztam valahol, de elfelejtettem. Talán arcképét láttam valahol... abban a rámban, az anyám ágya fölött, a feszület alatt, amelyben az én gyermekkori arcképem szokott helyet foglalni... amint komolyan, ijedten nézett Jeney és társa fotográfus műhelyében a fekete kendő felé. Onnan jött ez a fiú, csizmában, rézpitykés kék ruhában, bomlott nyakkendőjével, a feje búbján kacsafarrokként kunkorodó hajával.

Amikor kezet fogott velem: komolyan és megbízhatóan nézett a szemem közé, mint egy vadászkutya. Hallgatagon foglalt helyet a sarokban: elvadult csizmáit dugdosta, és fekete, izmos kezét nadrágja zsebébe mélyesztette. A földre nézett, nyilván nem érezte jól magát társaságunkban. Míg anyja elküldte, hogy fogyassza el félretett ebédjét.

A fiú leugrott a kecskebakról, és tücsökciripelést utánczolt, amint a ház felé sietett.

- Legjobban a vadludak hangját tudja utánozni - mondta az anyja, amint könnybe borult szemmel utána nézett.

*

Az est azután csendesen beköszöntött. A vadkörtefának árnyéka az országútra ért, mintha hosszú rúdjaival távol akarná tartani a boszorkányokat. A borzas kerítésben végigcsörgött az esti szél. A hold arany púpja mutatkozott sötétzöld nádasok fölött. Az út, amely a tanyaház mellett elvezetett, árnyékkal telt meg a lengő kukoricaszáraktól. Régi betyárok lelke száguldozik tán ilyenkor a Nyírségben, és ők csinálják a mozgó árnyakat a homokos úton. A réteken az egerek, ürgék mendegéltek egymáshoz látogatóba. Mint a kósza szellem, lappangott el a bagoly a kémény mellett. És mielőtt végleg besötétednék, napnyugta és holdkelte között: cigánypiros szeme végigfutott a tájon egy messzi pásztortűznek.

A fiam (aki nem tudta, hogy a fiam) a lábamnál ült egy malomkövön, és csendesen hallgatta azokat az ifjúkori diákos élményeket, amelyek a felnőtt embernek eszébe ötlének, ha fiatal fiúval találkozik. Nemigen tett megjegyzést, nemigen érdeklődött, mikor véleményem szerint legérdekesebb történetet meséltem a tűzoltótoronyról, ahonnan az én időmben leugrálni volt a divat - váratlanul megszólalt a tücsök a kertben, és a fiú nyomban utánozni kezdte a tücsökhangot. Nem érdekelte többé az én ifjúkorom, hiszen az egy leélt élet hamuja már; ellenben az éneklő tücsök a lapulevelek között: a valóságos élet. Vidáman folyt tehát a koncert a kertben és a diófa alatt. A tücsök mind közelebb jött. Már alig két lépésnyiről felelgettek. Ők megértették egymást. Míg én már nem tudtam, hogy mit énekel a tücsök és a fiú.

A nyitott konyhában szalmából nagy tűz lobogott, és veres komondornyelvével végignyalta az udvart, mintha arról akart volna meggyőződni odabent a tűz, hogy senki és semmi nem szökött meg az udvarból a besötétedés alatt.

Helyén a kocsirúd, a létra, a seprő, egyiknek se támadt még kedve a vándorláshoz, pedig ők minden éjszaka megszöknek, és kakaskukorékoláskor térnek vissza. A láng végignyaldosta a fiú barna fejét, mintha az ő tiszteletére magasabbra csapna. Aranybarna volt ez a fej és végtelenül nyugodt és kedves. (Régebbi években azt hittem, hogy a törvénytelen gyermekek oly boldogtalan életet élnek, mint a madárjesztők. Keservesen átkozódnak, mint a fák száraz gallyai a viharban. Búsán jajonganak, mint a vándorló szél a régi malom körül. Ismeretlen atyjuknak ormóttan nagy kalapjában nevetségesek, mint a mezők rongyos bábjai, amelyek a seregélyeket fenyegetik.)

Ez a fiú nem tudta, hogy ki volt az apja... lelőtték, mint a vadlúd-gúnárt, mielőtt fiát repülni megtaníthatta volna?... csapdába szorult, mint egy öreg róka, amely a kertek alatt élelem után sompolygott kicsinyei részére?... nősténykutyák tavaszkor elcsalták esett hátukkal idegen határokba, ahol a felhorkant hímek felkoncolták?... az erdőbe tévedt egy piros szoknya után, a tölgyek kemény makkjai agyonverték?... Hová lett, merre ment? Lidércek vonták el az ingoványba vagy vásárosok vitték magukkal messzi városokba, ahol üdvözülést ígértek neki; búcsújárókkal ment el talán, hogy meghallja annak a haragnak a hangját, amelynek kongását eddig csak szívében hallotta, vagy az Útonjárók csillagából hullott egy porszem a szívére, hogy többé nem nyugodhatik meg egy helyben, úzi hajtja, ragadja a vágy idegen városok idegen tornyai felé?

A fiú csendesen ült. Miután a tücsök elhallgatott, néma lett. A két kezére hajtotta a fejét, és belebámult a sötét udvarba.

- Hol van az apád? - kérdeztem fojtott hangon.

A fiú lassan felemelte a fejét:

- Elment... a kocsmába. De majd visszajön. Egyszer csak beállít ismét a „Lyukas Világ”-ba, ahonnan elindult. És akkor lesben állunk az anyámmal, és többé nem engedjük el. De most még vándorol valamerre. Az örökségét keresi, mint a királyfi a mesében. A lidérc után megy, amely a kincset őrzi. De majd visszajön, megkötjük a kezét-lábát; beszegezzük az ablakot, hogy ne lássa a lidércet az országúton nyargalászni; tarka mátyásmadarat fogok neki az erdőn, amely éppen úgy tud beszélni, mint az idegen emberek.

- Merre van az a „Lyukas Világ”, ahonnan az apád eltűnt?

- A határban. Kálmán, a zsidó asszony méri benne a bort.

Ezután ismét kinyargalt a szilaj láng a konyhaajtón, játékos kutya módjára körültáncolta a falhoz támasztott kocsirudat, mintha ennek a hórihorgos lénynek örülne legjobban a világon.

Messziről, a faluból a kovácsműhely csilingelése hangzott.

- Utasok patkoltatnak - mormogta a fiú a csengő hangra figyelve. - Talán bizony megjött az apám.

Milyen a lyuk?

A „Lyukas Világ” az országúton állott. Művelt ember létemre már találkoztam ilyen országúti csárdákkal a Jókai regényeiben, ámde a valóságban Gyurka társaságában ismertem meg. A mestergerendákhoz szutyok tapadt a régi betyárvilágból, amikor a vendégek a fejükkel verdes-ték a tetőt. A földes pádimentumon lyukak voltak csizmasarkoktól, amelyeket itt megvetettek. Az asztalokba bánatot és örömet, betegséget és keserűséget könyököltek a karok, amelyek itt megtámaszkodtak. Egy megsárgult *Ébredjünk* című újsággal volt beragasztva az ablak, amelynek megfakult betűi azon vitáztak: áruló volt-e Görgei vagy nem? Kálmán, a „zsidó asszony” akkor lehetett virágjában, mikor Zöld Marci még fiatal legény volt. A hosszú nyakú üvegek nyakából mindig leharaptak valamit a vásárosok, a mérgesek, a keservesek. A padon ezen a meghajlott hátú paripán olyan emberek nyargalásztak, akik talán már a temetőbe vágattak innen. Öreg, szőrös legyek dúdolgattak sarkokban, amely legyek fiatalokukban embervéren híztak. A nehéz szagot, amely az ivóban terjengett, még szökött rabok, disznó-zsírral pedert bajszú csendbiztosok, penészes pandúrok hagyták itt. Ha a kürtőbe bedudál a szél, a kürtő olyan nótákat énekel, amilyeneket manapság már senki se ismer. A keréknyom, amely a ház előtt elhalad, rövid stációt tart ezen a tájon. Nincsen miért megállítani a kocsit a „Lyukas Világ”-nál; legfeljebb gyalogos embernek való itt megpihenni, akinek mindegy, hogy bokor alatt húzza meg magát, vagy a „Lyukas Világ” ivójában.

A lábnyomok összekeverednek az országúton, a jámborok és gonoszok egymás sarkába lépnek. A „Lyukas Világ” küszöbét azonban csak azok a lábak lépik át, amelyeknek már mindegy, hogy a temető felé lépegetnek vagy vásárba lopni mennek. Egy puskaövésnyire innen Icíg kőből épített fogadót, amelynek szalmás udvarán mindig akadt ennivalójuk a verebeknek. Menyecske rikkantására vágta félre kopott kalapját az utasember. Akinek pénze volt, még kvártélyt is kaphatott.

Amikor mi Gyurkával a „Lyukas Világ”-nál megtelepedtünk, egyetlen vendég tanyázott az ivóban. Szarvasbőr nadrágos, nyurga farkasszínű férfi volt. Ádámcsutkája, kis Petőfi-szakáll, bozontos nagy haja volt. Ilyenek lehettek a múlt században a vándorköltők. A csizmájukon két ország pora. A szájában mesemondás, hízelkedés, fufang, tréfa. Teli tüdőből kacagott, a zsidó asszonyt Kálmán bácsinak szólította. Mikor beléptünk: éppen fogvájót kért, holott csak egy üveg sör állott előtte.

- Messziről jövök én, nem pedig a szomszédból, Tyukodról vagy Gályról. Erdélyországból jövök - kezdte a vándorló a szót felénk fordítva.

Mi nem szóltunk semmit. Beszélt a vándorló magától s azon a nyelven, amely fogadók külső szobáiban, állomások ivójában szokásos, ahol beszélnek, mesélnek a pihenő emberek, s nem törődnek azzal, hogy valaki hallgat rájuk vagy sem. Én egykor nagyon szerettem e külső szobákban, a lacikonyhákban, duttyánokban üldögdélni, és az emberek beszélgetését hallgatni. Többet lehet itt megtudni a világról, mint az újságokból és könyvből. Az ajtónál ostorával állongó fuvaros, a tarisznyájából eszegető vándor mesterember, a céltalan útu lödörgő, az örökké munkát kereső és soha nem találó csavargó, az emberismerő vásáros, furcsaságokkal mesterkedő vándorárus, a kihízott mézeskalácsos, a rézdróttal járó szappanos, a cserszagú csizmadia, az álmoskönyv-kereskedő, a lusta planétás, a trombitáló perces és mindazok, akik az országúton születnek, élnek és meghalnak: az élet olyan bölcsességét viszik tarisznyájukban, amely bölcsességnek a meghallgatására mindig érdemes volt megállani sietésünkben.

A bozontos vándorló elnyújtózkodott hosszú lábaival. Valahonnan, tán a kalapjából, vadvirágcsokrot vont elő, és felajánlotta a kocsmárosnénak:

- Csak fogadja el, Kálmán bácsi. Én szeretek örömet okozni az embereknek. Egyik ember a disznót fosztja meg nemétől, a másik füstöt farag, a harmadik ablakot, törött edényt csinál. Én örömsínáló vagyok. Járom ezt a nagy világot és szeretem, ha mindenütt, ahol megfordulok: örülnek az emberek. Kálmán bácsi, főzzön egy feketekávé.

A zsidó asszony már elvette a vadvirágot, nem tagadhatta meg a vándorló kérését. Dörmögve vonult vissza konyhájába. Régen elszokott ő attól, hogy uraknak feketekávé főzzön. Meg aztán miféle úriember lehet ez a bőrnadrágos, aki annyit beszél, mint egy kupec. Ám a virág megtette a magáét: kávéillat szálldosott a konyha felől.

Amíg a zsidó asszony a konyhán foglalatoskodott, a vándorló bennünket tartott szóval.

- Én még sohase voltam beteg, pedig jártam olyan vidéken is, ahol két szememmel láttam a kolerát. Egy kis öreg, púpos ember a kolera, aki felkéredzkezik az útonjárók kocsijára. Csak egy kis helyet kér a kaszárban, csak egy kis támasztékot a saroglyán. A jámbor fuvaros fölveszi a siránkozót, aztán csak a falunál veszi észre, hogy kit is vitt szekeren, mikor előjönnek a vasvillás parasztok, és a határig kergetik a szekereset. De akkorára régen leugrott a saroglyáról a kolera, és elbújt a szalmakazalban. Hát én még a kolerát sem kaptam meg, pedig együtt utaztam vele. Parolát is váltottunk. Na, Isten megáldja, szép öcsém! - mondtam a kolerának. És vajon mi a titka ennek? Semmi boszorkányság, semmi bűvészet. Csak nem szabad félni az embernek. Nem szabad félni se nagypéntek éjszakáján, se András éjjelén, se szélben, se viharban, se égzengésben. A kutya is csak a gyáva embereket harapja meg. Én még botot se hordok. Minek az a bot? Ha meg kell halni, nem védelmez meg tőle a bot. A halál hátulról, a keresztútnál vágja tarkón az embert, mint a házinyulat.

A vándorló meglegedetten piszkálta a fogát. Vannak emberek, akik jóllaknak a saját beszédjükkel. Csak legyen, aki hallgassa őket.

- Azt kérdezi a tisztelt úr, hogy mit szoktam enni? Az én bátorságomhoz nem kell kígyózsír, se méhmagzat kisujja, de még csak hamupogácsa se, amit a boszorkány süített. Babonás, bolond parasztnak a gyík farka, a temetők füve. Árulom én is jó pénzért, ha éppen olyan faluba vetődöm, ahol szárnyas egeret látok a kovácsműhelyre szegezve. A nyavalyás parasztnak gyógyulás már az is, ha az ördögök kötőfékét vetik a fejére.

Asszonyállat meg visít örömeiben, ha füstre ültetik. Megveszködne az a sok bolond asszony a kuruzsló nélkül. A templomban mindig csak azt hallja, hogy ne paráználkodjál? Hát mit tesz az udvaron a kakas, a kutya, a bika, a veréb, a macska holdas éjjelen, a lepke az út porában, a cserebogár az almafán, a legény a kertek alatt? Aztán jön az álom a maga vademberével, nyolclábú kutyáival, szörnyetegeivel, vándorlegényeivel... Az álomnak nem parancsol senki. Azt mutatja, amit a kakas kukorékol, amit útonjárók dalolnak a hajnali csillag alatt, amit pálinkaszagú révészlegények mondogatnak a víz hátán, amit kikapós szájú menyecskék susognak egymásnak. Ki parancsol az álomnak? Senki, legfeljebb a kuruzsló. Ezért szükséges, hogy minden falunak legyen boszorkánymestere. - Hát csak azt akarom mondani, tisztelt úr, hogy nem ettem én kanállal a tudományt. Csak nyitva tartottam a szemem. Láttam, hogy milyen bolondok az emberek.

Azt kérdi a tisztelt úr, meg tudnám-e gyógyítani az asszonyokat? Hát nemhiába lettem ötvenesztendő. Nincs olyan asszony, akinek a lakatjához én nem értenék. Mi kell nekik? Ugyanaz, ami a férfiaknak. Egy-két hazugság, amely oly könnyedén hagyja el a száját, mint a mosoly.

Azt kérdezi a tisztelt úr, meg tudnám-e gyógyítani a férfiakat? Nagyon is, csak rám hallgassanak. Az én orvosságom, az én felfogásom, hogy nincs olyan öreg férfi, aki valahol-valamerre meg ne találná azt a leányt, akitől ifjúságát, elveszített kedvét, örömét viszontláthatja. Sokat kell vásárokra járni, más városokba, falvakba betérni, búcsúsok után gyalogolni, marokszedő lányok mögött az elhullajtott szemet szedegetni, almát szedni fiatal szolgálókkal és a fosztókában a középre ülni, amikor a legbővebben hangzik a mesemondás a lányok szájáról. Nincsen olyan öregember, akinek csendesebben verne a szíve, ha kukoricahántáskor a kukoricahéjban gurulnak a lányok, hogy kihasad a padlás a vidám sikoltásuktól. Csak a tücsökre nem szabad sohasem hallgatni, mert az mindig hűségre tanít.

A vándorló megkocogtatta bicskájával a sörösüveg oldalát.

- Icíghez menjek tán a feketekávét meginni? - kérdezte hetyke hangon. - Háltam én ebben a kocsmában akkor is, amidőn Icignek még híre-hamva se volt. Nadrágban járt Kálmán, és Mózes-szakállá volt. Mindig annál az asztalnál szoktam ülni már tíz esztendő előtt is. Vajon hová lett az a veres hajú szolgáló, akinek szemölcsöt gyógyítottam a lábán?

A „zsidó asszony” kidöcögött a konyhából a feketekávéval. A vándorló megszagolta, megkóstolta, elfintorította mozgékony arcát:

- Romániában, ahonnan jövök, jobb a kávé. Az ördög vigye el a bocskorosait. Még a bőröm alatt is pénzt kutattak, mikor elaludtam. De a kávéjuk jó volt. Én hétszámra feketekávéval meg kenyéren élek. Hát hová lett az a veres szolgáló, Kálmán bácsi?

A „zsidó asszony” felelt is, nem is, visszahúzódott a kármentőbe. Ott gunnyasztott lehunytt szemmel, mintha azt a kis vézna veres szeplős parasztembert várná, akit ezen a vidéken halálnak neveznek.

A vándorló hangosan hörpintgette a kávéval.

- Szép veres lány volt. Onnan hozta a bőrének a fehérségét, ahol nyáron is hó bontja a hegyeket... A szemében kék kő volt, mint a felső Tisza medrében. Olyan nótákat énekelt, amelyeket tutajosoktól hallani, amikor feljött a holdvilág. S jókedve volt, mint a vándormadárnak. Egy *bánatos úriember* üldögélt naphosszat ebben a kocsmában és csendesesen ingatta a pohara felett a fejét, amikor a lány a kút mellett teli tüdőből énekelt.

György megfogta a karom. - Az apám volt - suttogta, és csodálatosan kipirosodott az arca.

Aztán elhagyott, és vidáman közelgett a vándorló asztalához, mintha legyeket fogdosna. Úgy tett, mintha a legyeket megenné, s ezzel sikerült felébreszteni a csizmája sarának nézésébe merült vándorló figyelmét.

- Mit akarsz, fiú? - kérdezte mogorván a bőrnadrágos.

- Én tízesztendős vagyok és az apámat keresem, aki nyomtalanul eltűnt - felelt György. - Az anyám előadása szerint apám bánatos kedvű, magánakvaló, szinte szomorú úriember volt, és útszéli kocszmákban szeretett üldögélni, ahol feljegyezte a hazugságokat, amit az útonjáróktól hallott.

- Megállj csak, te fiú! - pattantott az ujjával a bőrnadrágos vándorló. - Ismertem ilyen jegyző-féle embert, aki mindenféle papírdarabokra bolondságokat írkált. Azt mondtad, hogy szomorú volt, és lehajtott fejjel mendegélt az országúton? Az útszéli feszületektől megkérdezte, hogy mit gyóntak nála az emberek?

A jegenyefák alatt megkérdezte a lenyomott avart, hogy mit álmodtak itt éjjel az utasok? A kompnál a révészgazda juhászbundájától tudakolta, hogy mit súgott neki a menyecske, akit az éjjel takart? S az elhagyott, árokba dobott bocskoroktól kérdezősködött, hogy merre ment gazdájuk? - Ez volt az?

György figyelmesen végighallgatta a sokbeszédű vándorlót.

- Csak annyit tudok, hogy az apám volt, és útszéli kocsmák eresze alatt szeretett üldögelni, mint akár kend. Talán ismerte?

A vándorló hanyagul legyintett.

- Hogyne ismertem volna! Van Magyarországon olyan ember, akit én ne ismertem volna? Csak a gondolataimat akarom összeszedni, mert nehéz a sok ismerős között válogatni. (A vándorló a levegőbe nézett.) Azt mondd, hogy az apád volt?... Lehetséges, ámde ő ezt sohase mondta nekem. Bizonyosan valami oka lehetett eltitkolni előttem ezt az egész históriát. Igen sok furcsa ember akad az útonjárók között. Hallottam már olyanról is, akinek két, három, sőt több felesége volt egyszerre. A te apád tán olyan ember volt, hogy felesége volt minden faluban, hol meglepte az éjszaka? Nem tudnád megmondani, hogy Erdélyországban szeretett kóborolni vagy Magyarországon? Volt-e rokona túl a Dunán, ahová ellátogatott, mikor a darazsak tántorogva bukdácsolnak az érett szőlőbogyók alatt? Nem lakott-e egy öreg atyafi Miskolcon, az Avason, aki esztendőszámra nem olvasott újságot, és az országjárótól kérdezte meg mindig, hogy mi újság a nagyvilágban, s ugyanekkor jó vacsorát főzetett? Ismerős volt-e Nagykállóban Kecseginénél, ahol a nótacsinálók szoktak összegyülekezni minden esztendőben, és elhordják az új nótákat keletről nyugatra? Volt-e vasgyűrűje Kakucsitól, aki a vándorcigányok vajdája volt a Tiszántúl? Tudott-e koldusok nyelvén, megértett-e a keresztbe rakott szalmaszálakból, a kerítésre kötött tarka rongydarabokból a házak falára vont krétajelekből? Szolgált-e Pilisen Rózsikánál, ahol csak akkor kaptak enni a vándorlók, ha olyan nagyot hazudtak, hogy a torony majd eldőlt? Ismerte Gyaloggait, a százötven esztendőös búcsúvezért, aki az emberek legtítkosabb bűneit az orruk hegyéről olvasta le? Utazott-e a híres Gogolyák fuvarján, aki csak éjszaka járt a szekereivel, mégis megelőzte azokat, akik egész nap hajtottak? Milyen mély volt az a lyuk, amelyet igaz vándoreMBER módjára a szíve helyén hord?

- Minek az a lyuk? - kérdezte a fiú.

- Ha még azt sem tudod: hogyan adhassam vissza neked az apádat? - pattant föl az idegen.

A fiú lesütötte a szemét.

- Megvallom, hogy én az apámat még olyan messziről se láttam, mint a réti sast a levegőben. Csak az útjairól hallottam, amint tudom az öreg csőztől, hogy márciusban melyik vágás felett szeretnek járni a szalonkák, tudom a halászoktól, hogy hol gyülekezik a csík a jég alatt januárban, hol bujdokolnak a vadludak a legnémebb nádasban, merre veszik útjukat azok a fehér hasú, ezüstszárnyú madarak, amelyeket napkeletkor látni a magasságban úszni... Csak annyit tudok, hogy erre meg amarra járt-kelt az apám... De a lyukról én semmit sem tudok.

A fehér bőr-nadrágos a fiú kihallgatása alatt elővette szarvasagancsos kését, és oly hevesen turkált fogai között, mintha valamit keresne. Aztán becsattintotta a kését, megtörölte kis kecskeszakállát.

- Hát az a lyuk - dörmögte odavetőleg - azért szükséges, hogy az ember ott tudja hagyni azokat, akiket szeret, el tudjon menni a városokból és kocs mákból, ahol jól érezte magát, hogy ki tudjon kelni éjfélkor a meleg ágyból és az országútra menni, ahol az eső úgy csapkod, mint a tatárok nyila, a szél derékban kapja az öreg fákat, és gyökerestül akarja ki forgatni őket a földből. Azért kell a lyuk, hogy gyaloglás közben soha vissza ne fordítsa az ember a fejét, és

így ne tudhassa meg, hogy sírnak vagy nevetnek a háta mögött. Ezt ugyan az apádtól is megtanulhattad volna - szólt némi szemrehányással a vándorló.

György a vándorló asztalára támaszkodott, és igen helyesen, alkudozva nézett a szemébe:

- Azt kell gondolnom, hogy magának csak a szája jár, mint azoknak a csavargóknak, aki vacsora fejében mindenféle hazugságokat mesélnek este a tűz körül az anyámnak. Ugyan micsoda utakon járhatott kend, ha még az apámmal sem találkozott!

A vándorló vasvilla-szemmel mérte végig a fiút.

- Én nem mondtam, hogy nem láttam az apádat, te fiú... Lehetséges, hogy láttam, tudom is hol van, merre veszi útját, de ő nem mondta nekem, hogy én erről híradással legyek. Ő nem mondott nekem semmit. Ámbátor lehetséges, hogy többet is tudnék erről beszélni, ha az anyád személyesen felkeresne ma estig ebben a csárdában. Amint feljött a hold, útra kelek, mert én csak holdvilágnál szeretek kutyaolni. Inkább lássam én az embereket, mint ők engem. Hát estig itt ülök, és elmondom Kálmán bácsinak, milyen nagy szakálla volt az urának.

...Lefelé szállott a nap, amikor a „Lyukas Világ”-ból elballagtunk a fiúval. Útközben nyírfavesszőből font valamit a fiú. Egy ostort. Azt suhogatta a kezében, amikor megszólalt:

- Így kellene végigverni minden vándorlón. Ezek az emberek pénzért sem tudnak igazat mondani, gyík van a torkukban, amely mindjárt harap, amint igaz szót akarnak kiejteni. Abból élnek, hogy bolondokat fognak, akik hisznek nekik. Tavaly kincset ásattak az öreg csósszel, majd beleveszett az ingoványba. Talán éppen ez az a herélőforma ember volt. Majd ideküldöm az öreg csósz, hogy nézzen a szemébe. Ha Pityainak hívják: akkor ő az a huncut, aki a csószt bolonddá tette.

A napraforgók, mint megannyi útmutatók állongtak a mezőkön. Esteledett, és igen megnőtt a fejük azoktól a hírektől, amelyeket napközben a madaraktól hallottak. A madarak tovább szálltak, és a napraforgók ottmaradtak a megfejtetlen talányokkal a fejükben.

Mire a tanyaház közelébe értünk, a környéken megszólaltak a tücskök. Hat-hét tücsök beszélt egyszerre a ház körül, a fiú alig győzött felelgetni kérdéseikre.

- Mit mondanak?

- Azt mondják, hogy közeleg az ősz, és okos tücsök fedél után néz, hol a rossz napokat eltöltheti. Mert könnyű ám nyáron, jókedvűen a világban barangolni. De ha jön az ősz: a tücsök egyedül találja magát, és senki se felel a hegedűjére.

Hm, gondoltam magamban, nem is olyan bolondok a tücskök.

Az öreg csősz véleménye a tücsök apjáról

Este a ház előtt üldögéltünk, mikor is a fa, kútostor, háztető olyan árnyékot vet a földre, amilyenek őt sohasem láthatjuk.

Az eperfa árnyéka szakasztott egy borzas, bánkódó asszony mása volt. Lehetséges, hogy a fák is tanulják valakitől magatartásukat, mint a katonák az őrmesterektől, a civilek a táncmesterektől. Ez az eperfa, ha tanult valaha megjelenést: bizonyosan Juliskától látta ezt a bús magatartást, amint esténként búnak eresztette a fejét elmúlt élete miatt.

A kútostor egy eltörött vándorbot alakját mutatta, míg a háztető félrechapott kalaphoz hasonlított, amely alatt valaki valahol hetykén veszi az országot.

A fiú a létrán ült, amely a padláshoz volt támasztva. Innen látni lehetett a messzi láthatáron egy fénylő országot, a Tiszát. Ezt a fényességet is csak az esti embereknek tartogatja a folyó. Révésznek, halászoknak, akik ilyenkor a vízbe nézegetnek. És a csónakoknak, amelyek esténként hűségesen eljönnek a vízhez, inni egyet a nappali szomjúság után.

Az úton mind közelebb érkeznek a láthatatlan vándorlók, akik sötétséget lehelnek. Ekkor megszólalt kuporgásában az öreg csősz is, aki darab idő óta a ház falának vetette hátát:

- Az én véleményem - kezdte a milánói hadfi -, hogy nem érdemes olyant keresni, ami nincs. Ha a farkas elvitte a font húst, hiába szaladunk utána.

Így szólt az öreg csősz, és mély hallgatásba merült.

Kérdést akartam intézni az öreghez, hogy magyarázná meg bővebben szavait, ellenben Juliska csendesen megérintette a kezem.

- Nézze, már ismét itt járnak a komédiások! - szólt s az országútra mutatott.

Én nem láttam semmit, csak a kukoricást, amely hajladozott a szélben. A napraforgók megindultan csóválták a fejüket, mint kiégett szívű öregek, akiknek a maguk életén kívül már semmi sem fontos a világon. Az út porába a csillagok vájták szikrázó sarkantyúikat. Nagyot gondolkozott a táj, mintha valami nagy mondanivalóra készülődne elalvása előtt.

A szélnek fekete árnyéka futott a gyalogösvényen; hazafelé loholó fekete kutya. S Juliska úgy beszélt, mint a nyárfa suhog:

- Maga elszokott attól, hogy az álmait lássa, mert olyan helyen él, ahol az emberek nem érnek rá gondolkodni, álmodozni, lehunytt szemmel figyelni. Ámde mi itt mindenre ráérünk, és a valóságban látjuk közelgő éjszakai álmainkat.

Mert az álmok valahol messzire laknak egy tartományban, ahonnan estére szétrepülnek a vadkacsákkal. Leszáll az udvaromra a vándormadár pelyhe, és messzi idegen országokban járok álmomban, aranysárga palotákba megyek ki és be, kék hegyek állnak látóhatáron, és a hegyeken finom rajzú tornyok, bástyák alkonyati álomban szürkülnek.

Majd egy régi utcában járok, ahol életemben soha nem voltam, ahol a százesztendő házak kis ablakai kíváncsian, sandán nézegetnek rám. Valaha erre szállottak el a vadkacsák, mielőtt a nyírségi vadvizekre értek volna. S innen tudom én azt az utcát, amelyben maga járt talán...

- De az útra kelő álmok felkapaszkodnak az elkésett szénásszekerekre, és a széna közé rejtőzve érkeznek meg a sötétség beálltával az udvaromba, így nyár vége felé sokat álmodunk piros hasú dinnyével, palackszínű szőlővel, loncsos szilvával: megszólítanak álmainkban a

madárijesztők, amelyek rövid pipával, félrekapott kalapjuk alatt könyökölnek a gyalog-ösvényre, amelyen éjszaka mezítláb végigmegyünk. Vidám képű, csacsihasú, magunkhoz való korú kérők hemperegnek le a friss sarjával megrakott szekér tetejéről, és reggelig verik a cimbalmot az ablak alatt. A közelgő szüret illata szálldos az álombéli szél hátán, messziről még ide kanyarodik a bogrács alatt égő tűznek keserű mandula ízű füstje, a diófának komoly szaga; a mustnak szenvedélyes édességét érezzük a szájunk szélén, a körtének mézét a nyelvünkön, és a kezünk fényesre csiszolja a hamvas szilvákat. - Én az esztendő e szakaszában mindig gulyást főzök álmomban.

De nemcsak kocsin jönnek ide az álmok, hanem megérkeznek a vándorlók lyukas kalapjai mellett, amikor az őszi szél úgy cseveg, mint a szarka a sövényben. Egy karéj kenyérért egy kalapbillentéssel olyan álmokat hagynak itt a vándorlók, hogy napokig lehet egy-egy álmot érezni és folytatni, mint a mesemondásnak nincsen vége kukoricahántás idején. A fagallyak, bokrok, dudvák, virágok elveszítik leveleiket, és meghegyesednek, mint öregedő férfiember erősen pödörgeti a bajszát. A lámpások lejönnek a polcokról, mint barátságos szemek, amelyek eddig lehunyva voltak, az eső szakadatlanul kopog az ablakon és tetőn, mint egy örökös figyelmeztetés az elröppenő évekre, a szél agár módjára száguldozik a távoli mezőkön, és szinte házasságra lépünk a mulattató tűzzel, amely nem alszik ki a kemencében: ez az őszi álmok ideje.

Vásároskocsikat látunk a mély sárban - mert hisz azok errefelé sohasem jönnek, és lekonyult bajszú vásárosok, kendőbe burkolt asszonyok álldogálnak a csurgó eresz alatt: ezek a látogatóink, akik álmainkban arról mesélnek, hogy messzire innen városok, falvak vannak, ahol az emberek nem nyugodnak meg az esős évszakban sem, hanem fáradhatatlanul mennek sötétségen, hajnalhasadáson át. Milyen különös, hogy mennyi tennivalójuk van az embereknek, s mennyit szenvednek ezért! Hiába hangzik felettük az esőszemek kopogása, mintha koporsószegeket vernének be; hiába üvölt a szél, mintha a régi temetőkből hozna figyelmeztető üzeneteket: ők csak mennek, mendegélnak, felfűjják kis ügyeiket, kihegyesítik az orrukat a sok spekulációban, homályossá nézik a szemüket a kíváncsiságtól, elgörbítik a lábszárukat a sok csavargással, mindennap könnyedén dobják a tűzbe szívüket, mint a vándorcigányok a tengelyszöveget, nem tanulnak semmit a holtak szagolgasából, azt hiszik, hogy nekik más szaguk lesz, ha bevégezték futkározásukat.

De mi nem álmodunk soha sarokból megszólaló vándorbotokkal, se a padláson szárazan nyikorgó utazócsizmákkal, se lengő kútostorral, amely fejbe vágja az éjszakai csavargót... Álmodunk nagy teknőssel, majorannával, sóval, borssal, citrommal, hentesbárddal, füsttel, téli hajnalt csípkedő szalmatűzzel - disznóöléssel... Álmodunk kövérre hizlalt piroosan nevető arculatú, nadrágszíjukon malmozó vendégekkel, akik az asztalunknál megtörlik a szájukat - s akik sohasem jönnek el... Álmodunk pirosra csipett tökkel, kopogó makkal, zörgő dióval, cinkefüttyel, az első fagyban megdermedt országúttal, rőt mezőkön csaholó ebekkel, hideg bortól berekedt hangú, jókedvű vadászokkal, a messziségben vágató, kendős lovú lakodalmos kocsikkal, hosszú öregséggel és egy nyárfával, amely alatt majd koporsónk fekszik.

És ezekben az álmokban, ha magát látom, mindig oly ifjúnak tűnik fel előttem, mint az újhold sarlója.

Az én álmaimban nem múlt el tíz esztendő, de még talán egy egész nap sem azóta, mióta utoljára láttuk egymást.

Ifjan, naivan, áhitatosan állong maga felettem, mint Szent György lovag a pécsi templom oltárképén, amikor az álom ideje elérkezik.

A hajába még nem vont nyomot a téli szánkó, szeme fényét még nem törte meg annak a sok embernek, ismerősnek, ismeretlennek a tekintete, amely mind ellopott fényességet a maga szeméből, a homlokán nem utaznak varjak és kis mosolygás üldögél a szája szögletében, mint a pintyőke. Tehát én mindig ifjan, húszéves korában látom magát - bármi történt is azóta. Ahhoz nekem semmi közöm, hogy merre járt, kivel beszélt, mit tapasztalt. Az én lelkemben maga örökre húszesztendős marad. Az enyém volt... S az enyém, bármi történt azóta a világban, magával és mással.

S ha itt maradna: bizonytalansággal visszatérne elillant ifjúsága, mert én addig szólógnátám, addig hívogatnám, addig babonáznám, míg a valóságban visszatérne a régi lelke, amely jó és nemes volt s olyan egykedvű, mint a madárdal.

Hiszen azt is el lehetne felejteni, ha tíz esztendeig a tömlőben ült volna...

Juliska elhallgatott, s észrevétlenül igyekezett megtörölni a szemét, mintha szívből sajnálná azokat, akiknek az álmokban nem lehet részük. A besötétedett útra nézett, amelyről már elszökött a szél, mint egy hím kutya.

- Nézze, ott jön már a piszkafa, amely az álmokat hozza, és bedugdossa a kéményeken.

Én nem láttam semmit. De nem szóltam. Ám az öreg csósz tán észrevett valamit, mert felcihelődött a fal mellől.

- Mióta nincsen kislutri, azóta nem álmodtam semmit - dörmögte. - Mi a fenének álmodjon az ember? Arról, ami volt, nem érdemes egyik oldalunkról a másikra se fordulni. Arról pedig, ami lesz: csak a madarak tudnak, mert ők látják jönni az időváltozást.

Juliska lecsüggesztette a fejét, s álmodozva, barnán, igénytelenül üldögélt a nyárvégi estén, mint a jó Istennek legkisebb szolgálóleánya, csendesen szótagolva mondta:

- E hét végén lesz Mária napja, holnap jönnek erre a búcsúsok...

- Szeretne elmenni a búcsúsokkal? - kérdeztem.

- Mária fecskemadaraival...

- Majd alszunk rá egyet - vélekedett az öreg csósz. - Már mondtam, hogy ha valamit elveszítettünk, azt hiába keressük. Csak akkor találjuk meg, ha az is akarja, hogy megtaláljuk, amit elvesztettünk... Én például szegény ember létemre egyszer elveszítettem a tajtékpipámat. Bolond módjára kerestem fél esztendeig. Akkor elfelejtettem. És egy reggel megtaláltam a kunyhómban. Visszajött a pipa onnan, ahol volt. Visszajött magától... Az elveszített dolgok azt jelentik, hogy kedvük van a vándorláshoz. Van ez így az emberrel is.

A csósz elballagott a sötétben. Mi tovább hallgattuk a tücsök ciripelését.

- Ígérje meg, hogy nem felejt el, amit az első éjszakán a fedelem alatt álmodott, s elmondja nekem - esengett Juliska.

A fiú már aludni ment. Égy nagy csillag állott a látóhatáron, mint egy lokomotív szeme, amely az álmok országába viszi a lelkeket.

A környékbeli tücsök

Fecskék, verebek szólaltak, körülnéztem, mint egy hajótörött, aki idegen szigetre került.

Vannak olyan reggelek, amikor az ember hajlandó volna elfelejteni mindent, ami odáig történt vele. Ezek az újjászületés reggelei, amikor a Bánat elment csavarogni éjszaka valamerre, és a kakaskukorékolásra nem talált haza. Megrekedt tán egy útszéli kocsmában gajdoló vándorlegények között, akik részegségükben nem engedték tovább a lószemű idegent. Vagy sarkába szegődött a város kapujánál az öngyilkosjelöltnek, aki azért ment az országútra, hogy megkeresse a legmagasabb fát. És az öngyilkosjelölt nem találta meg a fát, pedig a Bánat már kilógatta a nyelvét a poroszkálástól. Vagy talán a vidámság hírnökei, vándorcigányok közé keveredett a Bánat, akik elvitték őt gyors szekereiken másik határba, ahonnan majd lesoványodva, megverve tér vissza, mint egy eltévedt házőrző komondor?

Ismétlem, vannak reggelek, amikor az ember elfelejti a könnyeket, amelyeket látott; a bánkódó arcokat, amelyek, mint szellemek körülvették őt magányában, a kétségbeesés sikoltásait, amelyek úgy ficánkoztak benne, mint a palackba zárt kígyó; a gonosz hangokat, amelyek megszólaltak mindig a lelkében, mint hegyek mögött üvöltözik a szél; a hamurakást a szívében, amely évről évre nagyobbra növekszik.

Juliska benyitott az ajtón, mintha jóságos szemű galambokat hozott volna a vállain. Rozmaring illata és a friss kenyér szaga keveredett a mozdulataiba. Az a jószívű, derék menyecske volt, akiről a magányos vadász az erdők kunyhójában álmodozik.

- Nos, mit álmodott?

- Álmodtam kancsó mellett üldögélő kántorral, akinek kapca volt a lábán.

- Nagyon jó álom - felelte Juliska. - A kancsó általában vidám házat mutat. A kántor dínomdánomot. A kapca utazás jele. Ugye, azelőtt nem voltak ily víg álmai? Álmodik még maga kántárral is, ha megszokja a házamat.

- Kantárral?

- Az a legjobb - felelt meggyőződéssel Juliska. - Az nagy uraságot mutat.

A pálinkának, amit ágyamhoz hozott: olyan íze volt, hogy ifjúkori szüretrek jutottak eszembe, midőn kiszívott tajtékpipa színe van a falevélnék, dér hagyta könnyed lábnyomát a borház felett, kisüstön főzik a szeszt hozzáértő öregemberek, és nagyot visszhangzik a kiáltás a megszedett szőlők között. A kedv úgy bugyborékol az ifjonti szívben, mint a menyegzőre hajtó kocsik kereke. A füst egyenesen száll az ég felé, mint a boldog tűz lehelete. Vackorképzű öregasszonyok ágobogas ujjakkal lökdösik a menyecskét, és legényeknek kedves tanácsokat susognak a fülükbe fogatlan szájukkal. A pincében talán az a pap tartja tenyerét a hordólyukon, akit még Csokonai otthagyt. Gondatlanul, feladat és tennivaló nélkül, csupán örömökre felépítve folydogál az élet patakja: mindenki száz esztendeig fog élni, és vénségére fiatal leány mellett melegedik.

A szalonna, amellyel megkínál Juliskám: kamrák andalgó csendjét vonták emlékezetembe, amelyekben farkasétvággal időzött ifjúkorom téli délutánokon, amikor hófúvás porzott, a kertek felett hókísértetek csatáztak, a régi Magyarország bősége terpeszkedett a polcokon, füstölt kolbászokba ütötte fejét a látogató, a sonkák oly nehézkesen lógtak alá, mint kövér asszonyok, fűszeres volt minden eledel, mint Mislainé szája széle, és a gyomor úgy tobzódott az erőpróbákkal, mint az ifjúkor telhetetlenkedik a sohasem elegendő szerelemmel.

És a friss kenyérnek illata: hosszan elnyúló, renyhén álmodozó, pacsirta hangjára álmodozva figyeltető búzaföldek szélét vonta elém. Ahol cifrálkodva áll a sárga napraforgó, cigányleány piroslik a dűlőúton, görögdinnye külsejű fiatal nők csengve énekelnek, mint a kaszát fenik a szomszédban, lábait ég felé nyújtja a csecsemő a mezőn, és a napból tüzes kocsin száguld le a mindent lebíró élet. E kenyérnek ízében szélalmok mutatkoztak a látóhatáron, mely szélalmok körül gyermek voltam, ijesztett alkonyattal a vitorla árnyéka, kísértet lakott a malom padlásán, a lisztes csizmás fuvarosok hangos szóval, mint az élet örökös szállítói indították útnak a zsákokkal megrakott szekereket. A szél napnyugatról fúj, mintha csak addig volna érvényes minden munka, amíg a nap vérveres korongja letűnik a síkság szélén. Az alföldi alkonyat meztelen lábú leányzói futottak át a mezőkön, hogy hírül adják a molnárnak: bekövetkezett már az este, állítsa meg a kimelegedett malomköveket.

És a szívességben, amellyel kínált Juliska: hajlandó voltam egy egész nemzet erényét látni; Szűz Mária leányai, a magyar parasztmenyecskék odaadó jósága csillogott a szemében, mint a gazdagon termő földek virágzása.

A dűlőúton ekkor felhangzott az ének, mintha mind egyesültek volna a pacsirták, fecskék, verebek, barázdabillegetők, öreg varjak, hangos szarkák, hogy elfűjják a búcsúsok örökös imádságát:

- Mária, segíts!

Kalászhajjal, Búzaszentelő-napjáról folytatott áhítattal, a Szentháromság nyílt szemével, mezítláb, mint a madarak, napraforgó gerincüket meghajlítva, az imádságtól, fáradalomtól felmagasztosulva mentek csoportban az asszonyok a ház előtt az országúton. Az esztendő szürke napjai, kotkodácsoló gondjai maradoztak el a lábuk nyomában a homokon: életük elmaradozott mögöttük, mint a felhő az égen. Bűneik, betegségeik lehullottak, mint lábukról a homok. És egyszerű szívüknek kapui boldogan kitárultak, azon malasztos vendég várásában. Aki e napon, mielőtt a nap leszállna, lelkükben kvártélyt vesz.

Az Úr Jézus és a barna Szűz Mária mendegélt előttük láthatatlanul a homokon. A napsütésben ők már látták a máriapócsi tornyokat. Siettek, mint a gazellanyáj. A falevelekről az éjszakai eső cseppjei rájuk hullottak, mintha a vízcseppek is ott akarták volna befejezni múlandóságukat, ahol Mária lakik.

- Mária, segíts! - énekelték fáradhatatlanul, mintha erre a búcsújáró napra volna feltéve jövő életüknek minden boldogsága, egészsége, a kis falusi házak épsége (ahonnan hajnalhasadtával elindultak), az alva hagyott gyermekek jövő mosolygása, a télnek betegség-telensége, a kakasoknak jókedve, a tehének bögése, a tyúkoknak kotkodácsolása. Minden e búcsújáró naptól függött. A szívük úgy szárnyalt Mária égi köntöse felé, mint a menekülő madarak a toronyra.

Ámde az öreg búcsúember, aki eddig a csapat élén haladott, a zászló közelében, házuk előtt elmaradt a csapattól, és házukba tért, mintha ott valami tennivalója lett volna.

- Kozsárka meglátogat minket! - szólalt meg illetődötten Juliska. - Istenem, hol van a fiam, hogy el ne mulassza az áldást!

A fiú az istállóból előkerült, amikor az öreg szent ember letelepedett a székre, és megízlelte az elébe tett italt.

- Csak hadd menjenek előre az asszonyok, majd utolérem őket, mert én úgy járok, mint a szél - szólt az öreg kezével legyintve. - Mi sohasem fáradunk el a járáskelésben, nem öregsünk, nem betegszünk, meghalni is akkor szoktunk, ha hívjuk a halált. Már nem sok időm van hátra. Jöjjön helyettem más, fiatalabb, tudatlanabb, aki még nem ismeri az országutat és útonjárókat -

az egész világot. Kisasszony napján van harminc esztendeje, hogy elveszítettem mindent, ami földi, azóta az ég gyermeke vagyok, pócsi búcsú-vezér. Azóta nem aludtam ágyban, mindig csak kemény földön.

S a mi Urunk, Jézusunk tiszteletére csak akkor eszem húst, ha azzal jámbor emberek megkínálnak.

Juliska csendesen kiment a szobából, és fehér kendő alá rejtett hideg hússal tért vissza. De a búcsúvezér eltolta magától az ételt.

- Ma nem - mondta csendesen és határozottan. - Ma böjt van. Majd ha megtisztálkodott a lelkem Máriapócsra, akkor nyúlok ételhez.

S csendesen ingatta őszbe borult nagy fejét, kerek gyermekszemeivel pedig oly világosan, fénylően nézett reánk, mint a víz néz a napsütésbe. Elhittem ebben a percben, hogy bűnös embernek nagy megnyugvás lehet ilyen világos, bizalommal és hittel sugárzó szempárral találkozni bujdosásában. Ilyen az a szem, amely megnyitja a bemohosodott zsilipeket az asszonyok lelkén, hogy kiömlik onnan a sok szennyvíz, a poshadt csatornalé, amelybe mindenféle szemetet dobált a mindennapi élet. Az oroszán és az őz szeme egyesült Kozsárka tekintetében. Bátor és szelíd volt tekintete, mintha sohase ijedt volna meg semmitől, csak jó emberekkel és gyermekekkel találkozott útjain, akiknek megfogta a kezét, hogy el ne tévedjenek. Ez a szem volt az, amelyet évekig nem felejtünk el, és amelyre részvéttel és meghatottsággal gondolunk vissza. Nem kért tőlünk egyebet ez a szem, mint egy kis jóságot, amellyel legkönnyebben és legnehezebben rendelkezünk. Vajon hová lehetett ez a jó, áldásos szem az emberek vadállatias tekintetei között? kérdezzük magunkban, mikor többé már nem látjuk őt.

De most még itt volt Kozsárka, és szeme áldást sugározva pihent rajtunk. És mi nem tudtunk neki semmit sem adni, mert nem fogadott el egyebet egy ital vízen kívül.

- Nincs valami baj a háznál? - kérdezte körültekintve. - Tavaly, mikor erre jártam, jobb kedved volt, Juliska. Most aggodalmasnak látszol, mintha kételkednél a mi Urunk végtelen jóságában.

- Nem kételkedem - rebegette Juliska. - Csak néha rám jön valami fájás. Nem tudom, hol fáj, nem tudom, miért szomorodom el, csak úgy jön valami, aminek csak az árnyékát látjuk, mint a füstnek.

- Majd elszáll a füst, s vele megy árnyéka - felelt az öregember. - Úgy van az a világban, hogy nem járnak egyformán az órák. Van órája a részeg embernek és a bolondnak. Az ebédnek és a halálnak. A fiatalságnak és az öregedésnek. Vajon melyik órát látod te most, Juliska?

- Azt hiszem, a fiatalság órája már elmúlt.

- Akkor sem kell kétségbeesni. Nagyon szép órája van ám az öregedésnek. A szél már nem tud úgy hazudni, mint azelőtt, az igaz; a kéményből elszökik a tilinkós, aki azelőtt nem hagyott aludni, ez is igaz; nemkülönben csendesség van a konyhán a fazekak, lábasok, gyúródeszkák között, nem porol az ibrik a levesestállal, nem veszekszik a só a paprikával - ez is igaz. De hát mire volna Máriapócs, ha még ezért sem tudna megvigasztalni? Az a kis Gyermeke, akit az Anya ott ölében tart, minden asszonynak tud valamit mondani, úgy hogy csak ő hallja meg a szót. Gyere velem Pócsra, leányom, és többé nem látod árnyékát a füstnek.

Harminc esztendeje vezetgetem én már a fehér Tisza mellől az én asszonyaimat a pócsi Szűzanyához. Sokan mentek el, akiknek úgy fájt a szívük, hogy támogatni kellett őket a nagy útban. Másoknak kővé változott a bánat a kebleikben. Egyiknek elfújta a szél a nótáját, másoknak elmosta az eső a mosolyát. A harmadikban úgy cincogott a szomorkodás, mintha egerek

bújtak volna belé... Aztán, mikor hazafelé jöttünk, a sánták elől mentek, a vakok dicsérték a kék eget, a szívbajosok úgy kacagtak, hogy a foglyok felrepültek a mezőkön.

Az öregember beszéde alatt Juliska természetesen könnyezni kezdett. Jó sírás volt ez. Fényesebb lett utána a szeme.

Szótlanul mutatott a fiúra, aki az asztalra könyökölve, nyitott szemmel figyelt a búcsú-vezér szavaira.

- Hát én mikor találom meg az apámat? - kérdezte.

Az öregember felnyitotta a szemét, mintha csak most emlékezett volna, hogy mi keresnivalója van neki ennél a háznál.

- Már látom, hogy nemsokára meg kell szólítanom a komámat, a halált, amikor találkozom vele. Rövidülnek az eszem nappaljai. Lám, egészen elfelejtettem, hogy a fiad, Juliska, az apját keresi... Pedig tudtam, mert rá gondoltam, amikor házadat ismét megláttam az országúton.

- Hát mikor? - kérdezte a fiú jól előre hajolva, mintha az ezüsthajú halat lesné a vízben.

- Akkor, midőn éppen olyan leszel, amilyen az apád. Akkor találkoztok egymással, és többé soha sem váltok el. Mikor az apádnak szüksége lesz rád.

Az öreg búcsús ember felcihelődött. Kimustrált keménykalapját (amelyet bizonyosan a tekintély kedvéért hordott, hisz még az ilyen szent embernek is lehet gyengéje) fejére illesztette, kezébe vette a keresztformájú vándorbotot, megmozgatta lábait, lábain a kopott sarukat, amelyek harminc esztendő alatt annyi országúttal és útonjáró emberrel ismerkedtek meg. Keresztet vetett magára, keresztet vetett ránk, és elment.

S a következő percben, mintha ugyanazon a helyen, a napraforgóknál, ahol az imént abbahagyták az asszonyok az éneklést, felhangzott a pacsirták, fecskék és verebek hangján:

- Mária, segíts!

...Egyedül kószáltam a réten, az éren, a nádasban, a jó kis házat, ahol új tanyát vertem, elhagyogattam reggelenként, mint a madár fészket. Addig mendegéltem, amíg a tanyaház kormos kéménye (amely bozontos hajzatú volt az egykori gólyák kapargálásától) eltűnt a látóhatáron. S akkor elgondolkoztam a hangyákon, akikhez férfifejjel visszatértem gyermek-kori játékot folytatni.

Juliska és a fiú ottmaradtak a fészekben, s mindaddig utánam néztek, amíg láthattak. Úgy tapadt a szemük sugara a vállamhoz, hátamhoz, mint a napsütés. Ha lecsapna egyszer a felhők közül a mesebeli griffmadár, hogy karmaival elragadjon messzire, Juliska és a fiú menten ott teremnek, hogy megvédelmezzenek. De nem jött griffmadár értem, nem jött levél utánam. Elfelejtették a világon, hogy voltam.

...Igen, most már bevallom, hogy mindig az volt a vágyam, hogy farkaskalandos téli éjszaka után egy kis szánkó kas-farában agyonhajszolt lovakon benyargaljak egy ismeretlen kis város-kába, kapukulcsot szerezzek egy vasrostélyos házhoz, amelyben ifjú nőt s gyermeket rejtegetek...

...Utazásaim közben, füstös állomásokon, akasztófa-zsírral megkent asztalokon, rabváltató bor mellett néha hallgattam a szél üvöltözését és a zsoldos katona, a vándorlegény, a csavargó komédiás előadásait a nőkről és a nők erkölcsstelenségéről, hogy megremegett a szívem. E kocsmasztalok mellett öreg kéjencek mondták el fajtalankodásaikat ifjú nőekkel, ősz szakálluk oly „igazmondóan” fehérlett elbeszéléseik közben, mint az Arany János versében a vén Márkus galambósz feje. Csavargók hozakodtak elő mondanivalóikkal a nők megejthetőségéről, és

annyi titkot mondának, hogy az asztal hajladozott. Ó, a nők nagyon jól sejtik, hogy a kocsmákban mily förtelmességeket beszélnek róluk a szívtelen és elesett férfiak, a már tehetetlen vének, az erejüket veszített korhelyek, az életük felett őrjöngve zokogók és a nyerítve röhögők, férfiak, akik elveszítették hitüket, a legszentebben, a nőben, és ezért tébolyodtan korbácsolják a maguk és mások lelkét gyötrelmes szavakkal... A kocsmában, az állomásokon a férfiak mellé telepedik az a kénköves szagú gavallér, aki a világot járja, és a legjámborabbnak is olyan dolgokat suttog a fülébe, hogy megcsalva érzi magát minden hitében. Mily jól teszik a nők, ha a szeretett férfiút nem engedik a kocsmába, ahol a zsoldos katona liliumfehér hercegnők alsószoknyájára rondít, ahol a vándorkomédiás felkiabál a felhők hátán üldögélő szüzekhez, és a csavargó minden elhagyott faluról és városról erkölcsstelenséget hirdet.

S ilyenkor mindig feltettem magamban, hogy csak olyan nőhöz leszek hűséges, akire én magam zárom az ajtót. Valahol, valamerre keresek egy régi házat, ahol kedvemre elboronghatok estenden a tűz előtt, ahol oly csendben élek, hogy szerelmes lehetek az emlékeimbe, nem elevedhetnek meg egyetlen emlék sem, hogy valósággal rám nyissa az ajtót... ahol a nők, akiket ismertem, és belőlük kiábrándultam: az alkonyat borongásában s nesztelen léptekkel, megfoghatatlan ruházatban úgy térjenek vissza, mint amikor először láttam őket... olyan legyen a hajuknak az illata, a szemüknek csábja, az ajkuknak méze, a szívüknek megindultsága, a lelküknek galambropkódése, a kezüknek játéka, mint az első találkozáskor, mikor meghódítottak... minden téli estve visszatérjenek, és csak az legyen meg belőlük, ami szép, jó és drága volt; az a zene hangozzék a szájukból, amelyről ők maguk sem tudtak, midőn megszólaltatták; abba a magasztosságba, önfeledtségbe, mindent elfelejtő első szerelembe ringassák a szívemet, amelynek üdvösségéről csak akkor tudunk, mikor az elmúlt. Valahol, valamerre keresek egy zugot, ahol a nők oly megtisztultan élnek, mint emlékebe adott virágaik a biblia lapjai között...

Íme itt volna a hely, Juliska tanyája, kedvem mégis szomorú, mintha ráfűjt volna a csalódás. Való volna a régi mondás, hogy sohasem találjuk meg azt a helyet, ahol a boldogság lakik? Csak futkározunk vagy ballagunk egyik határból a másikba, egyik várostoronytól a másikig, nagy házból a kis házba, 1900-iki úrhölgy bőven lengő szoknyája mellől a balerina tüllruhácskájáig, hárfát pengető szentéletű úrnő erkélye alól a cigányputriig, ahol a vadmadarak színes ruhájában cifrázkodva sivít a leány. Azok közé a boldogtalan férfiak közé tartoznék magam is, akikkel duttyánokban és városvégén meglapuló csárdákban poharat koccintottam, akik oly kedvesek voltak, mint a lacibetyárok vagy melankolikusok, mint az eresz alatt gombolygó köd, s mindig mentek, mendégéltek, tiszta asszonyok rozmaring illata mellől elszőkdöstek a gajdoló leányokhoz, akik az ördög öreganyjának a házában mindig táncolnak. Akik otthagyták a gazdag nemzetesasszonyt, és egy vándorkomédiásné festékes skatulyája után beutazgatták a fél országot...

A hervadt Ónodi-kisasszonyok legalább így ítélték meg a helyzetet, midőn egy napon kóborlásaimban elvetődtem hozzájuk.

- Maga már nem az az ember, N. N. - mondta bizalmasan Tini kisasszony -, akiről Juliskánkkal téli délutánokon beszélgettünk. Sokkal fiatalabb, mint gondoltuk. Maga nem elégedne meg azzal, hogy nagyvásárkor menjen csak Nyíregyházára. Ott ülne minden hetivásárkor a „Kiskoroná”-ban, puszpajtásaival, a legnagyobb korhelyekkel, és a lovak meggémberednének a hidegben a vendéglő előtt. Olyan lenne, mint Zathureczky volt. Nemde, Zsanett?

Zsanett tetőtől talpig végignézett, mint egy sorozó orvos.

- Tévedsz, Tini. Sokkal öregebb, mint hittük. Az ilyen minden hájjal megkent, vénülő férfiúnak nemcsak azon jár az esze, hogy a padlás létrája alá álljon, amikor a szolgálók diót hordanak, hanem azon törné a fejét, hogyan szöktesse meg ezt vagy amazt a fiatal leányt a környékről. Mint Kunfalvi a svájci nevelőnőt...

Mint későbbben észrevettem, az Ónodi-kisasszonyok számára két férfi létezett a világon. Tininek Zathureczky volt az ismerőse, míg Zsanett példáit Kunfalviról vette. Kár hogy mind a két gavallér már meghalt az elmúlt században; meggondolták magukat, és elmentek a terméketlen diófákkal és savanyú gyümölcsöt termő vén almafákkal szegélyezett mellékes és titkos úton a sűrűség felé, ahová hajdanában oly gyakran csalogattak nőket... (És a sűrűségből többé nem jöttek vissza.)

Az Ónodi-kisasszonyok Boldogfalván laktak, ahol úgy ismerik a férfiakat, mint akiknek reggeltől reggelig nincs egyéb dolguk, mint folyton-folyvást nőkre gondolni, nőknek cselvetéseket feladni, kelepécét állítani, hűtelenkedni, turpisságokat kiszelni és legfőbbképpen minden alkalmat felhasználni, hogy megcsalhassák azt a nőt, aki őket igazán és önfeláldozással szereti... Boldogfalván laktak egy régi házban, amelyen nemesi címer volt, veranda, ahol minden történni szokott, ami a kisasszonyok életében emlékezetes, mert a szobák oly kicsinyek és alacsonyok voltak, hogy azokban csak álmodni lehetett egy szebb jövőről.

Innen mentek el a múlt századbeli gavallérok. Z. egy céda kocsmárosné karjain, K. a svájci nevelőnőt gyors lovakon szöktetve, s bizonyára azóta is járják a világot új kalandok, futó ismeretségek után, szíveket törnek össze, lesben állanak éjszaka nők elrablása céljából, elhagyott tornyokba vonszolnak fel nőket, estélyeken és vacsorákon pompáznak, ahol kezükkel lábukkal, szemükkel mindig a háziasszony meghódításán fáradoznak, virágokat küldenek, párbajokat vívnak - amint az általában a férfiak szokása.

- A férfiak olyanok, mint a rókák - vélekedett Tini. - Ketrebe kell őket zárni, hogy meg ne szökjenek. Minden asszony bolond, aki hagyja, hogy lecsapják a kezéről a férfiát. Én láttam boglyas dühöngő asszonyokat a nagykállói elmeagyógyítóban, akiknek nem volt más bajuk, minthogy a férfi megszökött mellőlük. Sohase bolondultak volna meg, ha vigyázni tudnak.

Zsanett szakértőén legyintett:

- Az asszonyokban van a hiba. Elbizakodnak hisznek és megesküdnék, hogy a férfiak szerelme örökké tart. Elfelejtik, hogy a megunt szerelem elszökik a kéményen át. A magaunt férfi elszökteti az öreganyját is. Változatosság kell a férfinak, mert így teremtette őt a mindenható. Mi szegény nők csak egyszer szeretünk, vagy legalábbis ráfogjuk valakire, hogy őt szeretjük életünk végéig. Míg a férfiak sebe oly könnyedén gyógyul, mint a cigányoké. Ha még egyszer visszatérne Kunfalvi, elhoznám mulattatására a kövér unokatestvéremet, Katicát, akinek egyszer itt szép szavakat mondott, nyári estén.

Nem feleltem a kisasszonyok szavaira, mert annyi eszem volt, hogy lássam: ismerni óhajtanák véleményemet. Boldogfalván életbevágó jelentőséget szokás tulajdonítani az elejtett szavaknak, ezért azt véltem, hogy jobb hallgatni és szabadjára engedni a kisasszonyok régen henyélő szájait. S így mihamar kiderült, hogy három esztendő előtt még ispánt tartottak, és erről az ispánról sokat pletykáltak a környéken. Valami ágrólszakadt vándorlólegény volt, amikor a kisasszonyok felszedték az országútról. Kihízlalták, móresre tanították, kártyáztak rá, míg az ispán megunt a jólétet... „Úgy bántunk vele, mintha a magáiban volna! Visszaszökött öreg feleségéhez, aki mindennap megverte.”

Erre sem szóltam, csak fejemet csóváltam az érthetetlen eseten. Tini tehát tovább folytatta a sopánkodást, hogy Boldogfalva nem fekszik a nagy országút mentén, ritka madár erre a vendég, a legátus, a vándorló. Nem lehet az igaz, hogy Boccaccio élt a világon, vagy legalábbis

nem járt Magyarországon, mert itt erkölcsös nők laknak. Könnyű dolga van például egy olasz kocsmárosnénak, ahol a vándorlók leisszák magukat, de Boldogfárván savanyú a vinkó.

- És ön mit szeret? - kérdezte Zsanett, s előkelőség céljából elővette lorgnette-ját, amelynek egyik üvege hiányzott.

- A napfelkeltét a szabadban - feleltem.

Csodálkozva néztek rám, mint valami bolondra. Tini türelmetlenül és epésen szólt közbe, mintha igen sértő dolgot mondtam volna.

- Maga nyilván múlt századbeli ember, amikor a nőknek udvarlására a férfiak a mindennapi természetből vették képeiket. A nagyanyánk idejében volt az divatban, hogy a férfiak a csillagokat, a holdakat rángatták le az égről, a mezőkről, elővették a kék lenvirágot, a tavasz első lepkéjét, a patakából a könnyed pisztrángot. S a nők úgy tették magukat, mint a lucernásban ülő nyúl.

- Szemérmes, felejthetetlen korszak - feleltem meggyőződéssel. - Csak nézzük meg a fotográfiákat, leveleket, sőt divatlapokat, amelyek a múlt századból maradtak hölgyeinkről. Egy másik ország, egy messze eltávolodott tartomány alakjai ők, akiknek mintha nem maradtak volna gyermekeik. A homlokukról sugárzó fény, a szemükben látható szerénység, az arcukon felírt hűség és önfeláldozás a mai nőknél már nem található. Leveleiket mindig oly gondosan és szemérmesen írták, hogy azt meglóphatta a postamesterné. Divatjuk méltóság-
teljes tiszteletet parancsoló. Bő, földig érő szoknyáikban megannyi fejedelemlők. A test bűnös formáit eltakarja a ruha, hogy a férfiak szerelmük jutalmául valóban egy ismeretlen, gyönyörű szigetre érkeznek meg. Ki látta nagyanyáink lábát, karját? Igazában csak az, aki a koporsó-fedelet rájuk szegezte.

Zsanett sziszegett:

- Maga a fővárosból jött közénk? Talán a Nemtudom utcában lakik ott? Sohase járt Andrássy útján, amelyet azelőtt Sugár útnak neveztek? Úgy beszél, mint egy falusi mester. Kunfalvi szalongavallér volt.

- Talán nem is hallotta még életében a Jambónótát? - kérdezte gúnyosan Tini, a jambót zsambónak ejtvén.

- És Küry, Pálmai, Hegyi ismerősei önnek, mint Kunfalvinak, aki órákig tudott beszélni Pestről? Ó, mi mindent tudunk, ami Pesten történik, holott csak Boldogfárván lakunk. Tudjuk, hogy lett öngyilkos Nagy Imre, és hallottuk, hogy Szirmai Imre milyen kunsztokat tud az ötkoronással. Olvastuk a fehér kaméliás nő történetét, aki mellbe lőtte magát egy íróért. Tudjuk Satanello kalandjait a népszínházi színpalak között, és Baligovics Bojár Terus arcképét asztalunkon őrizzük. Nagyon jól vagyunk értesülve arról, hogy ki az a nagy művésznőnk, aki pezsgőben szeret fürdeni, és Szapáry Pál mennyit veszített a kaszinóban. Már csak néha levelezünk Dura Máté *Szerelmesei könyvé*-ből; modernebb írók műveit forgatjuk, mint Veresné Gaál Karolina. Tini Alba Nevis verseiért rajong, míg magam (persze Kunfalvi neve alatt) előfizetője vagyok a *Magyar Figaró*-nak. Itt kiment a divatból az álmoskönyv, uracskám, azért bánjon velünk úgy, mint modern hölgyekkel illik.

- Talán azt sem tudja kicsoda vizenkei Török-Gyolcs Kazimir? - vágott közbe Tini.

Szelíden tiltakoztam.

- Valóban nem ismerem a kiváló férfiút.

- Ő pedig mindenkit ismer a fővárosban. Két esztendő előtt utazott erre egy barátja kíséretében, aki állítólag gróf volt, de nem használta címerét. Demokrata volt az istenadta, mint Kardhordó Árpád. Esőben, sárban, hidegben érkeztek meg a hazafiak, akiket azon nemes cél vezetett hozzánk, hogy felszólítsanak: vegyünk részt a felvidéki akcióban, amely József főherceg védnöksége alatt volt alakulóban. Ha nem tudná: a felvidéki akció célja volt az ottani magyarság megmentése.

Természetesen nem vontuk ki magunkat a honleányi kötelesség alól. Megrendeltük a könyvet. Csak az a kár, hogy *A zsidók egyetemes története*-t kaptuk kézhez, amiért még ma is pörben vagyunk. Török-Gyolcs Kazimir egy napig volt vendégünk és mindent megtudtunk a fővárosi életből. Tőle hallottuk, hogy Komlóssy Emmát megszöktette az öreg Pálffy gróf, és morganatikus házasságot kötöttek, amit úgy szokás kötni, hogy a vőlegény bal kezét nyújtja a nőnek.

Hasonló történetei napestig voltak a két Ónodi-kisasszonynak. Úgy éreztem magam, mintha nem is Budapestről, hanem a holdból érkeztem volna. A *Színházi Hírmök* és a *Magyar Bazár* eljegyzési híreit sok évfolyamon át megtanulták. A pikantériákból gyűjteményük volt, mint az ő korokban levő férfiak a fidibuszt szokták gyűjteni. A petróleumlámpa mellett kifogyhatatlanul beszéltek grófokról, színésznőkről, kalandorokról.

- És hogy is hívták a bárónőt, akit a majma megharapott? - kérdezte Tini kisasszony, midőn már félálomban voltam.

A vendégszoba fala tele volt ragasztva újságból kivágott képekkel, kottaképekkel, divatlapok mellékleteivel. A Gigerli-mars kottáján sétáló gavallérok, Vidlicskay József karikatúrája, Dura Máté és Jakab Ödön ifjúkori arcképe altattak el. Hajnalodott, a zsalugáter mögött madarak szólaltak meg, mintha most érkezett volna a posta, csupa nagyszerű hírrel. Az akácfa között fénylő oszlopai feküdtek a napsugárnak. Valaki megkopogtatta az ablakot.

György, a fiú állott odalent.

- Hál' istennek! - kiáltottam. - Csakhogy nem feledkeztél meg rólam.

- Tudom, hogy ez nem magának való hely. Nyakamba vettem kakaskukorékoláskor a lábomat, és most itt vagyok, hogy jöjjön haza.

A házban még mindenki aludt. A kisasszonyok valószínűleg most álmodják meg mondani-valójukat. A vadszőlő hervadozott a verandán, mintha azokra a régi vidám vendégekre gondolna, akik itt valamikor piros borral a kezükben üdvözölték a nyári hajnalokat, a cigány tust húzott, és a vendégek elmentek pörgő kocsikerekeken.

György sürgetett:

- Ne sokat gondolkozzon. A kisasszonyok felébrednek, és akkor nincs menekvés. Elhíresztelik, hogy a postamesterné után szökött, aki tíz év előtt tűnt el a faluból. Eddig minden vendégük a postamesterné után illant.

Régen volt ugyan, hogy ablakokon kiugráltam, mielőtt megvirradt volna. Most félelem és szégyenkezés nélkül kapaszkodtam fel az ablakdeszkára, hisz odalent állt György, aki megvédelméz minden gyanútól. Lábujjhegyre ugrottam, mint a legboldogabb korban.

György a szérűskerten át vezetett ki a mezőkre, ahol már forrt az élet konyháján a madarak ennivalója, a madárijesztő teleitta magát harmattal, az utakat elzáró sorompófa a magasba emelkedtek, mintha a tájat kémlelnék. A régi szélmalom romjai boldogan sütkéreztek a felkelő napban, miután elfelejtették az éj kísérteteit, a baglyokat, denevéreket.

Az országúton állt a diadalmas, boldog élet. Hosszú léptekkel mentünk hazafelé.

A tanyaház udvarán Juliska állott, és a tenyerét a szeme felé emelte, mintha közelgő betyárokat nézne.

- Hol kóboroltatok? - kérdezte mosolygósan.

- Egy kis budapesti postát hallgattam az öreg kisasszonyoktól - feleltem -, s elhatároztam, hogy darab ideig nem megyek Pestre.

A régi szélmalom tücske

Ő ott lakott, ahol a veres hasú régi szélmalom állongott gyepes halmon, mint valamely öreg vitéz, aki várából kirohant, hogy megállítsa az úton járókat. A várat elvitte mögötte az idő, a halmot már benővögette a galagonya, mogyoróbokor, vadalma, amely bujdosó növények nagyon szeretnek olyan helyen tanyát ütni, hol emberek nem járnak; - kedvükre játszadhattak tavaszi reggelen, nyaranta belehenteregtek leveleikbe, és így ősz időben oly ijedten bújtak össze, mint a kárvallott család. Még fűzfa is akadt itt ama szomorú magyar fajtából, amely elfütytengeti a szélben a régi boldog embereknek nótáit, amelyeket a mai kor már nem ért meg. Nyírfa fehérlett az alkonyatban, mint egy eltévedt szellem, aki a régi szélmalom környékére bujdosott a seprőcsináló öregasszonyok elől. És a vén szélmalom tetőtlenül állott a középben, mint egy ordításra kész szörnyeteg a múlt időkből, amely megfogyatkozott, letöredezett szárnyaival utolsó leheletig védi a maga dombját, holott ellenségek már nem jártak erre, legfeljebb néma vándormadarak húztak át a felhős égboltozat alatt.

Az ide vezető utat benőtte a gyom, mint magáról elfelejtkezett öregember arcát a szakáll. Az élet kelepelő szekerei másfelé vették járásukat, a szélmalom soha sem látta azokat az arcokat, amelyek mostanában mosolyognak ezen a vidéken. A hangok, amelyek körülötte felhangzottak, leereszkedtek a pincékbe, hogy onnan többé ne jöhessenek a napvilágra. A mindennapi történések, amelyeket itt hajdanában megbeszélgettek az emberek a molnárral, nem jegyeztettek fel a kalendáriumba, elröpültek azok a széllel.

Amint napról napra beljebb bátorkodott az őszi idő, mint a vén cigány a kocsmába, mind többet jártam a szélmalomhoz, ahol egy kimustrált malomkövön hosszan elüldögéltem, s azt a könyvet lapozgattam, amelyet ifjúkoromban szerettem. Turgenyevtől a *Vadász iratai*-t.

Néha, alkonyattal zaj hallatszott a tájra széttekintő tört szárnyak felől. Mintha egy hang futott volna végig a malom tetején és belsejében. Valakit tán látott a messzeségben a legmagasabb szárny, és erről gyorsan híradással volt. Máskor megzörrent valami az őszi bokrok között, mint az emlékezet, amely váratlanul valahonnan ide tévedt. Talán gyilkosság vagy szerelem történt ezen a helyen (amely dolgok legtovább maradnak meg az emberek ládafiában), és most néha visszajár ide egy borongó öreg emlékezte töntrögő lépteivel? Majd könnyű, futamodó léptek hangzottak a malomkerék körül, amikor fölemeltem a fejemet az olvasmányból; mintha valaki meglesett volna, mivel töltöm a magány búsuló óráit, amikor olyan emberhez kezdtem hasonlítani, aki majd ha megszólal, a saját hangját sem ismeri meg?

Néha átvándorolt a tájon egy messzi falu harangszava, mint egy eltévedt madár. Majd varjak károgtak, de nem láttam őket. A szél hajtott valamit a mezőn, mint saját szakállára dolgozó vadászeb. Egy kukoricacsősz a legénykorára gondolt, és tüzet gyújtott a messziségben, amelynek füstje fölemelkedett, mint az elkívánkozó élet. Az ősz nedvei már szinte hallhatóan csörögtek a lapályon, midőn az esti köd leereszkedett, mintha láthatatlan kis vízimalmok kezdenék gyors munkájukat, az embereknek való koporsódeszkákat fűrészelvén. Nagyot futamodott a nyúl a ritkuló kukoricásban, mintha ebben a percben vette volna észre, hogy ellenséges országba tévedt. Koppant a lehulló levél, mintha valakinek a múlt óráutését jeleznék.

Itt barátkoztam meg Szomjas úrral, akit már régebben ismertem, és ő is ismert, de csak olyanképpen, mint András napjának tudomása van József napjáról a kalendáriumban, de sohasem találkoznak. Hallottam, hogy bogaras ember, de nem sokkal bolondabb azoknál a különködő nyírsegi uraknál, akik a múlt században meghúzódtak magányos házaikban, mikor minden hitelüket kiaknázták, és jókedvet, életbölcsséget az őszi légytől kértek kölcsön,

amely a papirossal beragasztott ablakokon dongott. Hallottam azt is, hogy van egy kisasszony-lánya, akit a szatmári nénéknél neveltet, Saroltának hívják, és olyan hosszú haja van, mint Csillag Annának.

Szomjas úr nem messzire lakott a szélmalomtól egy hosszú földszintes házban, amely régi időkben kasznárok, ispánok háza lehetett, mert címer nem volt a kapun. Kis ablakok voltak a házán, amelyek észrevétlenül óhajtottak maradni e feltűnési viszketegben szenvedő világban. Ezekből a kis ablakokból látszik végtelennek a téli hómező, amelynek látóhatárán fekete pont a lovas csendbiztos vagy a cigánypostás. Itt húzódott meg Szomjas úr „mióta a világnak búcsút mondott, és Bessenyei testőrtiszt módjára szótlánul legyintett.” Körülbelül ötvenesztendős volt, s olyan ruhadarabokat viselt, amelyek nagyon régen voltak szolgálatban, de nem felejtették el úri származásukat. Volt például zöld vadászmellénye, tarkabarka nyakkendője és bricseszadrágja, amelyre fiatalkorukban bizonyosan engedékenyen nézegettek az öregasszonyok. Vadkacsa-tollas kalapja volt, mint akármelyik környékbeli gavallérnak. Macskanadrágja térdben fényes, mintha sokat tartotta volna kengyelben a lábát. Ámde minden ruhadarabja oly avas és kopott, mintha réges-régen a föld alá költözött volna az az uraság, aki először viselte e tetszetős öltözetet.

Hangja almáriumból hangzott, amelyet régen nyitottak ki. Mozdulatai félszegek és szégyenkezők, mintha már nem tudná bizonyosan, mire tanította egykor a táncmester. Felső fogai hiányoztak, ugyanezért a bajuszát lefelé szoktatta. Tüskés, vastag szálú volt ez a bajusz, mintha sok csókot megkóstolt volna, amíg ez érdemes volt. Fekete zsinóron szemüveget hordott, amelyet duzzadt orrára illesztett, és az üveg alatt megszelídült szeme.

- Olvasgatunk, olvasgatunk? - szólalt meg. - Azelőtt én is sokat olvastam, az igaz, hogy németül, mert ifjú koromban külföldi iskolába járatott az apám. Beszélni hamar elfelejtettem a németet, de az olvasást megszoktam, így a Madách *Ember tragédiájá*-t csak akkor élvezhettem, mikor Julius Lechner von der Lech németre fordította. Kevés a petróleumunk, pedig olvasni csak éjszaka jóízű, mikor kopog odakint az eső. Régebben bezzeg elég volt a tűz a kályhában, hogy téli esteiken a legapróbb betűket is elolvassam.

- Mikor én ide kerültem - mondta darab idő múltán, egy hosszú rab szomorúságával -, nemigen akadt művelt ember a környéken, akivel érdemes lett volna megismerkedni. Az egyik szomszédom éjjel-nappal részeg volt. Korán reggel kezdte a borivást, hogy végigélhesse a napot. Azt volt a változatossága, hogy télen vörös bort ivott, nyáron fehéret. Délutánonként elhitte magáról, hogy kastélyban tölti az életét, pedig a házába befolyt az esővíz. Estefelé azt képzelte, hogy messze a nagyvilágban a nők és férfiak mindig azt kérdezzetik egymástól: „Ugyan hová lett Sonkoly, mostanában soha sem látni?” Míg estére ágyba dőlt, és minden éjszaka azt álmodta, hogy az örültek házába viszik. Nem lehetett vele érintkezni.

(Én nem szóltam semmit, ámde jól tudtam, hogy ez az összeférhetetlen Sonkoly senki más nem volt, mint maga Szomjas úr, aki hibáját szerette másra kenni.)

- A másik szomszédom olyan sült bolond volt, hogy Mihály arkangyalnak képzelte magát. Ellenállhatatlannak hitte magát, mindig a nők meghódításán törte a fejét, és csupán azért nem indult el a gyümölcs leszakítására, mert nem volt jóra való lábbelije. Csak búcsúkra járhatott, ahová mezítláb szokás menni; Mihály arkangyalnak megfelelt a divat, és a szemrevaló menyecskéket felrakosgatta az emlékezetébe, hogy a következő télen, mikor olyan nagy lesz a hó, hogy az udvarra se lehet kimenni, képzeletben szerelmi viszonyt kezdjen az asszonyokkal. Sült bolond volt mondom, azt hitte, hogy szép nők, akiket sohasem látott, véle álmodnak. Lehet, hogy csak hímszamár képében.

(Csendesen bólintottam. Ez a Mihály arkangyal se lehetett messze Szomjas úrtól. No de halljuk a harmadikat.)

- A harmadik szomszédomnak az volt a szerencsétlensége, hogy egyszer megfordult Monte-Carlóban, néhány aranyat nyert, ám a nagyváradi Popper, aki abban az időben az utazótársaságokat szervezte és vezette, még Egyiptomba is: indulást vezényelt. Szomszédom nem merészt egyedül maradni az idegenben, ahol mukkanni se tudott, fájó szívvel követte útitársait, ámde hús esztendő múlva is, midőn adóvégrehajtással zaklatták, a vörös Poppert emlegette, aki szerencséjének útjába állott. Képzeteiben annyi kinccsel rendelkezett, mint Monte Christo, csak a kezét kellene kinyújtani. Birtokokra alkudozott, házat szemelt ki Nyíregyházán, gyermekét az apácáknál neveltette: ha elkövetkeztek az őszi sarak, kiköpött az ablakon, jövőre úgy sem látja már ezt az életunt tájat; ha köhögés kínozza álmatlan éjjeleken, könnyedén vette a dolgot, mert nemsokára a legjelesebb orvosok gondjaira bízhatja magát; ha megsértették, kezét dörzsölgette azon nagyszerű elégtétel reményében, amely gazdag ember korában éri... Csak el kell indulni a kakasos aranyakért, a zizegő bankókért, a zöld asztal kitárt kebelével várja. Ámde sohase tett szert annyi pénzre, hogy Monte-Carlóba mehetett volna, pedig oly alaposan kidolgozott nyerési szisztémát állított fel, hogy három hét alatt bizonyosan tönkretesz a bankot. És késő öregségig nem mond le a reményről, hogy valaha gazdag ember lesz. Lehet ilyen bolonddal érintkezni? - kérdezte Szomjas úr, és erősen a szemembe nézett.

(Ez az utóbbi bolond szomszéd, ez volt az igazi. Szomjas úr, aki téli időben hosszú leveleket írt Magyarországon mindenkinek, akinek a nevét hallotta, aki nyert, örökölt vagy egyéb szerencsét csinált, s felszólította a társulásra a Monte-Carló-i bank megdöntéséhez. Még a szegény Juliska is őrizgetett egy felhívást, amelyben Szomjas úr a környéken részvénytársaságot óhajtott szervezni.)

Természetesen: érdeklődtem a csalhatatlan szisztéma iránt... És néhány nap múlva megismerkedtem Saroltával, akinek olyan hosszú haja volt, mint Csillag Annának.

*

Én szisztémámat a monte-carló-i temetőben kezdtem felállítgatni, mégpedig a sírköveken található évszámokból. Tulajdonképpen holt játékosok helyett játszottam - kezdte Szomjas úr egy őszi délutánon a szélmalomnál, midőn a malomköven ült, és sétapálcájával, amely éppen olyan öreg volt, mint az ilyen tavaszmúlt embereké szokott lenni, különböző vonalakat és köröket vont a nedves földre.

- Folytattam a játékot a halottak helyett, ott, ahol azok abba hagyták. Akik öngyilkosok lettek, mert nem volt elég kitartásuk a szisztéma végigjátszásához. Akik meggondolták a dolgot, és új haditervet eszeltek ki. Akik tönkrementek a hadiállás befejezése előtt. Akik elveszítették a fejüket, a szívüket... Azok helyett játszottam én tovább. Ott fekszenek ők a nizzai országút mentén a cipruszal és szomorú fákkal bőven beültetett temetőben, közel a játékasztalhoz, mintha darab időre pihenni jöttek volna ki a klub forró levegőjéből. És annyi magyar ember fekszik ebben a temetőben, hogy kitelne belőlük az egész közigazgatás. Szépen hangzó, szaloniasan pengő, hitelképes magyar nevek olvashatók fejfákon, amely neveket itthon az ősök a történelemben írtak, de az unokákból hiányzott az elődök erélye, nem tudták keresztülvinni akarataikat. És ezeknek a félben hagyott szisztémáknak a megjátszására vállalkoztam én. Ők, szegények, csak a szisztémáknak a fele-útjáig tudtak előrejutni - amint a kaliforniai aranytermő hegyek között is találunk a bányászok emberi csontvázakat, akik ugyan a helyes úton indultak neki az útnak, de közben felmondott az akarataik. A szisztéma hátralevő része terem aranyat annak, aki megjátssza. Többet nem mondhatok, uram, tervemről. Azt hiszem, így is többet árultam el, mint amennyit szabad.

Megkérdeztem Szomjas urat, miféle sugallat vezette őt erre a nyomra

- Nagyon egyszerű volt a dolog - felelt Szomjas úr, pontot téve a földre pálcájával. - Életemben annyit imádkoztam hiába a keresztény Istenhez, hogy Monte-Carlóba érve elhatároztam: szisztémát változtatok. A nizzai országúton áll egy zsidó imaház. Többnyire zárva van, de néhány frankért előkerül az egyházzsolga, aki megnyitja a kaput. Ide tértem be, és megbeszéltem Adonajjal az ügyemet. Te, zsidó isten, mondtam neki, most mutasd meg, hogy mit tudsz. Igaz, hogy régi keresztény családból származom, de csodatetteidnek nem lesz hangosabb hirdetője, mint én, ha segítsz rajtam. Adonai meghallgatott, és tanácsot adott. De, kérem, mindezt csak önnek mondtam el, mert az első perctől kezdve szokatlan bizalmat előlegeztem önnek. Megfelel-e bizalmamnak, az később válik el.

*

Őszi délután Szomjas úr házában ültünk, abban a szobában, amelynek fala tele volt írva mindenféle számokkal. Még a pókhálók alatt is számjegyek látszottak vastag ceruzavonásokkal. Egy élet álma volt felírva a meszelt falakra... Odakünn csörgött az eső, mint a halottak sírjaiban, akinek tudományával Szomjas úr saját életét óhajtja megjavítani.

- Itt van a központi erő - mutatott Szomjas úr a falakra. - Mindnyájan tudjuk, hogy egy központi erő tartja fenn a világot, a csillagrendszert, a napot, az üstökösöket és pályáján a Földet. Nos, az én központi erőm ebben a szobában van. Innen merítem majd a lendületet, amellyel üstökösként kilódulok helyemből, és diadalmasan bejárom a pályát, a hulló csillagok pályáját.

Szomjas úr megigazította a cvikkert, és egy sarokból kis rulettgépet vett elő a megfelelő táblázattal.

- Igaz, hogy ez csak gyermekjáték, nem közelíti meg az igazi nagy gépek munkáját, amint a veréb repülése a griffmadárét. Ámde e gépecskén is tapasztalhatjuk a játék örök törvényeit. Megsúgom önnek, hogy a Monte-Carló-i gépek sem tökéletesek. Pontosan mutatják az eredmények, mikor dobta ideges kéz a golyót, mikor volt álmatlan éjszakája a krupiének, mikor csalta meg a kedvese... Arról nem is szólok, hogy a legfinomabb gépek is megérik például az esős időjárás.

Szomjas úr kiterítette a szerencse-mappát, amelyen számok és színek jelölték millió ember gondolatát... Megpörgette a masinát.

- Válasszon magának szisztémát, uram. Ott van például az ablak mellett: a Nagy-Garcia elmélet. Kezdő játékosoknak igen bevált módszer. Én korrektül játszom, nem úgy, mint egy bizonyos szomszédom, aki szép nejét ültette mindig a partnere mellé, mikor kártyázott. Tehet kisebb-nagyobb készpénztételeket, én majd feljegyzem, hogy mennyivel tartozik önnek a bank.

Nem volt kedvem a Nagy-Garcia-elmélethez, s ezt meg is mondtam Szomjas úrnak.

- Talán mindjárt abba a nagyszabású játéktervbe óhajt fogni, uracskám, amelyet a nagy Sántha, a Nemzeti Színház nyugalmazott tagja talált fel? - kérdezte gúnyosan Szomjas úr. - Sántha határozottan megírta nekem, hogy elmélete nem való kezdő játékosoknak.

Midőn vállat vontam, Szomjas úr elkomorodott.

- Ön úgy látszik, nem becsüli a játékot semmire? Csalódtam volna önben?

Sötét haraggal nézett maga elé, és unottan pörgette a golyót. Összepakolta gépezetét, és káromkodást elnyelve, visszaült helyére.

Egyszerre felemelte a fejét. - Hallja? - kiáltotta. - Idegen ember jár a házban.

Már esteledett odakint, a felhők a kis ablakokra könyököltek, a bokrok úgy remegtek a tájon, mint ázott vándorlók.

- A leányom!... - suttogta Szomjas úr, és egy légycsapót kapott fel.

Óvatosan kinyitotta a rozoga ajtót, a sötét pitvaron kibotorkált, és a sárban, alkonyatban cuppogva, megkerülte a házat. Egy zöld zsalugáteres ablak nyílt ott a búskomoly szilvafákra. Az ablak tárva volt. Két fehér leánykar nyúlt ki, és átölelve tartott egy férfit aki az eresz alatt állott. Nyúlánk, magas ember volt az idegen, a fejét nem láthattam mindjárt, mert az odabenn volt az ablakban, és bizonyára jól érezte magát.

- Hő! - kiáltott Szomjas úr.

Az idegen megrettenve bontakozott ki az ölelő karokból. Felénk fordult az alkonyatban.

S ekkor, talán először életemben gondoltam, hogy megbolondultam. *Én* álltam ott az ablak előtt. Csakhogy: mintha tíz évvel előbbi alakomat öltöttem volna magamra. *Én* néztem szembe Szomjas úrral... *Én* vontam vállat ama gögös közönnyel, amit bizonyára gyűlöltek rajtam az emberek; és most gyűlöltem én is ezt az idegent vakmerő elbizakodottságáért... *Én* inttem búcsút az ablaknak, és én mentem el siető, inkább várakozó léptekkel a szilvafák alatt, arra, ahol rés volt a nádkerítésen, kutyának és szeretőnek való rés.

Szomjas úr dühtől kipirulva hajította a légycsapót az idegen után, aki erre nyomban eltűnt, a zsalugáter két szárnya bezáródott, mintha szél hajította volna be.

Szomjas úr megfordult, és dühösen végigmért.

- Mit tett ön velem? - kérdezte fojtott hangon. - Hát olyan embernek néz engem, aki elviseli a megszegyenítést? Távozzék uram, amíg nem feledkezem meg magamról. A vendégszeretet határa véget ért.

*

Ezen az estén mélyen elgondolkozva mentem haza. A szélmalom mellett úgy álltak a hervadt, nedves fák, mint álruhás kísértetek, amelyek az éjfélel órát várják.

Éjjel nyugtalanul forgolódtam ágyamban, nem bírtam elfelejteni azt a mély, duruzsoló hangot, amelyet először hallottunk Szomjas úr szobájában, amikor odakünn megállott az eső csorgása. Ez a hang (most már világosan emlékszem) olyan volt, mint a flóta hangja, amelyet nagy messziségből hallunk; mintha Virágh Aladár fűjdogálná ifjúkoromban a sóstói erdőn kedvenc dalát fuvoláján: *Elmerengek sötét éjjel...* Ez a hang szállott be a kéményen, amelyről megtudtam, hogy idegen jár a ház körül. Az orvvadász a kert alatt, aki a ház leányát akarja elrabolni.

Aztán az a megdöbbenő hasonlóság, amely az udvarló és köztem volt! Talán elvesztem valahol ezen a tájon, amidőn tíz év előtt utoljára jártam erre? Talán egy másik ember élt a messzi idegen városban, akiről csak hittem, hogy én vagyok? Az igazi lényem itt maradt a Nyírségben, fűzfák, nyírfák, búskomoly tájak és nádasok között; az nem mozdult el a kertek alatt kanyargó gyalogösvényről, a szilvafák hamvas árnyékai alól, a nádból vert kerítések alatt mendegélt, és együtt füttyörészett a széllal?... S ugyanezért nem öregedett meg olyan gyorsan, mert újhholdkor nem nézett a háta mögé, beszélgetett a vadvizekkel, a sunyin lappangó őszökkal, napraforgó magját rágta, és együtt repdesett lelke a gondtalan, vidám seregélyekével?... Itt maradt a szívébe nőtt tájakon, mélázó őszökben, érzelmes kertekben, dalokra emlékeztető lugasokban, igénytelen életet prédikáló borházakban, hosszú estéjű falusi portákon, a temetők-

ben pihenő öregek körül... Igen, ő az, aki megmaradt azok mellett, akik szerették, és nem keresett új, mulékony pásztortüzeket a messziségben, nem futott hideg fényű lidércek után, eldugta a fejét a párna alá, mint a vadmadár szárnya alá, midőn éjjel nagyravágyó gondolatok látogatták meg, keresztet vetett, ha a boszorkány hívogatását hallotta a kukoricás sóhajtozásában, megtartotta a virágvasárnapokat és a böjtöket, a régi erkölcsöket és szívhangokat...

Most már végre viszontláttam őt, aki nem felejtett el ősöket, nőket, érzelmeket tisztelni, kutyát és lovat szeretni, nedves mezőkhöz ragaszkodni a szülőföld szerelmével, az álmodozás zsákjába bújtatni a nyugtalanság malacait, egyszerű madárhangba elképzelné azt, amit a messzi nagyvilág üdvként kínál...

Igen, ilyen volt ő, szelíd és dacos, bátor a veszedelemben és erőtlén a melankóliában, önfeláldozó a szerelemben és mámoros a barátságtól. Kerítéseken járó, napi járóföldeket gyalogoló virrasztó és hűség. Nem volt neki semmi sem lehetetlen, ha szíve megtelt érzelmekkel.

S egyszerre éreztem, hogy hívnak, várnak, nyitott szemmel virrasztva gondolnak rám valahol. Két leánykar simogatását éreztem az arcomon, a keblemen, a szívemen, hogy szinte könnyes lett a szemem. Talán sohasem éreztem szerelem ébredt fel bennem a leány iránt, akit csak karjaiban láttam a régi ház zöld zsalugáterei között. Ő engem vár, engem szeret, a *másik*, a fiatalember csak egy fantom volt, aki nekem az utat megmutatta a szerelemhez, amelyre úgy vágyakoztam, mint a szomszúság.

Én vagyok az, akit ez a leány szeret, és a délutáni jelenés csupán varázslat volt, amint a délibábnak meglátjuk néha a városokat, ahová kívánczunk.

Régen nem éreztem könnyedséggel öltözködtem fel, és nesztelenül hagytam el Juliska házát. És meg voltam győződve arról, hogy e szerelmi kirándulásomon láthatatlan vagyok, sérthetetlen vagyok, veszélytelen vagyok - amint az már a szerelmesek szokása, amint kacskaringós útjaikra elindulnak.

Az őszi éjszaka félelmei elmaradoztak mellőlem, mint a por hull le a kocsikerékről. A hervadt fák között a tájról régen elszállott madarak hangjai játszottak bújósdit. A madárijesztő, mint egy helyeslő jó barát állott a hold félsarlója alatt. A száraz napraforgók megannyi örök az út mentén, akik reám vigyáznak, hogy bajom ne essen. A vén szélmalom elbújtatta üres, nagy fejét a ködben, amely még a magasban repült. Szomjas úr kis háza úgy lapult meg a homályban, mint a boldogság fészke. - Csak emlékezzetek, öregek, nem így volt mindez, amikor meglepett a szerelem, hogy tőle nem szabadulhattok? Mikor a sarkotokat összeveri valami dal vagy zene, amelynek eredetét, nem tudjátok?... Mikor behunyt szemmel mentek a meredélyeken, mint a holdkórosok?

Manapság már nem tudnék nappal sem eltalálni ahhoz a réshez, amely a nádkerítésen található. A szilvafák gallyai lesodornák a kalapomat, és a kezem bátortalanul lehanyatlana, mielőtt megkopogtatnám az ablakot. Ámde nem így volt akkor, a nedvességtől párologó őszi éjjelen, amikor a félhold elfátyolozott tekintete biztatóan nézegetett alá mindazokra, akik az utat járták, lidércekre, vándorlegényekre és szerelmesekre.

Kopogtatásomra oly gyorsan nyílt a zsalugáter, mintha valaki már nagyon régen állott volna mögötte dobogó szívére szorított kézzel.

- Én szerelmesem - mondta egy holdvilágos hang, és kinyúlott a kislányka, oly enyhén, mint a szellő.

Csókok érték arcomat, amelyek tetőtől talpig megráztak. Hajzat simult homlokomhoz, oly finom, amilyent csak álmában érez az ember. Hangok suhogtak be szájamba, fülembe, mint édesded vizek, amelyekből örök életet nyerünk. Gyöngéd, gondtalan, önfeláldozó ifjúság borult

a vállamra, mint a mesebeli selyemszűr, amelyben többé nem fázik meg senki. Leányillat lengett körül, amely illatát a leányoknak akkor érezzük, mikor még ártatlanok vagyunk. Simogatások értek, amellyel a végre megérkezett postagalambot szokás simogatni. Szavakat hallottam, amelyekről már elfelejtettem azt is, hogy a szótárban előfordulnak. Úgy pihegett a boldogság karjaimban, mint pelyhes madárka lélegzik. Dombocskák között vezetett utam, mint a boldog utazóé, aki dalra zendül. Hosszú csókot kaptam emlékebe, hogy az anyajegyként felejthetetlen maradjon szájamon. Kis derekat öleltem, amely oly hajlékony volt, mint a tavaszi fák törzse. Mozdulatok, amelyek a tündérek hintázására emlékeztetnek a harmatos virágokon; sóhajtások, amelyek a völgyekből szállnak fel tavaszi reggelen: önfeláldozó hangok, amelyek oly üdvösségesek, mint a csodatévő kápolnák csengettyűi, jöttek el velem emlékebe.

Szomjas úr, mint afféle bolond ember, teljesen mezítelenül rohant a ház körül. A szélmalomnál, a mogyorófabokrok mellett megállított egy kéz. A fiú - György kapaszkodott a karomba, mint egy vadmacska.

- Ugye onnan jön? - lihegte kintól, gyötrelemtől fuldokolva, mintha kígyó marta volna meg.

A félhold a szélmalom tetején állott. A hajnal várakozásteljes csendje üldögélt a csillagok szemében, a gyalogösvény lélegzetvételében.

- Azt szereti, akit én szeretek - vergődött a fiú, mintha dárda fúrta volna át a mellét, és nem leli helyét végtelen fájdalomában.

Megsimogattam a fejét.

- Én az apád vagyok - mondtam.

- Tudom - felelt a fiú.

*

S ezután reggelig sétáltunk karonfogva az országutakon, a gyalogösvényeken. Megbeszéltük jövő életünket. Megbeszéltük Juliskát, akit a fiú soha el nem hagy. Még a bolondos Ónodikisasszonyokról is volt néhány szavunk. Férfiak módjára társalogtunk komoly gazdasági dolgokról. A házat tavasszal rendbe kell hozatni egy jó kőművessel. A tavaszi vetést korán kezdjük. A leányról, ott a messzi elmaradó házban, többé szó sem volt.

- Tudnád-e a tücsköt utánozni? - kérdeztem a fiamat, amidőn a napraforgók alatt megállottunk és magot szedtünk a tányérokából.

- Hogyne! - felelt a fiú, és ciripelt, hogy a szívem felvidámult.

Összeölelkezve mentünk haza az úton. Juliska könnyes szemmel jött elénk, és átkarolt mindkettőnket, mint egy szegény, hervadt karó áll a rózsafák mellett, és egyenesen tartja őket.

Piros abrosszal, kék asztalkendővel terítünk a nagy diófa alatt, mert egyike volt a reggel ama fénylő őszi reggeleknek, midőn a tokaji hegy illata érzik a Nyírségen. Rántottat ettünk, piros bort nevetve ittunk, és olyan jókedvünk kerekedett, mintha hosszú-hosszú utazás után végre megtaláltuk volna egymást.

Aztán nemsokára elutaztam, s búcsút vettem életem ezen évszakától is, mint annyi mindent, elhagytam és elfelejtettem, ami az életben történt velem.

(1919. Tél.)

.oOo.